

Handelingen van het
GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS
GESTICHT ONDER DE BENAMING
SOCIÉTÉ D'ÉMULATION
TE BRUGGE

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
VOOR DE STUDIE
VAN GESCHIEDENIS EN OUDHEDEN
VAN VLAANDEREN

DEEL XCIV VAN DE VERZAMELING

JAAR 1957
Afllevering 3-4

BRUGGE
"DE TEMPEL"
1957

Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Émulation"

Secretariaat : Komvest 22, Brugge.

Redactie : St-Gilliskerkstraat 10, Brugge.

Postcheckrekening : Société d'Émulation Brugge, nr 107939,

Abonnement op de « Handelingen » : 150 fr. per jaar.

INHOUD

BIJDRAGEN

- L. DEVLIEGHER, Oudheidkundig onderzoek van de
St. Elooiskerk te Snellegem 89-113

OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

- A. SCHOUTEET, Documenten betreffende de Brugse
drukkers uit de XVIe eeuw. — Hubrecht
Goltzius 114-161

BOEKBESPREKINGEN

- R. DUFLOU, Geschiedenis van Vlamertinge (*J. De
Smet*) 162-163
- J. DE VINCENNES, Sous le ciel de Furnes. La proces-
sion des pénitents. — Veurne, Spiegel van de
Westhoek. De Boetprocessie (*J. De Cuyper*) 163-164
- KRONIEK 165-170
- BOEKENSCHOUW 171-199

Oudheidkundig onderzoek van de St. Elooiskerk te Snellegem

Op het kerkhof te Snellegem bevinden zich op de noordkant van de grote neogotische kerk, de bewaardgebleven gedeelten van een romaanse kerk, nl. de middenbeuk en de viering met de achzijdige midden-toren¹. Daar er meer en meer begraven werd op de plaats van de verdwenen romaanse kerkdelen, was het wenselijk dat er een oudheidkundig bodemonderzoek plaats greep om de bouwgeschiedenis van de kerk op te maken. Ook de pastoor van Snellegem, Z. E. H. J. Noterdaeme, drong in die zin aan bij de Rijksdienst voor Opgravingen. Het onderzoek vond plaats in 1956 en 1957². Op enkele plaatsen kon tussen de recente graven op het kerkhof gegraven worden, o.m. voor het onderzoek van het koor en van de noordmuur zo. Verder werd de buitenkant van de bereikbare funderingen onderzocht; in de bergplaats (de twee westelijke traveeën van de middenbeuk) kon een uitgebreider onderzoek plaats grijpen.

Snellegem ligt in de houtrijke zandstreek, niet ver van de kustvlakte. De bodem bestaat langs boven uit Pleistoceen zand, dat zelf rust op Paniseliaans zand.

De kerk staat in het bewoningscentrum, in het oostelijk gedeelte van de gemeente; administratief gezien draagt de kerk het nummer 228a. In het gedeelte van de

¹ Zie M. ENGLISH, *Romaansche bouwkunst in Westvlaanderen*, blz. 91-95 (Brugge, 1939); BROEDER FIRMIN, *De Romaansche kerkelijke bouwkunst in West-Vlaanderen*, blz. 98-103 (Gent, 1940).

² We danken hier oprecht Prof. Dr. J. Mertens, die ons deze opgraving toevertrouwde en het werk met veel belangstelling en raadgevingen volgde.

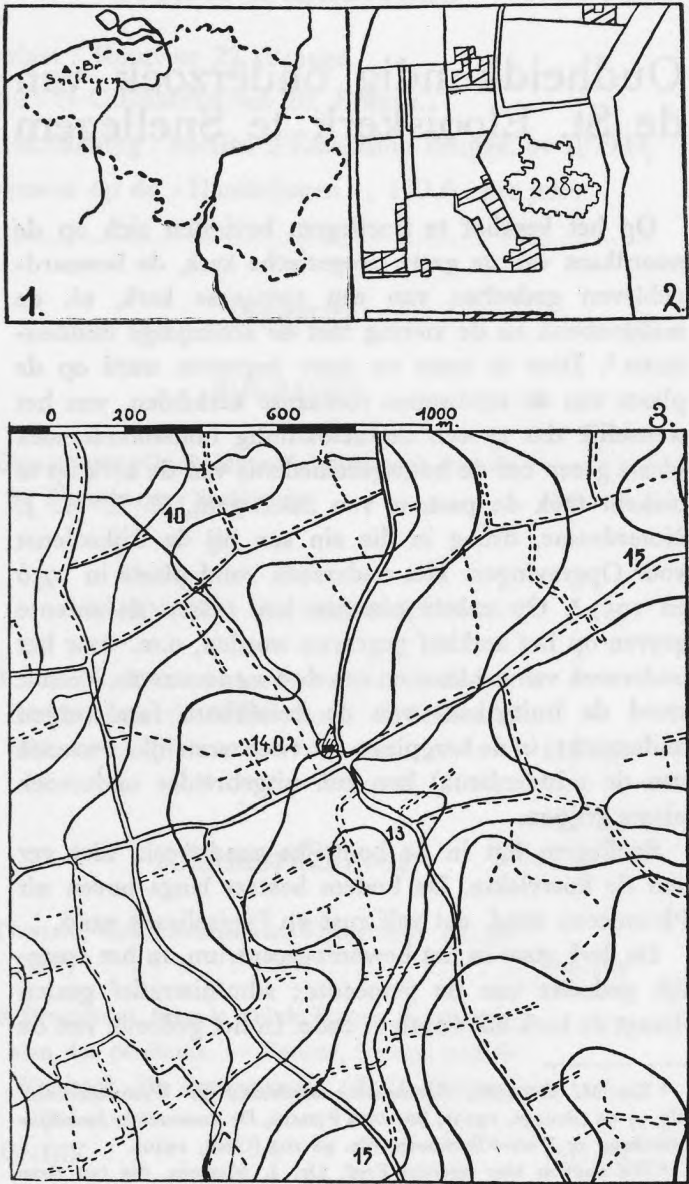

FIG. 1. — Situatiekaart.

vroegere romaanse middenbeuk, dat nu als bergplaats dienst doet, ligt de vloer op 14 m boven de zeespiegel.

I. — GESCHIEDENIS

Het is niet juist bekend tot welke tijd het domein Snellegem opklimt, nog in 941 wordt het als een grafelijk fiscus vermeld. Er was een kerkje in dit domein, zoals blijkt uit een aantekening op de rug van de oorkonde, door graaf Arnulf op 8 juli 941 uitgevaardigd ten voordele van de Gentse S. Pietersabdij³. Hoe oud dit kerkje toen reeds was, kunnen we niet uitmaken; dat S. Elooï er een bidplaats zou gesticht en gekonsakreerd hebben⁴, schijnt ons niet definitief bewezen te zijn.

Op het einde van de XIe eeuw, was het aan leken niet meer toegestaan het eigendomrecht over parochiekerken te bezitten⁵. De graaf zal dan ook zijn eigenkerk in zijn domein Snellegem aan de Benediktijnerabdij van Mont-Saint-Quentin geschonken hebben, zoals blijkt uit een bevestigingsoorkonde van bisschop Baldericus van 1102⁶. Toen immers moest de bisschop aan de abdij de toelating geven om de kerk van een leek te ontvangen⁷.

Voor de volgende eeuwen zijn de geschiedkundige

³ GYSSELING & KOCH, *Diplomata Belgica*, nr. 53, blz. 143-146 (Brussel, 1950). In de aantekening, die uit het midden der X^e eeuw dateert, staat o.m. „Reciproca quippe uicissitudine receipt illustris vir [Arnulfus medietatem] ecclesie que constructa est in memoratu fisco...”. Zie ook B. JANSSENS DE BISTHOVEN, *Over het ontstaan van de parochie Snellegem*, in *Album English*, blz. 221-228 (Brugge, 1952).

⁴ J. NOTERDAEME & E. DEKKERS, *Sint Eligius in de Pagus Flandrensis. De kerk te Snellegem*, in *Sacris Erudiri*, VII, 1955, blz. 140-161.

⁵ B. JANSSENS DE BISTHOVEN, *De houders van Patronaatsrecht in Westvlaamsche parochies*, in *Collationes Brugenses*, XLII, 1946, blz. 151.

⁶ MARTENE & DURAND, *Veterum scriptorum ... collectio*, I, blz. 539 (Parijs, 1727).

⁷ B. JANSSENS DE BISTHOVEN, *De houders...*, blz. 265.

gegevens eerder schaars. De godsdienstige beroerten van de XVIe eeuw brachten vermoedelijk grote schade toe, want in de eerste helft van de XVIIe eeuw werd veel kerkmobilaire besteld⁸. Op 16 april 1644 werden twee nieuwe altaren gewijd⁹. Uit de kerkrekening van 1640 blijkt dat het dak van het middenkoor toen gans vernieuwd werd, wat er op wijst dat de koren niet na de Godsdiensttroebelen gebouwd werden¹⁰. In de dekenale visitatie van 1661 wordt aangemerkt : „Tota ecclesia est sarta et tecta sed deformiter aedificata. Constat tamen tribus choris et tribus parvis navibus. Chorus satis honeste est ornatus et utrumque decorus sed ecclesiae anterior vix ad aliquod servit. In choro sunt utrumque sedilia...”¹¹. Op 4 september 1671 richtten „den heere pastor, kerckmeesters ende notabele prochianen vande prochie van Snellegem” aan de bisschop van Brugge een verzoekschrift om de noordbeuk te mogen afbreken, wat ingewilligd werd¹². Een dekenale visitatie van 2 juni 1746 schrijft o.m. : „Ecclesia in honore S. Eligii. Bene sarta tecta sed pavementum miserrimum. Tria altaria consecrata...” (Brugge, Archief van het Bisd. Vriendelijke mededeling van Z. E. H. M. English). De dekenale visitatie van 1774 merkt op : „Ecclesia nunc satis bene refecta in tecto et muris sed aliquae fenestrae manent adhuc reficiendae. Habet

⁸ Kerkrekening 1626 : biechtstoel door C. de Dorpere; kerkrekening 1636-'7 : marmeren altaar door J. Aerts, preekstoel en banken voor dis- en kerkmeesters door P. Hoornaert (Brugge, Rijksarchief, 't Vrije, nr. 13460). De huidige communiebank is gedateerd 1653.

⁹ J. NOTERDAEME, *Het romaans kerkje van Snellegem*, in *West-Vlaanderen*, II, 1953, blz. 75-76.

¹⁰ „... over 't vernieuwen van het dack vande middelste choor, mette leveringhe vande timmerhoutte, iserwerck...” (Brugge, Rijksarchief, 't Vrije, nr. 13460).

¹¹ Brugge, Rijksarchief, kerkelijk archief, nr. 406.

¹² M. ENGLISH, *Het schema der zijbeuken in de West-Vlaamsche Romaansche dorpskerk*, in *Hand. Soc. d'Emulation*, LXXXII, 1939, blz. 51.

nunc pavementum novum et satis bene ac decenter ornatur”¹³.

In 1862 liet pastoor D. Vanhalme een plan voor een nieuwe kerk door bouwmeester Croquison opmaken. Het provinciaal comité van de Koninklijke Kommissie voor Monumenten en Landschappen bracht echter, bij monde van de onvermoeibare J. Weale, een ongunstig advies uit; in het verslag dat bij het advies gevoegd was, wordt vastgesteld dat de koren en de dwarsbeuk zeer vervallen waren, terwijl de beuk nog in goede staat was; bovendien bevonden zich geskulpteerde details aan de houten ton van het koor¹⁴.

In 1888 schreef F. Bethune: „Il n’y a aucun détail architectural remarquable et à l’intérieur surtout l’édifice offre un aspect étrange et triste, tant par l’irregularité des constructions ajoutées successivement, sans unité, sans élégance de style, que par la vétusté des plafonds plats en simple gîtage, souvent posé sans ordre ou régularité, ou bien en bois tendre, et avec un plancher tout aussi rustique”¹⁵.

Omstreeks 1887 maakte bouwmeester A. Verbeke een plan voor een nieuwe kerk op; hij wilde zelfs de bestaande kerk geheel slopen¹⁶. De Kommissie voor Monu-

¹³ Brugge, Rijksarchief, Kerkelijk archief, nr. 407.

¹⁴ *Bulletin des Commissions royales d’Art et d’Archéologie*, III, 1863-1864, blz. 408. Verder signaleert hij nog: „une belle armoire en bois de chêne du XVe siècle, sculptée en bas-relief avec des figures du Christ, de saint Jean l’Évangéliste, d’une autre apôtre, de sainte Cathérine et de sainte Barbe; les panneaux inférieurs et ceux sur les côtés latéraux avec des fleurs et autres ornements”.

¹⁵ *Bulletin du Comité Provincial ... Commission royale des Mon. et des Sites*, III, 1887-1890, blz. 19.

¹⁶ „... cependant le mieux de tout et ce que tout le monde demande c’est de démolir le tout car il n’y a ni art ni proportion dans tout le bâtiment le nom le mieux qu’on puisse donner c’est qu’on dit ici en flamand een hoop met keien (caillou).” (Archief van de Kon. Kommissie voor Monumenten, dossier nr. 3644, brief van 16 februari 1889).

menten ging echter daarop niet in en zorgde voor het behoud van de middenbeuk en de vieringstoren, die in 1892 gerestaureerd werden. In 1890 was men aan de bouw van de nieuwe kerk begonnen, die in 1892 voltooid werd. Door haar te grote neogotieke massa laat de nieuwe kerk het middeleeuwse gebouw niet meer tot zijn recht komen. De viering van de romaanse toren werd als doopkapel ingericht en verbonden met de nieuwe bouw.

Op 19 april 1937 werden de middenbeuk en de toren, als goedbewaarde overblijfselen van de romaanse kerk, geklasseerd. Een restauratie is echter meer dan nodig. De toren is langs binnen in zeer slechte staat, de zoldering van de beuk moet geheel vernieuwd worden, op verschillende plaatsen werd het gebouw slecht gerestaureerd met baksteen en zelfs met cement bepleisterd.

Zou die herstelling niet de geschikte gelegenheid zijn om deze oude kerk terug als bidplaats voor de weekdiensten in te richten?

II. — OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK

A. — *Oudste sporen*

Bij het oudheidkundige onderzoek werden op verschillende plaatsen graven aangetroffen, die ouder zijn dan de funderingen van de oudste teruggevonden kerk¹⁷. De fundering van de noordmuur van de middenbeuk, 25, snijdt talrijke oudere graven; andere even oude graven komen bovendien voor bij de zuidmuur van de middenbeuk, 71, evenals onder de (gotisch

¹⁷ Het peil wordt aangegeven naar de oudste bevloering, die zich 40 cm beneden de huidige vloer in de bergplaats in de romaanse beuk bevindt.

herbouwde) westmuur en de zijmuur van de noordbeuk, 20.

In een graf in de tweede travee bevond zich op — 80 een donkere verkleuring 41, die misschien van een paalgat voorkomt. In de vierde travee troffen we twee rechthoekige donkere verkleuringen aan : 96 (45 cm lang en 30 cm breed) was bewaard van — 80 tot — 70; er onder lag een ouder graf. Op 25 cm afstand stak 95, van — 110 tot — 70, de lengte bedroeg eveneens 45 cm, de breedte was niet na te gaan, aangezien het gat gesneden was door 25. 95 behield tot beneden een zeer regelmatige vorm, en scheen langs onder niet gans vlak.

B. — *Kerk I*

Van de kerk, die het nog gedeeltelijk bestaande romaans gebouw voorafgegaan heeft, werden de funderingen teruggevonden; ze bestaan uit lagen veldsteen, gebed in wit of geel zand ^{17a}. Dit materiaal werd tegen de wanden der funderingssleuven aangedrukt. Het grondplan tekende een driebeukig schip en een vlakgesloten koor. De fundering zit langs de oostkant merkelijk dieper dan op de westzijde (oostmuur koor : — 140, oostmuur noordbeuk : — 120, kettingmuur middenbeuk : westzijde van — 70 tot — 80).

Het koor was binnenwerks 5 m breed en 6,60 m lang. De funderingen der beide langsmuren 2 en 27 zijn 1 m breed en respectievelijk bewaard tot — 5 en + 10 ¹⁸. Het bovengedeelte van 27, van — 20 tot + 10, bestaat uit veldstenen die gemetseld zijn met gele schelploze

^{17a} In de funderingen te Roksem en te Oudenburg (S. Pieters) zijn de stenen ook niet met mortel verbonden, maar enkel in het zand gelegd.

¹⁸ Onder de XIXe eeuwse steunberen, die tegen de oostkant van de toren staan, zijn 2 en 27 uitgebroken tot — 50.

mortel. Met deze twee langsmuren zijn 3 en 11 verbonden; ze zijn alle vier op — 120 op het Pleistoceen zand gebouwd. Van 11 is het opgaand metselwerk zeer regelmatig uitgevoerd; het begint op ongeveer — 25 en bleef bewaard tot + 50. Een bouwnaad scheidt duidelijk dit ouder metselwerk van het werk uit de XIIe eeuw, muur 4. Op de overeenstemmende

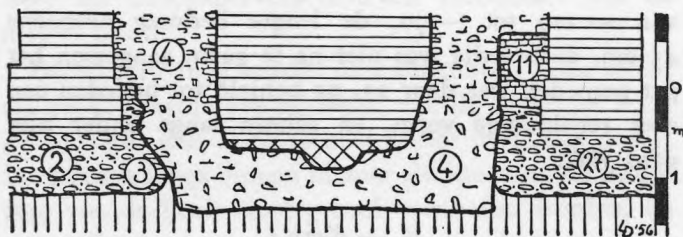

FIG. 2. — De fundering van de oostelijke viering. Het metselwerk 4 werd aangebracht bij de bouw van de toren (kerk II).

fundering 3 is er oud metselwerk van — 20 tot op het vloerpeil; ook hier is een naad tussen dit en later werk. 3 en 11, door geen kettingmuur verbonden, zijn de fundering en een klein gedeelte van de opstand van de pijlers die de triomfboog — ongeveer 3,80 m breed — tussen de middenbeuk en het koor droegen.

Voor het opzoeken van de oostmuur van het koor, bleef tussen de talrijke graven maar één plaatsje vrij. Deze afsluitingsmuur 14, 90 cm breed, was op — 140 gefundeerd, maar op — 90 uitgebroken door een graf, dat op zijn beurt toegedekt was met de stenen van de afbraak. Een sleuf van 250 cm lang en 120 cm breed, ten oosten van 14 gegraven, bracht geen sporen van muren of van uitgebroken muren aan het licht, wat er wel op wijst dat geen halfronde absis het koor afsloot.

De noordelijke koorlangsmuur 27 was verbonden met de fundering 47, de oostmuur van de noordbeuk. 47 staat op — 120 op het zand en is bewaard tot — 40;

de breedte bedraagt 90 cm. De funderings sleuven van 27 en 47 waren vanaf — 70 schuin naar onder uitgegraven. De zijmuur van de 2,50 m brede noordbeuk, 20, kon op drie plaatsen onderzocht worden. In de meest oostelijke sleuf, in de latere noordelijke kruisbeukarm, werd vastgesteld dat 20 gebouwd was op — 130; wegens latere begravingen was die fundering maar over een hoogte van 15 cm bewaard. Op deze plaats kon de breedte van 20 niet genomen worden, daar op die plaats in 1952 een graf aangelegd werd. Dit was echter wel mogelijk in de volgende sleuf, waar 20 bewaard was tot — 35 en — 100; de breedte bedroeg 90 cm. In de westelijke sleuf was 20 gedeeltelijk door een graf uitgebroken; de grondvesten begonnen op — 90; op — 20 bevond zich een 20 cm hoge laag metselwerk bestaande uit veldsteen en gele schelploze mortel, van dezelfde samenstelling als bij 27.

De middenbeuk was ongeveer 16 m lang en 5 m breed. Aan de 95 cm brede noordmuur 25 werd een uitgebreid onderzoek gewijd; aan de westzijde is hij op — 70 gefundeerd en op de oostkant op — 130. Hij bleef niet overal even hoog bewaard: in de eerste travee tot — 25, in de tweede tot — 40, in de derde tot — 50, onder de huidige noordelijke vieringsboog van — 20 tot — 100. De grondvesten liepen zonder onderbreking door; de latere transeptmuren 19 en 24 zijn er tegenaan gemetseld. De overeenstemmende zuidmuur 71 die maar over een kleine afstand kon onderzocht worden is op — 80 gefundeerd en bewaard tot — 20.

Van de westmuur werd niets teruggevonden; de huidige gotische muur heeft alle oudere funderingen vernield. Een sleuf, ten westen van de ingang gegraven, bracht niets belangrijks aan het licht; de vroegere westmuur stond dus op dezelfde plaats als de huidige.

C. — *Kerk II*

Deze driebeukige kerk I werd in de XIIe eeuw geheel of gedeeltelijk afgebroken¹⁹; een nieuwe kerk werd op de oude fundering opgetrokken, maar ditmaal werd een kruisbeuk met vieringstoren aan het grondplan toegevoegd.

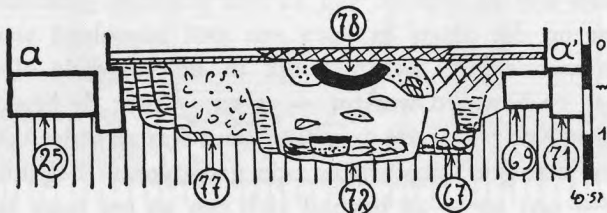

FIG. 3. — Doorsnede a — a' door de middenbeuk.

Op de bestaande veldsteen-zand fundamenteën 25 en 71 werden de pijlers van de beuk en de viering gebouwd; voor de eerste en tweede pijler van de zuidkant en voor de eerste pijler van de noordkant, kon vastgesteld worden dat er tegen de binnenzijde van 25, metselwerk, bestaande uit veldsteen en grijze schelpmortel, gebouwd was om de pijlers te helpen dragen²⁰. Heel nauwkeurig was het werk niet uitgevoerd, zo is de bijgevoegde fundering 69 2 m lang, terwijl de lengte van de pijler maar 140 cm bedraagt. Langs de kant der zijbeuken is er geen bijgevoegd metselwerk, zodat de pijlers niet over de oude fundering uitkomen.

Op verscheidene plaatsen lagen tussen de pijlers, op de oude fundering, één of meer lagen gemetselde veldsteen, o.m. drie lagen op 25 in de eerste travee

¹⁹ We weten niet in hoever het koor en de zijbeuken herbouwd werden.

²⁰ 56 is 30 cm breed en op — 90 gefundeerd, 69 en 74 zijn 50 cm breed en op — 70 gefundeerd.

(van — 25 tot — 5). Daar deze lagen samen gemetseld waren met de pijlerfunderingen waren ze waarschijnlijk enkel bedoeld als een versteviging van de kettingmuur.

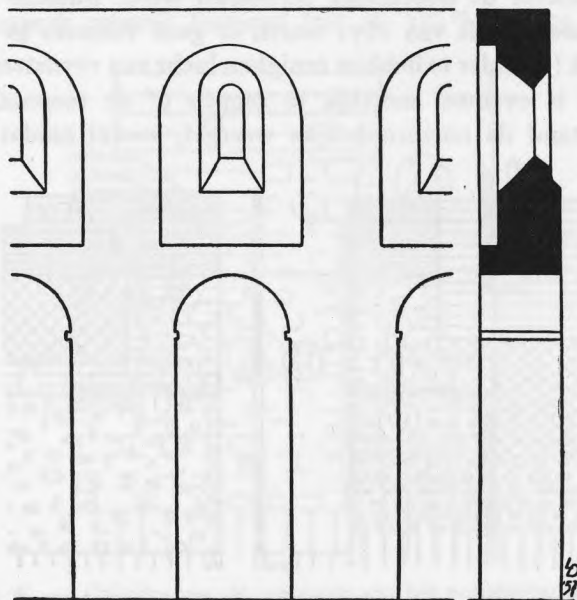

FIG. 4. — Een travee van de middenbeuk en doorsnede van de scheiboog en bovenlichtmuur.

De hoeken der pijlers (140×110), scheibogen en bovenlichten zijn gemaakt met grote grijsgroene veldstenen; het overige metselwerk van de middenbeuk bestaat uit lagen kleine grijsgroene veldstenen ²¹. Elke traveeopening is maar 155 cm breed en 440 cm hoog.

De bovenlichtvensters zijn gevat in rondbogige blindnissen, die breder zijn dan de traveeopeningen er onder, nl. 190 cm. De vensters hebben schuine dagkanten; de glassponning is naar de buitenzijde verschoven ²².

²¹ Restauraties, o.m. van de tweede noordelijke pijler, steken scherp af door het gebruik van grote veldsteen (cfr. afb. 14).

²² De vensters van de tweede travee zijn nog gans oorspronkelijk.

Op de fundering van de zijmuur van de noordbeuk lag er geen metselwerk meer dat overeenkwam met dit van de middenbeuk; het is dan ook niet uit te maken in hoever de noordbeuk herbouwd werd. Blijkens het verzoekschrift van 1671 waren er geen vensters in die beuk („sonder te hebben eenighen lucht van veynsters”). Het is evenwel moeilijk te zeggen of de toenmalige toestand de oorspronkelijke weergaf, vooral omdat de

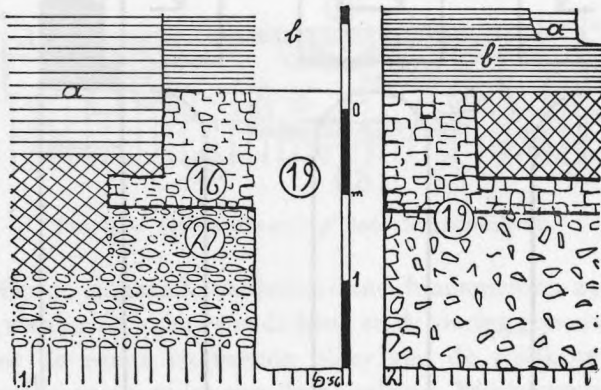

FIG. 5. — 25 : noordmuur van de middenbeuk van kerk I, waarop later 16, de westpilaster van de noordelijke vieringsboog gebouwd werd. Tegen 25, maar verbonden met 16, staat 19, de westmuur van het XIIe eeuwse noordtransept. *b* : gotische verbouwing, *a* : XIXe eeuwse metselwerk.

buitenmuur van de in 1892 afgebroken zuidbeuk wel op de oude plaats stond, maar naar een foto omzeggens gans met baksteen hernieuwd was, en er dus geen gegevens uit kunnen gehaald worden voor het al dan niet bestaan van vensters.

Van de noordelijke kruisbeukarm kon een gedeelte van de fundering van de oost- en westmuren onderzocht worden; zij bestaan uit veldsteen en grijze schelpmortel, zoals in de middenbeuk. De westmuur 19 staat op — 150 op het zand, en is tegen de oudere funderingen

20 en 25 gemetseld ²³. Op de oostkant zijn er kleine verstekken op — 60 en op — 40. 19 is hoofdzakelijk een kettingmuur onder de boog die de noordbeuk en het transept verbond; toch bleef ook een gedeelte van de romaanse pilaster bewaard (tot + 10) ²⁴, die 55 cm

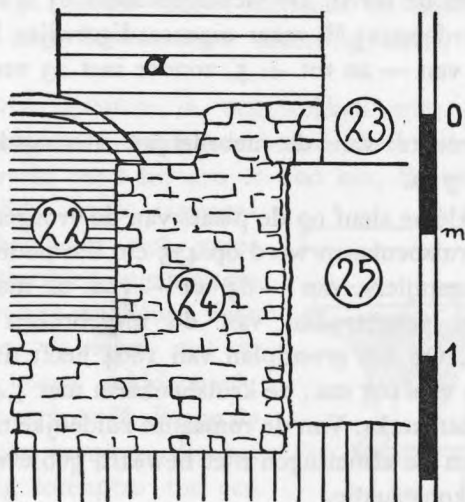

FIG. 6. — Gedeelte van de oostmuur van het noordtransept (24), door graf 22 uitgediept, a) XIX-eeuws metselwerk.

breed is en met de pilaster 16 (staat op — 60 op 25) in verband gemetseld is ²⁵. Onder de noordelijke vieringsboog vertrekt van 16, op — 60, de aanzet van drie lagen gemetselde veldstenen, die gebouwd zijn op de oudere 25; zij zijn echter na 30 cm afgebroken, waarschijnlijk door graafwerk voor graf 28.

Tegen de bestaande fundering van de oostmuur van de noordbeuk, 47, werd van — 140 een nieuwe

²³ Langs de noordzijde van 20 was 19 gans uitgebroken; de slopingsleuf was duidelijk te volgen.

²⁴ Deze pilaster is omsloten door het metselwerk van de gotische verbouwing van het transept (fig. 5).

²⁵ Vanaf + 10 is 16 bijna geheel met baksteen hermaakt.

fundering van 60 cm breed gebouwd, 24; het opgaande muurwerk sprong echter een 30 tal cm terug ²⁶. 24 komt tot tegen 25, die daar tot — 20 behouden bleef; een gedeelte van 24 komt nog hoger, en wel tot op het vloerpeil, waar het ingewerkt zit in de XIXe eeuwse steunbeer tegen de toren. De vieringspilaster 23 is op — 20 gefundeerd op 25 ²⁷, maar eigenaardigerwijze loopt 24 over 25, van — 20 tot + 5, zonder met 23 verbonden te zijn.

De breedte van de noordelijke vieringsdoorgang bedraagt 3 m.

In de kleine sleuf op de plaats van de vroegere noordelijke kruisbeukarm werd op 435 cm ten noorden van de vieringspijlers, van — 85 tot — 120, de mortel- en steenafval aangetroffen van de uitgebroken noordmuur 15. Op het grondplan van 1864 heeft die muur een dikte van 105 cm; de kruisbeukarm mat 4,40 m bij 4,04 binnenwerks. Van de romaanse zuidelijke transeptarm waren de afmetingen niet bewaard gebleven in de gotische konstruktie.

Ten oosten van de noordelijke transeptarm werd, op de enige mogelijke plaats tussen de graven, een sleuf gegraven teneinde na te gaan of er geen zijkoor uitgebouwd was. Op — 120 lag de onberoerde grond, zonder dat er muren of sporen van uitgebroken muren aan het licht kwamen. Meer oostwaarts kon er niet gegraven worden, omwille van de grafkelders die er sinds 1952 geplaatst zijn. Men zegt, daar op geen muren te zijn gekomen.

Als kettingmuur voor de oostelijke vieringsboog en als fundering voor de nieuwe oostelijke funderings-

²⁶ 24 werd over een zekere afstand tot — 90 door graf 22 uitgebouwd.

²⁷ Vanaf + 15 is 23 met baksteen hermaakt, zoals het ook met 16 gebeurd is.

pijlers, werd, tussen de bestaande 3 en 11, in een schuin naar onder lopende sleuf metselwerk gestort, bestaande uit veldsteen en grijze schelpmortel. Die fundering 4 springt 20 tot 30 cm vooruit op het regelmatig metselwerk der pijlers, dat op — 20 begint. De huidige breedte van de oostelijke vieringsdoorgang, die nu nog de romaanse afmeting heeft, bedraagt 2,30 m.

De vieringstoren is opgetrokken met enigszins grotere veldsteen dan bij de benedenkerk gebruikelijk; binnenwerks meet hij 470 × 400 cm. Boven de oorspronkelijk ronde vieringsbogen bevinden zich grote rondbogige doorgangen, 95 cm breed en 235 cm hoog; deze verbinden de toren met de zolders boven middenbeuk, transept en koor²⁸. Boven de rondbogige trompen, die het vierzijdig torenplan tot een achtkantig omvormen, zijn kleine ontlastingsbogen gemetseld (afb. 17). De galmgaten hadden oorspronkelijk een veelzijdige middensteun met laatromaans haakkapiteel; onder de afdekkingsbogen, waarin veld- en tufsteen afwisselen, schuilen gekoppelde rondboogjes van tufsteen. Het is onbekend of de twee tufstenen oculi oorspronkelijk zijn, noch waartoe ze hebben gediend.

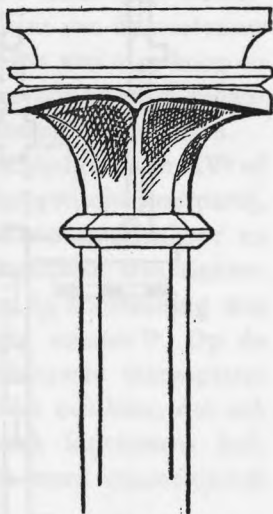

FIG. 7. — Middensteun en kapiteel van een galmgat (*Le Beffroi*, II, 1864-65, blz. 163).

²⁸ De oude dakhelling is nog zichtbaar op de oost-, west- en noordkant van de toren.

D. — *Verbouwingen*

De romaanse vieringsbogen en -pijlers werden in de XIIIe eeuw gotisch herbouwd; de spitsbogen bestaan uit twee rollagen die rechthoekig geprofileerd zijn. De

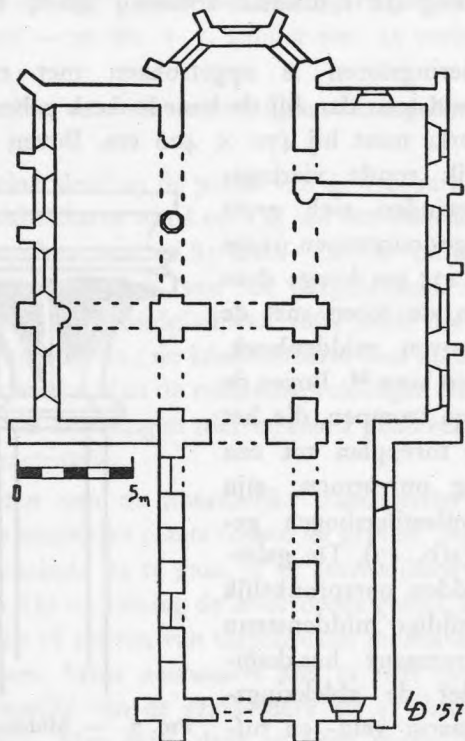

FIG. 8. — Grondplan van de kerk vóór de sloping, naar plan van E. Vandevyvere (6 sept. 1864) bewaard in de Kon. Kommissie te Brussel.

westelijke vieringsdoorgang is in veldsteen en lager dan de andere. Was dit wellicht de eerst verbouwde doorgang? Van de andere zijn de bogen van tufsteen en de pijlers van baksteen (28 — 29 × 11,5 — 12,5 × 6,5

cm); een weinig boven het vloerpeil zijn zij op de romaanse pijlers gebouwd, zodat de romaanse breedte onbetwistbaar behouden bleef.

De verbouwing van de westelijke travee van de middenbeuk is van jongere datum; de romaanse scheidsbogen werden door gotische vervangen²⁹, de bovenlichten verdwenen en de westmuur werd op de oude plaats volledig herbouwd. De funderingen zijn, langs onder, van veldsteen en groene klei; aan de buitenzijde komen talrijke verstekken voor (nr. 97). De bovenste lagen zijn van baksteen. De baksteen in de westmuur is 24 tot 29 cm lang. De rondbogige westingang is van zandsteen; de binnenkant van de westmuur is onderaan versierd met spaarvelden van 2 m hoog en 80 cm breed³⁰. Het spitsbogig gevelvenster is geflankeerd door twee eenvoudige rondbogige blindnissen.

Het romaanse koor werd, waarschijnlijk in de XVe of XVIe eeuw vervangen door een laatgotische koorpartij, bestaande uit een driezijdig gesloten middenkoor en twee vlakgesloten zijkoren. Het hoofdkoor was binnenwerks 11,40 m lang; elk vak van de koorsluiting was verlicht door een groot spitsbogig venster³¹. Op de noordkant stond de gotisch verbouwde transeptarm en het 4,60 m brede noordkoor. Het zuidkoor, dat ook de plaats van zuidelijke kruisbeuk ingenomen had, was 4,95 m breed³². De sakristie werd waarschijnlijk gelijktijdig aangebouwd.

²⁹ Op de tekening van 1864 wordt deze travee ten onrechte nog als romaans voorgesteld.

³⁰ In de weststeunbeer tegen de zuidmuur steekt nog een gedeelte van een spaarveld, dat vroeger behoorde tot de westmuur van de zuidbeuk.

³¹ Het middenvenster was gedicht wegens het Barokaltaar.

³² Toen men op 25 augustus 1957 een grafkelder plaatste, heeft men een gedeelte van de oostfundering van het zuidkoor uitgebroken. Van — 125 (op het oerzand) tot — 55 bestonden de grondvesten uit losse veldsteen, waaraan nog grijze schelpmortel kleefde; een laag

Zo was de kerk aan de behoeften van een nieuwe tijd aangepast, maar lang zou het schilderachtige gebouw niet onaangetast blijven. Omstreeks 1671 werd de romaanse noordbeuk afgebroken en de doorgangen met baksteen dichtgemetseld; daarna werd een Barokvenster in de noordmuur van de middenbeuk aangebracht ³³.

Toen men in 1892 de koren, de noordelijke kruisbeuk en de zuidbeuk gesloopt had, bleef enkel de romaanse middenbeuk en toren over. Van de viering, nu doopkapel, werden drie doorgangen met baksteen toegemetseld ³⁴; de zuidelijke werd verkleind om als verbinding met de nieuwe kerk te dienen. Tegen de viering werden bakstenen steunberen (110 × 110 cm) gebouwd; de twee oostelijke zijn op — 50 op de oude koorlangsmuren gefundeerd. Van de twee noordelijke staat de ene op 24 en 47, de andere behoort nog gedeeltelijk tot de gotisch verbouwde westmuur van het noordtransept. In de bergplaats werden de belangrijkste zerken uit de kerk samengebracht, om als vloer te dienen; ze liggen op een laag aangevoerde grond van 30 cm dikte.

E. — Graven

Onder de graven kunnen worden vermeld :

- *Graf 9* (op — 130); dit graf was gemetseld met grote veldstenen en langs binnen wit bepleisterd. De wanden waren 30 cm breed, de westkant mat binnen-

gemetselde baksteen bracht de breedte van de fundering van 100 cm terug tot 80 cm. Vanaf — 50 was veldsteen gemetseld met grijze harde schelploze mortel, zeer gelijkend aan die van de gotische westtravee.

³³ Het werd in 1892 vervangen door een neoromaans bovenlicht, in de trant van de bestaande vensters.

³⁴ De muur in de oostelijke vieringsdoorgang is gefundeerd op — 60, in de noordelijke doorgang op — 30.

werks 70 cm. Het geraamte lag ter plaats, en er was een spoor van een kist.

- *Graf 22* (op — 90); dit bakstenen gewelfd graf meet 100×200 cm binnenwerks; het gewelf bevindt zich op + 5. De bakstenen ($21,5 \times 10,5 \times 5,5$ cm) zijn gemetseld met harde grijze mortel; de binnenwanden zijn niet bepleisterd. De planken van de kist en enkele beenderen waren ter plaats. Dit graf heeft een gedeelte van de fundering 24 uitgediept.
- *Graf 28* (op — 90); de lengte van dit bakstenen ($27 - 29 \times 13 - 14 \times 6$ cm) graf bedroeg binnenwerks 210 cm; zachte gele mortel. De noordwand verdween door een later graf; door graf 28 zelf, werd een gedeelte van de fundering 25 uitgehaald tot — 100.

F. — *Vondsten*

Het oude vloerpeil van de kerk was niet enkel aangegeven door het bepleisterd muurwerk, maar eveneens door een laag groene klei waarop grijze schelpmortel lag. Tussen de westmuur en de eerste zuidelijke pijler lag op een onderlaag van kalk en klei, op de fundering 71 een gedeelte van een bakstenen ($21,5 - 22,5 \times 10,5 \times 4 - 5$) vloer. Tegen de zuidoostelijke vieringspijler lag op het vloerpeil een ruitvormige tegel ter plaats, een andere lag in de beroerde grond; beide zijn geglazuurd, en hebben volgende afmetingen : dikte : 3 cm, zijde : 7 cm, kleine doorsnede : 5,3 cm, grote doorsnede : 13 cm. Op de plaats van het vroegere koor werden in de beroerde grond twee vierzijdige tegels (13 cm doorsnede) gevonden; deze vertonen holle zijden, waarin ronde tegels met dezelfde doorsnede passen. Twee van die ronde tegels vonden we terug. Op talrijke plaatsen werden drie- en vierzijdige geglazuurde tegels van verschil-

lende afmetingen opgegraven. Alle tegels zijn lichtjes naar onder afgeschuind, zodat er in de vloer langs boven geen mortel, maar enkel een voeg zichtbaar was.

In het westelijk gedeelte van het middenschip, ter hoogte van de eerste pijlers, bevonden zich twee funderingen, bestaande uit hergebruikte veldstenen (grijze schelpmortel) en zand. De fundering 77 (— 100) was grotendeels uitgebroken; de breedte bedroeg minstens 1 m, daar het graf naast 72 er een gedeelte van vernield had. 67 (— 120) mat ongeveer 110×110 ; een klein gedeelte was nog bewaard tot — 65. Er was metselwerk verdwenen door graf 70 (— 95), evenals door de klokkenvorm 72. Deze klokkengieterij, in het midden van de middenbeuk gelegen, was tot — 130 in het zand uitgegraven; het stookkanaal (110 cm lang en 30 cm breed) en de stookplaats onder de klokkenvorm bleven bewaard. Het kanaal, langs de westzijde gelegen, was afgeboord door veldsteen en klei; de bodem bestond uit zwart verbrande klei. De onderlaag van de stookplaats was gemaakt van veldsteen en klei; overal troffen we roodverbrande klei aan. Van het gieten zelf van de klok, vonden we enkele bronssintels³⁵.

Uit latere tijd dateerden twee bakstenen ($22 \times 10 \times 4,5$ cm) putten, die half rond eindigden (— 30). De wand van 78 (80 cm binnendiameter) was gevormd door twee rijen bakstenen, die samengehouden werden door bruinverbrande klei, er omheen lag een boord klei van 20 cm dik. De andere put, 79, had maar een binnendiameter van 50 cm, de wand bestond uit één rij baksteen. Beide putten waren gevuld met wit zand, langs boven lag er as. Tussen het zand en de baksteen was gesmolten lood gelopen. Waarschijnlijk gaat het hier om twee smeltputten aangelegd door loodgieters,

³⁵ In vroegere tijd goot men zeer dikwijls de kerkklokken ter plaats; in West-Vlaanderen werden sporen gevonden in de kerken van Hoogenede (1955), Roksem (1956) en S. Pieters te Oudenburg (1957).

die aan de kerk werkten. De bouw van die twee putten had de onderlaag van de vloer doorbroken.

III. — ARCHEOLOGISCH KADER

Van de kerk in 941 vermeld, hebben we geen zekere sporen weergevonden; wellicht was het een houtkon-

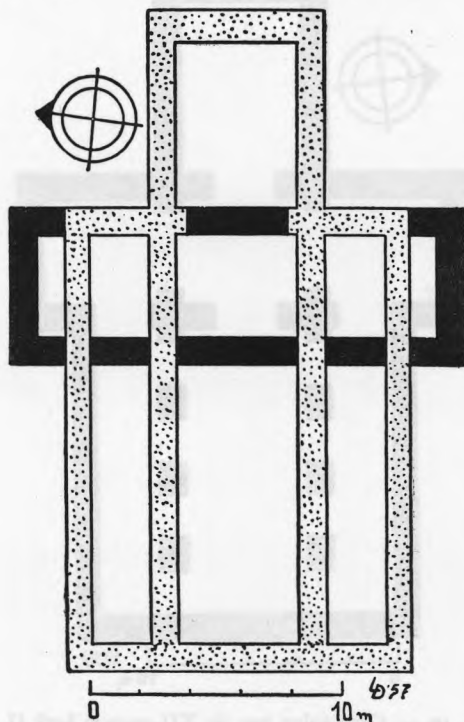

FIG. 9. — Grondplan van kerk I (gestippeld). In de XIIe eeuw werd de kruisbeuk en de vieringstoren bijgebouwd (zwart).

struktie, zoals de nabijgelegen kerken van Roksem en Oudenburg (S. Pieters).

Het plan van de eerste weergevonden kerk, tekent een driebeukig schip en een vlakgesloten koor. Aange-

zien enkel de funderingen gebleven waren, zijn er geen zekere gegevens om de opstand te rekonstrueren. Misschien gaat de huidige traveeëndeling, met de zeer smalle boogopeningen, op het oude voorbeeld terug. Dan zou de benedenkerk zes traveeën geteld hebben. Het is onbekend of er een toren bij de kerk hoorde. Er

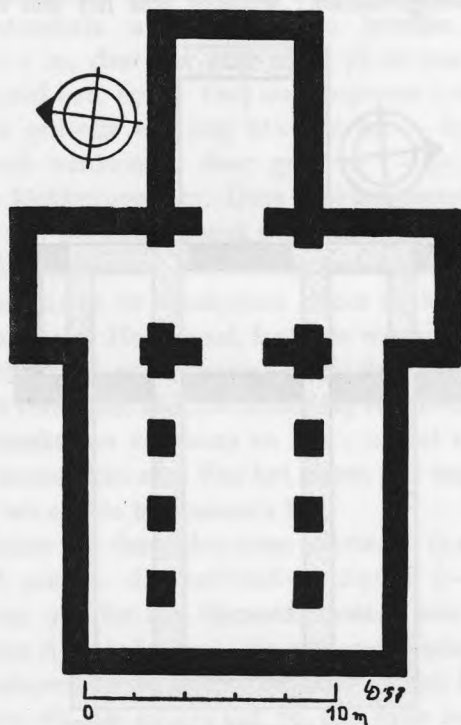

FIG. 10. — Grondplan van de XII-eeuwse kerk II.

kan een klokkenmuur geweest zijn, zoals vroeger te Vichte³⁶, of een kleine houtkonstruktie op het dak of een houten klokkenhuis naast de bidplaats.

Een gelijkaardig grondplan als te Snellegem, komt voor

³⁶ BR. FIRMIN, *o.c.*, blz. 227-230.

SNELLEGEM Eccl. Sti. Eligii 1956-57

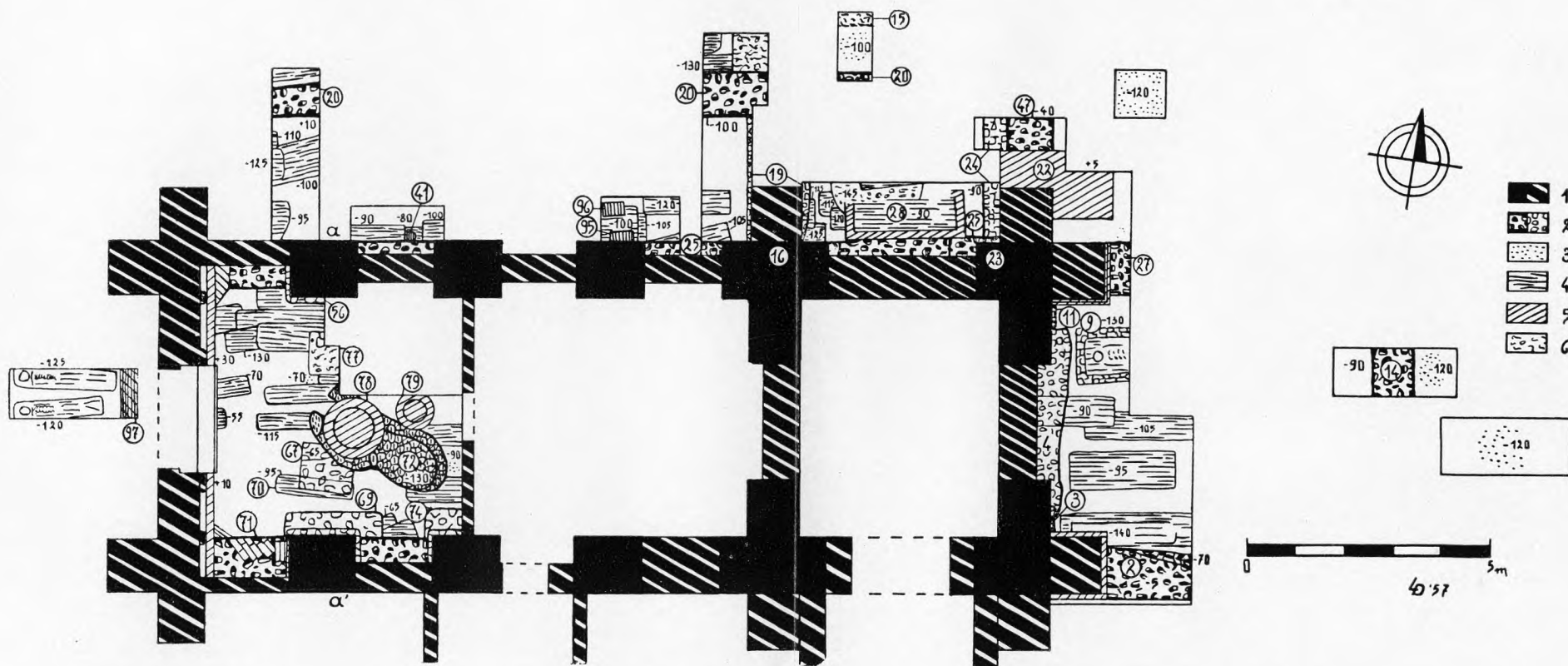

FIG. 11. — Algemeen opgravingsplan : 1) Bestaande muren. 2) Funderingen van veldsteen. 3) Onberoerde grond. 4) Graf. 5) Baksteen. 6) Uitgebroken muren.

te Ettelgem, waar het bedehuis een weinig groter is ³⁷, en oorspronkelijk ook te Izenberge ³⁸; over Steenkerke is men minder goed ingelicht ³⁹. Enkele gegevens wijzen er op dat de romaanse kerk van Gijverinkhove eveneens volgens dit schema gebouwd was ⁴⁰. In Frans-Vlaanderen was de mooie romaanse kerk van Wemaarskapel ook naar die plattegrond opgetrokken. Uit de opgraving van de S. Pieterskerk te Oudenburg, is gebleken dat het grondplan bestond uit een driebeukig schip, een niet-uitspringende kruisbeuk met middentoren en een vlakgesloten koor. Dit schema leunt nog erg aan bij het transeptloze plan. Dit vergelijkingsmateriaal geeft ons weinig houvast om kerk I van Snellegem te dateren. Oudenburg dateert van 1056-1070; Ettelgem, Izenberge en Wemaarskapel worden in de eerste helft der XIIe eeuw geplaatst. In de romaanse Brabantse school is de driebeukige transeptloze kerk met westtoren *het* type in de XIe en XIIe eeuw (o.a. in Henegouwen); de kruiskerk is in de XIIe eeuw nog zeer zeldzaam. In de romaanse Scheldeschool daarentegen is het transept + middentoren in de XIIe eeuwse dorpskerken zeer verspreid; het is echter niet onmogelijk dat dit in de XIe eeuw minder het geval was, en dat het schema van Snellegem toen ook veel voorkwam, waarbij Oudenburg dan een overgangstadium zou uitmaken.

Toen men de kerk van Snellegem wilde voorzien van een vieringstoren met kruisbeuk, heeft men, om een onbekende reden, de kerk geheel of grotendeels afgebroken ⁴¹. De pijlers van de middenbeuk rusten gedeel-

³⁷ BR. FIRMIN, *o.c.*, blz. 82-86.

³⁸ BR. FIRMIN, *o.c.*, blz. 241-247.

³⁹ BR. FIRMIN, *o.c.*, blz. 253-256.

⁴⁰ L. DEVLIEGHER, *De opkomst van de kerkelijke gotische bouwkunst in West-Vlaanderen in de XIIIe eeuw*, I, blz. 230-232. (*Bulletin Kon. Kommissie Mon. en Landschappen*, V, 1954).

⁴¹ Te Izenberge en te Ettelgem werd de middentoren aan de bestaande benedenkerk toegevoegd.

telijk op metselwerk dat tegen de oude funderingen gebouwd is; onder de oostelijke vieringsdoorgang werd nieuw metselwerk gestort, omdat waarschijnlijk geen oude kettingmuur aanwezig was; de fundering van de kruisbeuk is gans verschillend van de oudere grondvesten.

Alhoewel de fundering van de beuk in verband gemetseld is met de vieringspijlers, valt het toch op dat de beuk meer archaisch dan de middentoren aandoet. Tussen de beukspijlers (140 × 110 cm) overspannen de scheidsbogen maar een breedte van 155 cm; in West- of Frans-Vlaanderen kennen we geen kleinere openingen. Er is ook weinig harmonie tussen die door- gangen en de bredere vensternissen er boven. De bovenlichten zijn nog zeer primitief. Daarom lijkt het ons niet onmogelijk, dat de toren maar enkele tijd na de bouw van de beuk (waarschijnlijk midden XIIe eeuw) voltrokken werd ⁴².

De achtkantige vieringstorens van Bovekerke en Zuienkerke zijn het duidelijkst verwant met de toren van Snellegem, waar ook de piramidevormige afdekking boven de trompen en de gedeelde galmgaten met de omgaande waterlijsten aangetroffen worden. Te Bovekerke zijn de bladkapitelen reeds laatromaans ⁴³; een datering in de tweede helft der XIIe eeuw is dus te verdedigen. Te Zuienkerke komt enkel in de boogron- dingen der galmgaten baksteen naast tufsteen voor, zodat een gelijk effect wordt bereikt als te Snellegem met tuf- steen en veldsteen. In het oostelijk galmgat was vóór de restauratie van 1952 nog een middenzuiltje bewaard met basement, hoekklauwen en bladkapiteel. Deze toren zal omstreeks 1200 tot stand gekomen zijn ^{43a}.

⁴² Br. Firmin dateerde gans de kerk uit het midden der XIIe eeuw (o.c., blz. 356).

⁴³ M. ENGLISH, *Romaansche bouwkunst...*, blz. 50.

^{43a} L. DEVLIEGHER, *De vroegste gebouwen van baksteen in Vlaan- deren*, kol. 247 (*Bulletin Kon. Ned. Oudh. Bond*, 6^e s., X, 1957).

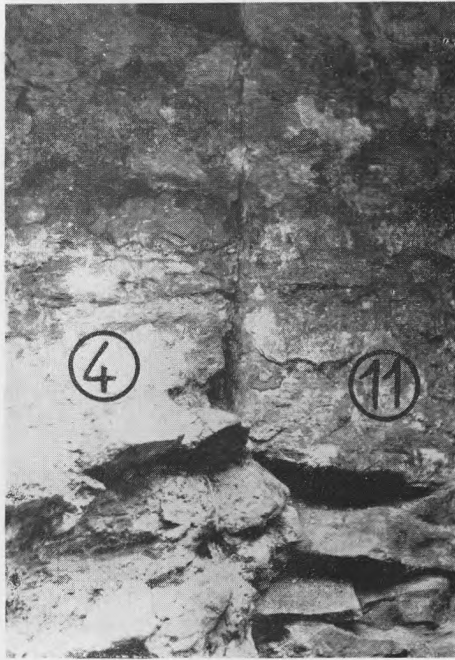

FIG. 12. — 11 : Noordelijke pijler van de triomfboog van kerk I. —
 4 : Jongere noordelijke pijler van de oostelijke vieringsboog van kerk II
 (zie afb. 2).

FIG. 13. — Tegenaan de oude fundering 25, de fundering van de
 oostmuur van de noordelijke kruisbeukarm 24; door het graf 22 werd
 een gedeelte van 24 uitgebroken (zie afb. 6).

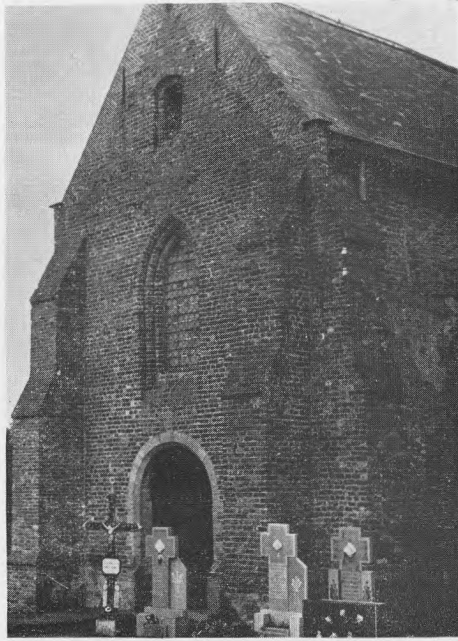

FIG. 18. — Westgevel van de kerk.

FIG. 19. De in 1892 gedeeltelijk afgebroken kerk vanuit het zuiden.

FIG. 20. — Zicht uit het noord-westen, 1864. (Archief Kon. Commissie voor Monumenten te Brussel).

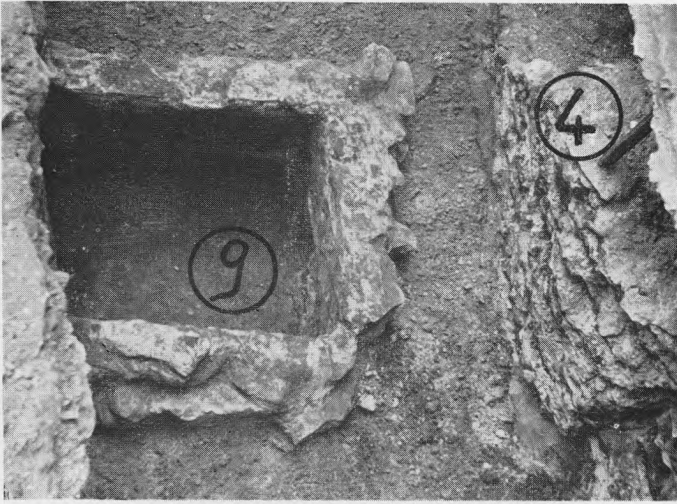

FIG. 21. — Veldsteengraf 9 en fundering 4.

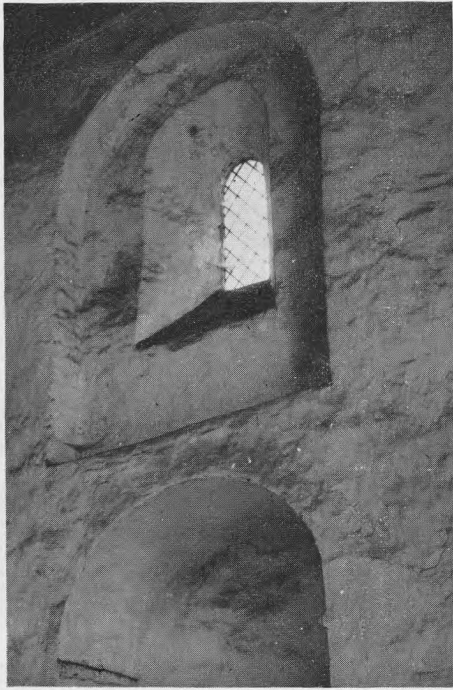

FIG. 22. — Detail van middenbeuk.

FIG. 23. — Detail van de toren. De middenzuiltjes zijn nieuw, de gekoppelde boogjes zijn van tufsteen. In de afdekkingsbogen wisselt veld- en tufsteen af. (Foto J. Mertens).

FIG. 24. — Toren van Zuikerkerke, vóór de restauratie van 1952.

Te Snellegem waren de middenzuiltjes van de klokgaten achtkantig; dit was ook het geval te Torhout ⁴⁴. Deze toren wordt uit de tweede helft der XIIe eeuw gedateerd ⁴⁵.

De toren van Snellegem mag, naar onze mening, uit de tweede helft, en zelfs uit het einde der XIIe eeuw gedateerd worden.

We willen er nog op wijzen, dat van het romaans kerkttype, bestaande uit een driebeukige kruiskerk, een achzijdige middentoren en een vlakgesloten koor, zoals het zich te Snellegem voordoet, er wel talrijke afzonderlijke bouwelementen bewaard gebleven zijn ⁴⁶, maar dat we van zeer weinig kerken met zekerheid weten, dat ze gans volgens dit schema gebouwd werden. Afsnee is in dit geval.

Het vervangen van een ouder koor door drie bakstenen laatgotische hallekoren is een formule die in zeer veel kerken uit westelijk Vlaanderen aangetroffen wordt. Naast het type met drie veelzijdige koren, komen koorpartijen met een veelzijdig hoofdkoor en twee vlakgesloten zijkoren veelvuldig voor, zowel bij kerken met een west- als met een geveltoren. Het oudst gekende voorbeeld is Damme (einde XIIIe begin XIVe eeuw); uit de XIVe eeuw stammen waarschijnlijk Aardenburg, Lampernisse en andere meer. Het type blijft enkele eeuwen in gebruik.

L. DEVLIEGHER,

Aspirant N.F.W.O.

⁴⁴ BETHUNE, *Eglise de Thourout*, blz. 325-326 (*Revue de l'Art Chrétien*, XLIII, 1900).

⁴⁵ G. MEERSSEMAN & BR. FIRMIN, *De kerk van Torhout in het licht der jongste opgravingen*, blz. 57-58 (Antwerpen, 1942).

⁴⁶ BR. FIRMIN, *o.c.*, blz. 286-287, 294, 326, 329, 333.

Oorkonden en Mededelingen

DOCUMENTEN BETREFFENDE DE BRUGSE DRUKKERS UIT DE XVIe EEUW

VI. HUBRECHT GOLTZIUS

Onder de vele beroemde mannen, die gedurende de tweede helft van de zestiende eeuw in Vlaanderen leefden, bekleedt Hubrecht Goltzius een vooraanstaande plaats. Als een echte zoon van het opbloeiende humanisme, was hij een veelzijdig kunstenaar en tevens een voortreffelijk geleerde. Hij schilderde, tekende en graveerde met meesterlijke hand; hij schreef verscheidene werken, die naderhand in meerdere talen omgezet werden. Baanbrekend en van blijvende waarde bleek vooral zijn werk over penningkunde. Goltzius was overigens de eerste die in de Nederlanden een werk over dit onderwerp in het licht gaf. Daarenboven beoefende hij nog de drukkunst en ook op dit gebied heeft hij naam en faam gemaakt: de boeken, die uit zijn atelier de wereld ingezonden werden, kunnen naar inhoud en vorm wedijveren met de beste typografische werken van die tijd.

Over het leven en het werk van Hubrecht Goltzius, die op 30 oktober 1525 te Venlo werd geboren en op 4 maart 1583 te Brugge overleed, zijn wij betrekkelijk goed ingelicht. Reeds Karel van Mander, de bekende biograaf van de Nederlandse schilders, bezorgde ons een voortreffelijke biografie¹. Van Mander zal onge-

¹ Cfr. *Het Schilder-Boek van Carel van Mander... in hedendaagsch Nederlandsch overgebracht* door A. F. MIRANDE en G. S. OVERDIEP (Amsterdam-Antwerpen, 1950), blz. 125-127.

twijfeld goed ingelicht geweest zijn. Men weet dat hij omstreeks 1582 enkele tijd te Brugge verbleef². Deze gelegenheid zal hij zeker aangegrepen hebben om met Hubrecht Goltzius persoonlijk kennis te maken, zoveel te meer daar Van Mander als schilder een vakgenoot was en er daarenboven nog andere redenen bestonden om nauwere betrekkingen met hem aan te knopen³. Na van Mander is tot op onze dagen, bijna onafgebroken, de ene bijdrage na de andere de kennis van Goltzius' leven en werk komen aanvullen⁴. Wat inzonderheid de activiteit en het belang van Hubrecht Goltzius als drukker en uitgever aangaat, moge het volstaan te wijzen op de merkwaardige studies van M. Hoc⁵.

Ofschoon Hubrecht Goltzius sedert lang de belangstelling van de geleerde wereld geniet, toch was het ons nog mogelijk ruim dertig ongekende documenten

² Over zijn verblijf te Brugge cfr. A. F. MIRANDE en G. S. OVERDIEP, *o.c.*, blz. 17-18.

³ Wij doelen hier voornamelijk op de eensgezindheid van Karel van Mander en Hubrecht Goltzius in verband met de Hervorming. Voor wat Goltzius en het Protestantisme betreft, zie vooral H. Q. JANSSEN, *De Kerkhervorming te Brugge*, deel I, blz. 134-140 (Rotterdam, 1856). — Ook dr. H. E. GREVE, die een grondig onderzoek naar *De Bronnen van Carel van Mander* ('s-Gravenhage, 1903) heeft ingesteld, is de mening toegedaan, dat de schilder-schrijver Goltzius persoonlijk heeft gekend. Het tegendeel ware inderdaad hoogst onwaarschijnlijk, want we weten dat van Mander vooral en vóór alles inlichtingen zocht te bekomen.

⁴ Benevens de vele algemene werken en de talrijke woordenboeken, waarin over Goltzius wordt gehandeld, vermeldt H. VAN HALL, *Repertorium voor de geschiedenis der Nederlandsche schilder- en graveerkunst* (2 dln. 's Gravenhage, 1936-1949) acht afzonderlijke studies hem betreffende.

⁵ Henri [sic] Goltzius, *imprimeur*, in *Congrès international des bibliothécaires et des bibliophiles*, 1923. *Procès-verbaux et mémoires* (Parijs, 1925), blz. 383-384; Hubert Goltzius, *éditeur et imprimeur*, in *Annales de la Société d'Émulation de Bruges*, tom. LXVIII (1925), blz. 21-34. — Voegen wij hieraan toe: A. VIAENE, *Twee zeldzame Brugse drukken van Hubert Goltzius*, in *Handelingen van het Genootschap „Société d'Émulation” te Brugge*, dl. XC (1953), blz. 43-57.

op te diepen. Deze stukken handelen hoofdzakelijk over het burgerlijk en maatschappelijk leven van Hubrecht Goltzius. Over zijn activiteit als kunstenaar en geleerde — ook als drukker — bevatten onze documenten slechts terloops enkele bijzonderheden.

Evenals in onze vorige bijdragen over de Brugse drukkers, laten wij de opgespoorde stukken hierna integraal volgen, met uitzondering nochtans voor de nummers 17, 18 en 19, waarvan we slechts een samenvatting geven. Van één stuk, een akte d.d. 10 januari 1583, wordt in onze reeks documenten verder geen gewag gemaakt, omdat het niet rechtstreeks met ons onderwerp in verband staat en slechts terloops over Goltzius handelt in de hiervolgende passus: „een lettre van procuratie, ghepasseert voor den meester van der canselrie ende raedt der stadt van Stratsbourg in Duutslant, ghescreven in Hoogdutsche tale ende ghetranslateert in Vlaemsche tale by meester Hubrecht Goltzius, inwonende deser stede”⁶.

Uit deze aanhaling blijkt, dat Goltzius met het Hoogduits vertrouwd was. Men mag hierin nochtans geen bewijs zien voor de bewering van W. H. J. Weale, die Würzburg als geboorteplaats van Goltzius aangeeft⁷. Een document van 30 juli 1574 behelst inderdaad een officiële verklaring, waarbij Venlo als geboorteplaats aangegeven wordt (vgl. nr. 15). Uit ditzelfde stuk vernemen wij daarenboven, dat zijn vader, Rutger Wirtzburger, en zijn moeder Catharina Goltz, op dit tijdstip nog in leven waren.

Is men tot nog toe niet precies ingelicht over het tijdstip waarop Goltzius zich met zijn gezin te Brugge vestigde, uit onze documenten blijkt althans dat hij

⁶ Brugge, stadsarchief, *protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1580-1583*, fol. 277 v.

⁷ Cfr. W. H. J. WEALE, *Hubert Goltz dit Goltzius*, in *Le Beffroi*, tom. III (Brugge, 1866-1870), blz. 248.

op 24 oktober 1560 reeds metterwoon in de Zwynstad verbleef, al was hij toen nog poorter van de stad Antwerpen (vgl. nr. 1). De hoedanigheid van poorter van Brugge had hij twee jaar later reeds verworven (vgl. nr. 4).

Alhoewel Goltzius welgesteld moet geweest zijn en reeds tijdens zijn verblijf te Antwerpen aldaar een eigendom bezat, toch werd hij te Brugge eerst na het overlijden van zijn eerste vrouw, en wel op 1 februari 1574, eigenaar van een huis (vgl. nr. 21). Als eigenaar en bewoner van dit huis, dat „De Groene Winkel” noemde en gelegen was aan de oostzijde van de tegenwoordige Biskajersplaats, ondervond Goltzius meer dan eens moeilijkheden met zijn buurvrouw, de weduwe van jonkheer Jan Pardo. Deze moeilijkheden leidden in 1575 zelfs tot een proces (vgl. nrs. 17, 18, 19).

Benevens stukken in verband met de afwikkeling van de nalatenschap van zijn eerste vrouw, Elizabeth Verhulst (nrs. 12, 13, 14), leren onze documenten verder, dat Goltzius geld leende en schilderijen leverde aan de Antwerpse tapissier Pieter van Veen (nr. 4), alsmede dat hij boeken en papieren in bewaring gaf aan de Antwerpse boekhandelaar Arnoud de Conync (nr. 34).

Ook aangaande de godsdienstige overtuiging van Goltzius hebben onze documenten belang. In dit verband verdient, dunkt ons, opgemerkt te worden, dat er op 6 juni 1561 door de Brugse stadsregering een getuigschrift werd afgegeven, waarin uitdrukkelijk werd verklaard, dat Goltzius toentertijde was „van goeden, uprechtghen ende catholicquen ghelove, gheenssins suspect ofte befaemt van eenegherande heresie, quade opinie ofte secten” (nr. 3). Uit latere stukken blijkt zijn sympathie voor de nieuwe leer echter op afdoende wijze, althans voor wat de periode van de Protestantse hegemonie te Brugge (1578-1584) betreft (vgl. nrs. 27, V).

Zoals men natuurlijkerwijze ook mag verwachten, bevatten onze documenten nog tal van bijzonderheden over de kinderen, alsmede over de vrienden en de kennissen van Hubrecht Goltzius. Onder deze laatsten stippen wij onder meer aan : de bekende humanisten Marc en Guido Laurin, de vermaarde geograaf Abraham Ortelius, de Antwerpse schilders Antoon van Palerme en Jan van Coninxloo, de rechtsgeleerde Gillis Wijts, de gleierwerkmaker Hans Guldens en de Brugse magistraat Jacob de Baers.

Van het grootste belang zijn, naar onze mening, de documenten in verband met het tweede huwelijk en het overlijden van Hubrecht Goltzius. Van deze twee gebeurtenissen gewagen overigens niet minder dan negen nummers (21, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32), waaronder het zeer uitvoerige proces, dat na de dood van Goltzius door zijn zonen tegen hun stiefmoeder werd gevoerd over de nalatenschap van hun vader. Vooral de informatie, door het stedelijk gerecht naar aanleiding van dit proces gehouden (nr. 27, IV), beschrijft in geuren en kleuren de verhouding met zijn tweede vrouw, Marie Vyncx, en de tragische omstandigheden van zijn overlijden.

A. SCHOUTEET.

I

1560 October 24. — *Ten overstaan van schepenen van Brugge verleent Hubrecht Goltzius, poorter van de stad Antwerpen maar te Brugge wonende, procuratie aan de hier aangewezen personen.*

Coste, Bambeke¹, 24 October [15]60. — Compareirt in persooene Hubrecht Golthz, poorter der stede van Antworpen, residerende te Brugghe, constitueert zyne procureurs : Jooris de Hane, Bouduyn Mayaert, Charles Derbecys, Aernoud ende

¹ Namen van de twee schepenen voor wie onderhavige procuratie werd verleden.

Bertholmeux de Bisscop, ende elcken zonderlinghe in alle zyne zaeken *ad lites in forma*, met clausule van substitutie.

Procuratiën, gepasseerd voor schepenen van Brugge, over de jaren 1560-1561, nr. 165b (minuut).

2

1561 Maart 2. — *Ten overstaan van schepenen van Brugge verlenen Hubrecht Goltzius en zijn vrouw, Elizabeth Verhulst, procuratie aan Michiel Coucq, Antoon van Palerme en Abraham Ortelius, bijzonderlijk om in naam van hun lastgevers op te treden als schuldeisers in het sterfhuis van Nikolaas Meesters, die te Brussel is overleden.*

Breydele, Wadimont, 2 Maerte [15]60. — Compareert in persooene Hubrecht Golthz, poorter der stede van Antworpen, residerende binnen deser stede van Brugghe, ende joncvrauwe Elizabeth Verhulst, zyne ghezellenede, constitueerden huerliedre procureurs Michiel Coucq², Anthon Palerme³, Abraham Ortels⁴ ende elcken zonderlinghe, toogher deser lettren, in alle zyne zaecken, voorts t'heesschene, t'innene ende recouwerene alle zyne sculden in't generale, daerof t'appointerene ende transignerene ende quictantie te ghevene behoudens rekenynghe, bewys ende relicqua; voorts omme over ende uuter naeme van de voorn. comparanten als scultheesschers ten sterfhuuse van wylent Nicolas Meesters, becommert overleden binnen der stede van Brussele, te ghaene ende comparerene voor burchmeesters, scepenen ende raden der stede van Antworpen ofte elders daer 't behooren zal ende aldaer te concurreren met d'andere crediteurs van den voors. Nicolas in alle de goedinghen, baten ende proffytten van denzelven Nicolas, ende by speciale in zekere partye

² Michiel Coucq of Coeck, schilder van beroep, was gehuwd met Margaretha Verhulst, de zuster van Hubrecht Goltzius' echtgenote Elizabeth Verhulst. Zie [W. H. J. WEALE], *Hubert Goltz*, in *Le Beffroi*, tom. III (Brugge, 1866-1870), blz. 249.

³ Bedoeld is de Antwerpse schilder, Antoon van Palerme, die in 1503 of 1513 te Mechelen werd geboren en in 1589 overleed te Antwerpen, van welke stad hij in 1547 poorter was geworden. Vgl. *Biographie nationale...*, tom. XVI (Brussel, 1901), kol. 476-480.

⁴ Abraham Orthels is de bekende geograaf en antiquaar, beter gekend onder zijn gelatiniseerde naam Ortelius. Hij werd te Antwerpen geboren op 14 April 1527 en overleed aldaar op 4 Juli 1598. Zie over hem: *Biographie nationale...*, tom. XVI (Brussel, 1901), kol. 291-332.

van erfve, den voors. Nicolas toegekommen by lote binder voors. stede van Antworpen van de loterie binnen derzelve stede onlanx uutgheropen, ende 't part, deel ende actie, die in dezelve erfve hemlieden competeren zal, te vercoopene ende transporterene ten behouve van den coopere ofte coopers van diere, ende ten dien fyne te lyden ende passeren alsulcke lettren van erfvenessen, transporten, quitscheldynghe ende andere alsser naer de costumen van de plaetse toe dienen ende behooren zullen, met belofte van garande, de penninghen procederende van dezelve vercoopinghe t'ontfaene ende quictantie daerof te ghevene, behoudens rekeninghe ende gemeenlick etc.

Procuratiën, gepasseerd voor schepenen van Brugge, over de jaren 1560-1561, nr. 89 (minuut).

3

1561 Juni 6. — *Op de getuigenissen van meester Frans de Wulf, kanunnik van de Onze-Lieve-Vrouwewerk te Brugge, jonkheer Marc Laurin, heer van Watervliet, en meester Guido Laurin, levert de stadsregering van Brugge een certificaat van goed gedrag en zeden af aan de schilder Hubrecht Goltzius, inwoner van de voormelde stad.*

Sproncholf, Bambeke, 6 Juny [15]61. — Allen etc. Uutedien dat recht ende redene begheert dat men certifiere ende oirconde warachteghe dinghen, zonderlinghe dies verzocht zynde, zo eist dat wy dies verzocht zynde van wegghen Hubrecht Goltz, schildere, residerende binnen der voorn. stede, doen te wetene, oirconden ende certifiere by desen over de gherechteghe waerhede, dat hedent date van desen voor ons ghecommen ende ghecompareirt zyn in propre persoone : meestre Francois de Wulf, canonic van der collegiale kercke van Onser Vrouwen binnen der voors. stede, oudt 65 jaren, joncheer Marc Laurin, heere van Watervliet, Waterlandt etc., oudt 36 jaren, meestre Guido Laurin, docteur in de rechten, oudt 30 jaren oft daeromtrent, dewelcke wy alle wel kennen, houden ende reputeren voor lieden van eeren, ghoede trauwe ende ghelove, welcke comparanten hebben, by solemnelen eede daertoe hooghelick ten helegghen ghestaeft ende ghemaent zynde, met upgherechten vinderen, zoo 't behoort, ghezeyt, verclaerst ende ghedeposeert warachtigh te zyne, dat zy zeere wel kennen ende over de jaren 3 zoo 4 ghekendt hebben den voorn. Hubrecht ende met hem groote familiariteyt, hantize ende conversatie ghehadt, ende overzulx es hemlieden ende elc huerlieder kennelick, dat dezelve Hubrecht es van

goede ende eerbaeren levne ende conversatie, ende ooc van goeden, uprechtghen ende catholicquen ghelove, gheenssins suspect ofte befaemt van eenegerande heresie, quade opinie ofte secten, hebbende ooc altyts hem ghehadt ende ghedreghen in 't faict ende styl van zynen schilderie ende andere affairen uprechtich ende ghetrauwe, waervooren zy comparanten denzelven Hubrecht hebben ghehoort ende gheweten, hem te kennen, houden ende reputeren by die van zynen kennessen metgaders publicque voix ende fame.

In kennessen...

Overleg over de jaren 1560-1561, nr. 9
(minuut).

4

1562 December 7. — *Ten overstaan van schepenen van Brugge verleent Hubrecht Goltzius procuratie aan de hier genoemde personen, vooral om in zijn naam op te treden als schuldeisers van de Antwerpse tapissier, Pieter van Veen, die failliet gegaan is.*

Ommejaghere, Baes, 7 Decembre [15]62. — Compareirt in persooene Hubrecht Golthz, poorter in Brugghe, dewelcke constitueert zyne procureurs Jan van Cueninxloo, schildere ⁵, ... Brauweesen ⁶, ... Nieuwenhaven, Jan Niclaus ende elcken zonderlinghe, toogher deser lettren, in alle zyne zaecken ende affairen, voorts omme t'innene alle zyne schulden in 't generale ende by speciale van eenen Pieter van Veen, tapytsier t'Antworpen, onlanx ghefailliert, de somme van 65 l. 6 s. 8 d. gr., die hy hem, comparant, t'achtere was eensdeels van leveringhe van schilderien ende eensdeels van gheleenden ghelde, ende ten voorscreven fyne alle arresten ende vervolghen van justitie te doene, in ghedinghe ende processe te terden *ad lites in forma*, met clausule van substitutie.

Civiele sententiën door schepenen van Brugge gewezen over de jaren 1562-1563, nr. 61 (minuut).

⁵ Bedoeld is voorzeker Jan van Coninxloo, broeder van de meer bekende schilder Gillis van Coninxloo, die omstreeks 1540 te Antwerpen werd geboren en in 1571 deze stad verliet om zich te Emden te vestigen. Zie over hem: A. VON WURZBACH, *Niederländisches Künstler-Lexikon*, tom. I (Wenen-Leipzig, 1906), blz. 328.

⁶ Wellicht is hier de bekende medicus Pieter van Bruhesen of Bruhesius bedoeld. Zie over hem: *Biographie nationale...*, tom. III (Brussel, 1872), kol. 109-110.

5

1565 Januari 4. — *Ten overstaan van schepenen van Brugge stelt zich jonkheer Marc Laurin, heer van Watervliet, borg voor Hubrecht Goltzius, die een bedrag van honderd pond groot voor de duur van één jaar van de Brugge stadsregering te leen gekregen heeft.*

Viere Lauwe 1564, present : Weerde, Pardo. — Joncheere Marcus Lauweryn, heere van Watervliet etc., dewelcke comparant kende ende leedt hem borghe ende principael gheconstitueirt t'hebben, ende constitueirde hem alsnoch by desen boorghe ende principael, over Huberecht Gholts jeghens d'heer Jan van Aertrycke, tesorier der stede van Brugghe, voor de somme van hondert ponden grooten, denzelven Huberecht by die van der wet der voorn. stede van Brugghe gheconsenteirt te lichten ende ontfane van den voorn. d'heer Jan van Aertrycke, als tesorier principael, om by den voorn. Huberecht die te ghebruucken den termyn van éenen jare, ingaende deser date, zodat, indiender faulte ware van restitutie thenden van den voorn. tyde van de voorn. somme an den voorn. Hubrecht, tzelve ghebreck als borghe ende principael der voorn. stede te vuldoene ende betalen, renuncierende ten desen zyn Vrylaetscip, in de presencie van meestre Gillis Wyts⁷, die dat over de voorn. stede accepteerde.

Protocol van Adriaan de Mommengy, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1563-1565, blz. 273-274.

6

1564 September 2-1565 September 2. — *Post uit de stadsrekening van Brugge, houdende uitgave van honderd pond groot aan Hubrecht Goltzius. Dit bedrag was Goltzius voor de duur van een jaar in leen gegeven om hem toe te laten een nieuwe drukkerij te Brugge op te richten.*

Betaelt Huberecht Goltz, boucprentere, de somme van hondert ponden grooten over gelycke somme by myne heeren

⁷ Gillis Wyts, bekend rechtsgeleerde en humanist, was raadspensionaris van de stad Brugge. Later is hij raadslid van de Raad van Vlaanderen geworden. Hij was met Hubrecht Goltzius nauw bevriend en heeft als voogd over diens minderjarige kinderen gefungeerd. Zie over hem : *Biographie nationale...*, tom. XXVII (Brussel, 1938), kol. 427-429, en verder de nrs. 12, 13, 25 en 28 van onze Documenten. Gillis Wyts moet omstreeks 1525 geboren zijn, want

van der wet hem gheconsenteert in leeninghe, omme daermede te helpen uprechten eene nieuwe printerye voor den tyt van ééne jaere, voor de restitutie van welke hondert ponden grooten mynheere van Watervliet, hem borghe gheconstitueert heeft; hier dezelve : 100 l. gr.

[*Kanttekening* :] Dat men hieraf verandwoorde by de toecommende rekeninghe.

Stadsrekening over het dienstjaar 1564
Sept. 2-1565 Sept. 2, fol. 114 v., nr. 2,
rubriek : „Uutgheven van ghemeen
zaken”⁸.

7

1565 September 2-1566 September 2. — *Aantekening uit de stadsrekening van Brugge betreffende de teruggave van de honderd pond groot, die Hubrecht Goltzius van de stadsregering voor één jaar te leen gekregen had.*

Van Huubrecht Goltz, bouckprentre, de somme van hondert ponden grooten ter causen van ghelycke somme die hem by der voorgaende rekeninghe, folio 114, gheleent waren by ordonnantie van scepenen te restituerene binnen ééne jaere, dus hier (midts dat die hem gheattermineert zyn te betalene ten zekeren payementen verschynende naer den tyt deser rekeninghe)⁹ : niet.

Stadsrekening over het dienstjaar 1565
Sept. 2-1566 Sept. 2, fol. 43 v., nr. 3,
rubriek : „Ghemenen ontfanck”.

8

1566 September 2-1567 September 2. — *Hubrecht Goltzius geeft 33 pond 6 schelling 8 denier groot aan de stadsregering als afkorting van de honderd pond groot die hij van haar te leen gekregen had.*

Van Huubrecht Goltz, bouckprentere, up de 100 l. gr. hem gheleent by der 2e voorgaende rekeninghe, folio 114, ende gheattermineert te betalene met 16 l. 13 s. 4 d. gr.

in een document, d.d. 22 Juni 1570, wordt van hem gezegd : „Meester Gillis Wyts, pensionaris, oudt 45 jaeren”. Zie : Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nr. 72.

⁸ Onderhavige post werd reeds gepubliceerd door W. H. J. WEALE in *Le Beffroi*, tom. III, blz. 260, voetnoot 33.

⁹ De tekst tussen haakjes werd naderhand bijgeschreven.

telcker Francfortmarct; hier over de Francfortmarcten verschenen in Septembre 66 en Maerte 66 : 33 l. 6 s. 8 gr. Rest : 66 l. 13 s. 4 d. gr.

[*Kanttekening* :] Dat men van dese resten verantworde by der toecommende rekeninghe.

Stadsrekening van Brugge over het dienstjaar 1566 Sept. 2-1567 Sept. 2, fol. 43, nr. 7, rubriek ; „Ghemeenen ontfanck”¹⁰.

9

1567 September 2-1568 September 2. — *Hubrecht Goltzius geeft voor de tweede maal 33 pond 6 schelling 8 denier groot aan de stadsregering tot aflossing van de honderd pond groot die hij van haar te leen gekregen had.*

Van Hubrecht Goltz, boucprentere, up de 66 l. 13 s. 4 d. gr., reste van 100 l. gr. hem gheleendt by der derde voorgaende rekeninghe, over de Francfoortsche marcten ghehouden in Septembre ende Maerte 67 : 33 l. 6 s. 8 gr.

Rest 33 l. 6 s. 8 d. gr. te betalene ten Francfoortschen jaermarcten van Septembre ende Maerte 68.

[*Kanttekeningen* :] Hy neemt wel volghende de lastinghen up de voorgaende rekeninghe, folio 43 verso, ende aldaer ghecorrigeert. — Dat men van dese reste verantworde by der toecommende rekeninghe.

Stadsrekening van Brugge over het dienstjaar 1567 Sept. 2-1568 Sept. 2, fol. 44 r.-v., rubriek : „Ghemeenen ontfanck”¹¹.

10

1568 September 2-1569 September 2. — *Voor de derde maal geeft Hubrecht Goltzius 33 pond 6 schelling 8 denier groot aan de stadsregering, aldus volledig het bedrag van 100 pond groot aflossend die hij van haar te leen gekregen had.*

Van Hubrecht Goltz 33 l. 6 s. 8 gr. over de vulle betalinghe van 100 l. gr., hem gheleent, verschenen ten Francfoortschen marcten van Septembre ende Maerte 68 : 33 l. 6 s. 8 gr.

¹⁰ Deze post werd reeds vermeld in *Le Beffroi*, tom. III, blz. 260, voetnoot 33.

¹¹ Van onderhavige aantekeningen werd reeds melding gemaakt in *Le Beffroi*, tom. III, blz. 260, voetnoot 33.

[*Kanttekening*.] Hy neemt wel volghende de lastingen up de voorgaende rekeninghe, folio 44 verso, ende aldaer ghecorrigeert.

Stadsrekening van Brugge over het dienstjaar 1568 Sept. 2-1569 Sept. 2, fol. 45, nr. 5, rubriek : „Ghemeen en ontfanck”¹².

II

1573 Maart 12. — *Op de getuigenissen van Bernard van Wadimont, schepen, en Jan Vyncx, librariër, verleent de stadsregering van Brugge een certificaat van goed gedrag en zeden aan Marcel Goltzius, zoon van Hubrecht.*

Ghepasseert present : Sproncholf, Oyseel, schepenen, den 12 Maerte 1572.

Tot verzoucke van Marcelis Goltz, de zuene van Hubrecht Golts, compareren in persooene : d'heer Beernaert van Wadimont, schepene deser stede¹³, ende Jan Vyncx¹⁴, librariër ende inwonende poorter, dewelcke verclaersen by solemnelen eede warachtich te zyne, dat zylieden comparanten den voorn. Marcelis Goltz van joncx kynde zeer wel ghekent hebben ende alsnoch wel kennen, wesende apothekere van zynen ambochte, oud 22 jaeren of daerontrent, ende wel te wetene dat hy hem alhier ghehadt ende ghedreghen heeft als een joncman van eeren, van goede conversatie ende als een goet kynt van Onse Moedere die helighe Roomssche Kercke, soo ooc etc.

Universis et singulis presentes etc., salutem.

Cum ratio dictet atque exquitas postulet unumquemque testari res veras presertim alicuius rogatu, idcirco nos rogatu

¹² Ook deze post werd reeds vermeld in *Le Beffroi*, tom. III, blz. 260, voetnoot 33.

¹³ Identiek met „Bernaert van Wadimont, oudt 48 jaeren”, „Bernaert van Vadimont, oudt 53 jaren of daeromtrent”, en „d'heer Bernaert van Wadimont, oudt 68 jaeren”, respectievelijk vermeld in documenten d.d. 8 Maart 1555, 6 Juni 1560 en 9 Augustus 1575. Zie : Brugge, stadsarchief, *Overleg 1554-1555*, nr. 44, *Gerechtelijke dossiers*, nrs 350 en 97.

¹⁴ Of deze Jan Vyncx de vader of de broeder was van Marie Vyncx, waarmede Hubrecht Goltzius enkele jaren later zou hertrouwen, is niet duidelijk. In een document d.d. 21 Maart 1589 (Brugge, stadsarchief, *Gerechtelijke dossiers*, nr. 5058) wordt een zekere „Jan Vyncx, oudt 38 jaren, inwonende poorter deser stede, boucvercoopere van zynen style” vermeld. Hiermede wordt blijkbaar de broeder van Marie Vyncx bedoeld.

Marcelli Goltz filii Huberti notum facimus, quod hodie data presentium literarum coram nobis steterunt et comparuerunt dominus Bernardus van Wadimont, collega noster, et Joannes Vyncx, cives huius dicte civitatis, qui comparantes dixerunt, deposuerunt et attestati sunt solemniter iurejurando ad infrascripta prestita dictum Marcellum Goltz, pharmacopolem, anno tum jam 22, bene sibi notum esse et a pueritia fuisse quodque semper hic vixerit ut adolescentem probum et ingenium boni nominis, fame ac vite honeste, necnon ut pium sancte nostre matris ecclesie Romane filium decuit, affirmantes supradicta pro rei veritate, prout etiam de iis constat per litteras testimoniales domini Georgii vanden Berghe, pastoris ecclesie collegiate dive Marie huius civitatis, presentibus transfixas.

Datum Brugis...

Divers 1570-1580, lias : Minuten van attestatiën 1572-1573. — De Nederlandse redactie staat op de ene zijde, de Latijnse op de andere zijde. De expeditie gebeurde in 't Latijn, aangezien enkel bij de Latijnse tekst het gebruikelijke teken f (= factum) voorkomt.

12

1574 Mei 17. — *Hubrecht Goltzius belooft, ten overstaan van schepenen van Brugge en onder borgtocht van jonkheer Guido Laurin, de som van 254 pond 8 schelling 3 denier groot als moederlijk versterf aan zijn minderjarige kinderen, Marcel, Scipio, Julius, Aurelius, Maaiken, Sabina en Catharina, uit te keren.*

Peris, Huustyn, 17en Meye [15]74. — Comparerende meester Hubrecht Goltius, bezittere van den sterfhuuse van joncvrouwe Elizabet Verhulst, zyne overleden huusvrouwe, welke comparant wedde ende beloofde over hem ende zyne naercommers meesters Gillis Wyts ende Cornelis Bryncx, als voochden van Marcellis, Scipio, Julius, Aurelius, Maaiken, Sabina ende Katherina, de kinderen van denzelven meester Hubrecht by Elizabet Verhulst, zynen wyfve, in de presente van den voorn. Bryncx, dese jeghenwoordigh, ten behouwe van dezelve weezen accepterende, de somme van 254 l. 8 s. 3 d. gr. over d'helft van 508 l. 16 s. 6 gr., sprutende dezelve somme ter cause van der weezen deel van haere moederlicke successie, ende dat zuver boven alle commeren ende lasten van den sterfhuuse ende de meentucht van de gheconfisquiereerde rente by den verdeele gheëxpresseert, te gheldene ende te

betalene dezelve penninghen te wille ende vermane van de voorn. voochden nu zynde of naermals worden. Ende midts dat dezelve penninghen zyn rustende ende blyvende onder denzelven comparant, wort hy ghehouden dezelve weezen met hem te houden ende onderhouden ende hemlieden te bezorgen van eten, dryncken, cleederen, coussen, schoen, lynen ende wullen naer haerlieder behoefte ende betaempte. Ende tot breeder verzekerthede van dezelve somme ende betalynghe van dezelve voors., zoo compareirde t'onslieder voors. scepenen presentie ende jeghenwoordicheyt joncheer Guido Lauryn, heere van Clynckerlant, te desen renunchierende zyn Vrylaetschip, dewelcke hem stelde ende constitueerde, stelt ende constitueert by desen zeker ende borghe over denzelven meester Hubrecht voor dezelve 254 l. 8 s. 3 gr. van die up te legghen in der manieren voorscreven, belovende by ghebreke van denzelven meester Hubrecht tzelve over hem te vulkommen ende vuldoene, onder 't verbant van zynen persoon ende goedinghen present ende toecommende, al zonder fraude.

In kennessen etc.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1569-1577, fol. 27 r.-v.

13

1574 Mei 18. — *De stadsregering van Brugge geeft toestemming aan meester Gillis Wyts en Cornelis Bryncx, voogden van de zeven minderjarige kinderen van Hubrecht Goltzius en diens vrouw, wijlen Elizabeth Verhulst, om af te zien van het moederlijk versterf van hun pupillen tegen een bedrag van 254 pond 8 schelling 3 denier groot, uit te keren door de voornoemde Hubrecht Goltzius.*

Peris, Berghe, Wadimont, Cazenbroot, Oyseel, 18 Meye [15]74. — Dat het gheconsenteert ende gheoctroyeert es gheweest by den ghemeenen college van scepenen der stede van Brugge, als uppervoochden etc., meesters Gillis Wyts ende Cornelis Bryncx, als voochden van Marcellis, Scipio, Julius, Aurellius, Maeikin, Sabina ende Katherina, de kinderen van meester Hubrecht Goltius by Elizabet Verhulst, zynen wyfve, te moghen verdeelen, verlycken en de separeren de achterghelaten goedinghen, ghebleven ende bevonden ten sterfhuuse ende overlyden van de voors. Elizabet, ende daer thenden dezelve Goltius, als bezittere van haren sterfhuuze, quicte te schelden up den staet, by den voorn. meester

Hubrecht inne gheschifte ghedaen stellen ende die als hedent in 't voornoomde college gheaffirmeert, ende dit midts by de voornoomde voochden, ten behouwe van de voorn. weezen, hebbende over haerlieder moederlycke successie zuver ende net ghelt, boven alle commeren ende lasten van den voorn. sterfhuuze, de somme van tweehondert vier en vichtich ponden 8 s. 3 d. grooten, zynde d'helft van 508 l. 16 s. 6 gr.; procederende dezelve somme over de weerde ende generale bate van alle de goedinghen bevonden ten voorn. sterfhuuze als catteylen, zo ghepresen als vercocht, coopmanscepe van boucken, inschulden ende anders, naer 't uutwysen van den voorn. state, als gheene immeuble goedinghen ofte erfachticheden ten sterfhuuse deelzaam bevonden zynde dan alleenlick eene rente van 13 s. gr. tsjaers, losselick den penninck 16, bezet up een huus binnen der stadt van Mechelen in Sintekathelinestrade, ghenamemt 't *Gulden Peert*, twelcke by de Majesteyt gheconfisqueert omme de voorleden troublen, daerinne de bezittere ende weezen ghemeene blyfven, blyfvende dezelve bezittere hierjeghens alleene gherecht in alle de goedinghen ende ooc ghelast in alle de lasten van den sterfhuuse, by den voorn. staet staende, van welcke lasten de voorn. bezittere wedden ende beloven zal, zo hy in effecte by desen belooft, dezelve voochden jeghens elcken te quicten ende indempneren, als al tzelve hemlieden voochden zo oirboir ende profict dynckende, zo zy presenteirden te verclaersen by eede, in de presentie van den voorn. meester Hubrecht ende Cornelis van Hooghendorpe, bystaende vryendt, die ooc verclaersden tzelve zo oirboir te zyne.

In kennessen etc.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1569-1577, fol. 27 v.-28.

14

1574 Mei 18. — *Op de belofte van een bedrag van 254 pond 8 schelling 3 denier groot aan zijn minderjarige kinderen uit te betalen, verlenen meester Gillis Wyts en Cornelis Bryncx, als voogden van deze kinderen, kwijtschelding aan Hubrecht Goltzius van het moederlijk versterf van hun pupillen.*

Present: idem scepenen, idem dach. — Dezelve voochden scholden quicte denzelven meester Hubrecht, bezittere van den sterfhuuse van dezelve joncvrauwe Elizabet, midts hebbende ten behouwe van de voorn. haerlieder weezen de voorn. 254 l. 8 s. 3 gr. over d'helft van 508 l. 16 s. 6 gr., over de

bate by den consente gheëxprimeert, ende dat zuvere boven alle commeren ende lasten van denzelven sterfhuuse, van welcke lasten de bezittere belooft by dezen dezelve voochden te quicten ende indemneren jehghe elcken, blyfvende ooc ghemeene in de rente by den consente staende; welcke penninghen rusten ende blyfven zullen in handen van den voorn. bezittere midts d'houdenesse van dezelve weezen ende zekere by denzelven bezittere in ghisteren 16e [sic] deser jeghenwoordighe maent van Meye ghedaen metten persoon van joncheer Guido Laurin, heere van Clynckerlant, naer costume in ghelycken gheobserveert. Ende es te weten etc.

In kennessen etc.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1569-1577, fol. 28 v.

15

1574 Juli 30. — *Hubrecht Goltzius, inwoner en poorter van Brugge, geeft volmacht aan zijn ouders, Rutger Wirtzburger en Catharina Goltzius, om hetgene zij van Rijkard Goltzius, overleden echtgenote van een zekere Dirk, mochten erven, te verkopen.*

Compareert in persooene Hubrecht Goltz, inwonende poorter deser stede, onghewet zynde, gheboren van der stadt van Venlo in Ghelderlandt, dewelcke heeft verclaerst ende te kennen ghegeven, dat hy tevreden was ende consenteerde, zoo hy consenteert by desen, dat Rutgheer Wirtzburger ende Katerina Goltz, zynen vadere ende moedere, zouden vermueghen te cederen, transporteren, vercoopen ofte anderssins aliëneren alle ende eenyghelicke de goedinghen, tzy leen, erve ofte andere van wat qualiteyt, natuere, estime ofte weerde die zyn, de voors. Katerina Goltz, zyn moedere, toecommen ende ghesuccedeert by der doot ende afivicheyte van Rykaert Goltz, huer nichte, ghevende vulcommen macht omme de coopers van dien daerin te goeden ende erven in behoirlicke vormen ende manieren, ende t'huerliedier proflycte te lyden ende verkennen zulcke brieven van updrachte, transporte, erfvenesse ende andere alsser toe dienen zullen, belovende hy, comparant, over hem ende zyne naercommers de aliënatie van de voors. goedynghen in 't gheheele of in deele nemmermeer te wederroupenen ofte eenichssins daerjehghe te doene of by zyne naercommers te laeten doene in eenigher manieren tot gheheele gherustichede van de coopers van dien metgaders van Dieryck..., weduwaere bleven

zynde van de voorn. Ryckaert Goltz, renunchierende tot effecte van de voorn. vercoopinghe van alle beneficiën daermede hy ofte zyne naercommers dezelve vercoopinghe zouden mueghen retracteren. Al zonder fraude.

In etc.

Ghepasseert present : Schietere, Moyaert, scepenen, den 30en July 1574.

Procuratiën, gepasseerd voor schepenen van Brugge, over de jaren 1573-1574, fol. 139 r.-v.

16

1574 September 28. — *De stadsregering van Brugge kent een bedrag toe van twaalf pond groot aan Hans Guldens, glierwerkmaker, en belooft na verloop van vier jaar nog vier pond groot te zullen uitkeren als toelage voor de uitbreiding van zijn bedrijf. Deze toewijzing gebeurt op voorwaarde, dat Hans Guldens aan een knaap uit de Bogardenschool gedurende vier jaar het beroep zal aanleren en daarna een nieuwe leerjongen zal aanvaarden. Bij niet naleven van deze voorwaarden moet Guldens de ontvangen toelage aan de stadsregering terugbetalen, waarvoor Hubrecht Goltzius borg staat.*

Den 28 Septembre 1574.

... Eadem was by den college van schepenen toegeheleyt Hans Guldens¹⁵, gheleypottebacker, de somme van 12 l. gr. in ghereede penninghen, ende voorts thende van vier jaeren naer date van desen belooft noch vier l. gr., zo tot voorde-rynghe ende augmentatie van zyn styl ende neirynghe als omme by hem den tyt van ghelycke vier jaeren te stylerene een kynt van de stedeschole ende tzelve allen den tyt van alle zyn noodtzake te onderhouden; daervoren borghe es ghebleven Hubrecht Golts, bouckdruckre, daeromme in camere ghecommen zynde, up verbant van zyn persone ende goedynghen, belovende, by faute van by den voorn. Hans Guldens zyn belofte te vulcommen, de voors. 12 l. gr. schepenen weder te keerne.

[*Kanttekening* :] Hans Guldens heeft hiertoe uuyter schole ghehaelt Toussain Lap, filius Jans¹⁶, met belofte, indien dies

¹⁵ Over Jan Guldens zie : H. NICAISE, *Zestiende-eeuwsche Brugsche majolica, in Wetenschap in Vlaanderen*, 1^e jg. (Gent, 1935-1936), blz. 112-115.

¹⁶ Een zekere Jan Lap was deken van het Brugse ambacht van de schrijnwerkers voor het dienstjaar 1561 (Febr.)-1562 (Febr.) en

sterft of van hem verhuse of wechloopt, een ander in zyn platse te aenveerden.

Secrete resolutiën van de Brugse stadsregering over de jaren 1569-1575, blz. 414.

17

1575. — *Hubrecht Goltzius betoogt, dat hij in augsutus 1574 en daarna in een proces was gewikkeld met de weduwe van heer Jan Pardo¹⁷, betreffende een scheidsmuur tussen hun beider eigendommen. Niettegenstaande deze muur in zijn geheel door hem was aangekocht, verklaarden de deelmannen¹⁸, op 27 januari 1575, de muur voor gemeen; zodat de herstelling ervan door de beide partijen gezamenlijk diende te geschieden.*

Tegen deze uitspraak van de deelmannen had Goltzius zich verzet en hij koesterde het plan er beroep tegen aan te tekenen bij de schepenbank. De gestelde termijn hiertoe was nog niet verstreken, toen Jacob Boucke¹⁹, op 14 september 1575, van de afwezigheid van Goltzius gebruik maakte om de betrokken muur ten gronde toe af te breken. Niet alleen was Boucke te werk gegaan zonder Goltzius — die in ieder geval mede-eigenaar van de muur was — te kennen, maar hij had hem daardoor voor zware uitgaven geplaatst, en wat meer was, met de afbraak

had op 31 Juli 1562 de ouderdom van „49 jaren of daeromtrent” bereikt. Vgl. Brugge, stadsarchief, *register van de wetsvernieuwingen over de jaren 1535-1571*, blz. 199, en *Gerechtelijke dossiers*, nr. 511.

¹⁷ Jan Pardo, zoon van Silvester, trouwde in eerste huwelijk met Catharina van Vlaminpoorte en in tweede echt met Godelieve de la Coste. Hij stierf op 9 Juni 1549; zijn eerste vrouw was hem op 5 September 1540 in het graf voorgegaan. Zie : J. GAILLIARD, *Bruges et le Franc ou leur magistrature et leur noblesse*. tom. II (Brugge, 1858), blz. 26, 298-299, en R. A. PARMENTIER, *Bronnen voor de geschiedenis van het Brugsche schildersmilieu in de XVIe eeuw*, in *Belgisch Tijdschrift voor oudheidkunde en kunstgeschiedenis*, tom. XIV (Antwerpen, 1944), blz. 19, met reproductie van een tafereel, tussen 1535 en 1540 vervaardigd, waarop Jan Pardo en zijn eerste vrouw worden afgebeeld.

¹⁸ Over de deelmannen en hun bevoegdheden vgl. A. DUCLOS, *Bruges, histoire et souvenirs* (Brugge, 1910), vooral op blz. 168.

¹⁹ Vermoedelijk identiek met „Jacob Boucke, matsenare, oudt 50 jaren of daeromtrent” en met „Jacop Boucke, matsenare, out 58 jaren of daeromtrent”, respectievelijk vermeld in documenten d.d. 20 November 1561 en 9 December 1567. Zie : Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nrs. 454 en 991.

tevens bepaalde bewijzen voor de volledige eigendom van de muur vernietigd.

Derhalve verzoekt Goltzius de deelmannen om de metselaar Boucke tot schadeloosstelling te veroordelen.

Gerechtelijke dossiers, nr. 2057. — Aantekening op de rug: „Heesch meestre Hubrecht Goltz, heesschere, contra Jacop Boucke, verweereer”.

18

1575. — *Op de klacht van Hubrecht Goltzius betoogt Jacob Boucke, dat een dergelijk geschil niet tot de bevoegdheid van de deelmannen behoort, maar toekomt aan de schepbank, alwaar hij in geval van proces zich zal weten te verantwoorden tot schade en schande van Goltzius.*

Gerechtelijke dossiers, nr. 2057. — Aantekening op de rug: „Andwoorde Jacob Boucke, verweereer, contra meestre Hubrecht Golz, heesschere”.

19

1575. — *In weerwil van het betoog van Jacob Boucke, velden de deelmannen op 27 september 1575 toch een vonnis, en in aansluiting hiermede stelden zij een project-overeenkomst op betreffende de heropbouw van de scheidsmuur tussen het huis, genaamd Den Thumelare, aan de Spinolarei, toebehorende aan Godelieve de la Coste, weduwe van Jan Pardo, en het huis, genaamd De Groene Wincle, aan de oostzijde van de Biskajersplaats, toebehorende aan meester Hubrecht Goltzius. Deze scheidsmuur zou dezelfde hoogte hebben als de vroegere en opgetrokken worden met de oude steen, die men eerst reedene ende screpene moest. Uit de constructie moest duidelijk het gemeen karakter van de muur blijken. De overeenkomst, ook belangrijk voor de vele vaktermen en voor de gebruiken van de toenmalige Brugse metselaars, bepaalde verder, dat dadelijk met de werken zou aangevangen worden en deze in de kortst mogelijke tijd moesten voleindigd zijn. De uitvoering werd toevertrouwd aan twee metselaars, Jacob Boucke en Jacob vander Almeye. Waarschijnlijk had iedere partij een metselaar naar keus mogen aanduiden. De te betalen prijs was vastgesteld op 11 schelling 8 denier groot de vierkante roede van één Brugse voet dikte. De kosten zouden door Hubrecht Goltzius en de weduwe Pardo elk voor de helft afgedragen worden.*

Aan beide partijen werd een exemplaar met de tekst van de projectovereenkomst gegeven, om er hun eventuele aanmerkingen op aan te tekenen. De beide exemplaren zijn bewaard gebleven.

Gerechtelijke dossiers, nr. 2613.

20

1578 October 30. — *Lieven Steppe laat door het stedelijk gerecht van Brugge beslag leggen op een huis, toebehorende aan jonkheer Marc Laurin, in de Oudeburg, ten einde een schuldbrief van 102 pond 6 schelling 4 denier groot af te lossen. Marc Laurin was dit bedrag over Hubrecht Goltzius oorspronkelijk aan Abraham Ortelius verschuldigd.*

Present : meester Cornelis de Boot ende Pieter de Blende, den 30 Octobre [15]78. — Dat wy waren als scepenen in Oudeburch achter d'Halle deser stede aldaer voor ons compareerde d'heer Lieven Steppe, als transport hebbende van den naerscreven obligatie ende ooc als bringhere van diere sprekende originelick ten proffyte van Abraham Ortelius, dewelcke dede wettelic arresteren seker parcheel van huuse, staende in Oudenburch voornoot, daer joncheer Marcus Lauryn, heere van Watervliet, ten desen tyde inne woonde, als toebehoorende denselven heere van Watervliet, in minderynghe ende omme daeranne te verhalene de somme van 102 l. 6 s. 4 d. gr. Vlaems, die deselve joncheer Marcus Lauryn denselven Abraham Ortelius verkendt heeft schuldich te zyne ende belooft te betalene over meester Hubrecht Goltz by zyne obligatie, in daten 4en April 1575 naer Paeschen, quia breeder, behoudens alle rechten etc.

In kennessen.

Protocol van Jan de Tilly, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1577-1580, blz. 98.

21

1581 Maart 14. — *Hubrecht Goltzius draagt aan Marie, dochter van Jan Vyncx, de eigendom over van een huis, staande aan de oostzijde van de straat, die de Sint-Janskerk en de Sint-Jansbrug te Brugge verbindt.*

A. Boodt, Craes, 14en Maerte 1581. — Meester Hubrecht Golsius, weduwaere, als erfachtich ende propriëtaris zynde van den parcheele van huuse met datter toebehoort hiernaer verclaerst, also ons scepenen voorseit dat bleeck ende kennelick ghemaect was by eender lettre van gifte in daete van den eersten dach van Sporcle 1573, onderteekent by wylen Jan

Telleboom, ghezworen cleric etc.²⁰, dewelcke voornoomde comparant ghaf halm ende wettelicke ghifte by donatie inter vivos dat men heet metter warmer handt, ofte ooc in der alderbeste vorme ende maniere als 't naer rechte best doendelick es, Maeyken, de dochter van Jan Vyncx, present ende accepterende, van eenen huuse met datter toebehoort, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de rechte straete die licht tusschen Sint-Jansbrugge ende Sint-Janskercke, an de oostzide van diere, by Bisschaeyersplaetse, naesten den huuse gheheeten *Den Struus*, toebehoorende wylen meester Pieter de Brune ende nu de weduwe ende hoirs van Staesen Hollier, an de zuudtzide an d'een zide, ende den huuse, wylen toebehoorende Cornelis Hebbrecht ende nu meester Matheeus Gillioen, an de noordtzide an d'ander zide, met eene ghecalside plaetse van lande, kueckenkin van den huuse daer hiervooren ghifte of ghegheven es, in welcke ghecalside plaetse een hoveken staet, ende voort anderssins belegghert conforme de voorn. oude ghifte, ende ooc in zulcker wys, vorme ende maniere als tzelve parcheel van huuse ter daete van desen ghestaen ende ghelegghen es; belast met 7 l. 14 s. 2 d. par. tsjaers ten rechten landtcheinse daeruute gaende midtsgaders uut zeker huus daerneffens staende, daerof dit huus jaerlicx ghelden moet 6 s. 6 d. gr., die men ghelt de naercommers van der weduwe van Jan van der Banck ende 't ander huus 't remanant; voort noch met twee ponden 10 s. gr. tsjaers den pennynck 18 boven de voornoomde landtcheins, die men jaerlicx ghelt, te wetene : de 20 s. gr. Cornelis de Ruddere, andre 20 s. gr. tsjaers die van den clooster van de Jacopinessen buuten Brugghe, ende de 10 s. gr. tsjaers Reynier van der Plancke; ende voort noch belast met ghelycke 20 s. gr. tsjaers losselick den pennynck achtene, die men ghelt Daneel Evens t'alzulcken daeghe binden jaere als de brieven danof zynde dat ten vullen verclaersen, cum garant behoudens taillable etc., behoudens ende met expresser conditiën dat den comparant vermagh up dat hem goetdynct tzelve parcheel mede te ghebruucken ende bewuenen ende andersins niet. Ende voort indien de voorgaende acceptante storve voor den comparant zo wordt dese donatie ende ghifte te nieten ende extynct ende zal overzulcx wederomme commen up den comparant. In kennessen.

*Protocol van Jan Digne, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1580-1582, blz. 130-132*²¹.

²⁰ De protocollen van Jan Telleboom, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1573-1574, ontbreken.

²¹ Waarschijnlijk had Hubrecht Goltzius al een paar jaar vroeger het inzicht gehad om het huis, waarvan in het bovenstaande stuk

22

1581 Maart 14. — *Voor de goede diensten hem bewezen, belooft Hubrecht Goltzius aan Marie Vyncx de som van driehonderd pond groot. Dit bedrag zal echter pas na zijn dood van zijn nagelaten bezit uitgekeerd worden.*

Idem scepenen, idem dach. — Idem comparant heeft beloofd ende belooft by desen der voorseide acceptante de somme van driehondert ponden grooten haer die te doene ende laeten betaelene naer zyn overlydene van de ghereetste goedinghen die t'zynen sterfhuuse bevonden zullen worden als schult aldaer ende dit uut cause ende voor den goeden dienst ende alimentatie hem ghedaen ende noch te doene met conditie indien de voorn. acceptante storve voor den constituant zo wordt dese somme van 300 l. gr. te nieten ende extynct. Al zonder fraude.

In kennessen etc.

Protocol van Jan Digne, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1580-1582, blz. 132.

23

1581 October 9. — *Julius Goltzius, zoon van Hubrecht en Elizabeth Verhulst, wordt door schepenen van Brugge mondig verklaard.*

Actum in 't college present : Grouf, Theimseken, Croes, Stochove, Noirot, 9 Octobre [15]81. — Compareirde Marcellis Goltius, als ter date van desen voochd ghezworen in stede van meester Cornelis Brincx alleene van Julius Goltius filius meester Hubrecht die hy ghehadt heeft by joncvrauwe Elizabet vander Hulst, zynen wyfve, ende dit met meester Gillis Wyts, raedsheere in den Raet van Vlaenderen te Ghent, te vooren voochd, vertooghen metten voorn. meester Hubrecht, zynen vadere, hier mede present, hoe dezelve Julius ghecommen was ter oude van 26 jaeren, ende uut de goede experiëntie,

sprake is, te verkopen. Op datum van 9 April 1579 werd inderdaad een soortgelijke akte, ten voordele van Jacob Blicck, opgesteld en ingeschreven in de protocollen van twee verschillende klerken van de vierschaar. Blijkbaar bleef de laatstgenoemde akte zonder gevolg. Vgl. : Brugge, stadsarchief, *protocol van Hiëronymus de Morenvael, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1578-1580*, blz. 119-120, en *protocol van Joost Lambrecht, klerk van de vierschaar van Brugge, over het jaar 1579*, fol. 8 v.

die zy van zyn leven hadden, dochte hemlieden oirboir te zyne hem ute voochdie te doene ende zyn selfs te maken, midts dat hy zulcx was instanelick verzouckende ende begheerende. Al twelcke by 't voorn. college ghehoort, heeft, interponnerende zyn decreet, denzelven Julius ute voochdie ghedaen ende zyn selfs ghemaect, behoudens de rescriptie ende 't consent van den voorn. Wyts medevoocht (van welck consent ende rescriptie ghebleken es by acte ghegheven ter camere van den Rade in Vlaenderen te Ghent in daten 23 April 82, onderteeckent : Heins)²².

In kennessen.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1580-1583, fol. 119 v.

24

1582 Juni 14. — *Hubrecht Goltzius laat door schepenen van Brugge beslag leggen op twee huizen in de Oudeburg en op vier huizen in de Nieuwstraat, die jonkheer Guido Laurin van zijn broeder Marcus Laurin heeft geërfd, om daarop de som van 2296 pond 9 schelling 1 denier groot te verhalen. Dit bedrag was wijlen Marcus Laurin aan Goltzius verschuldigd als deelgenoot in dezès ondernemingen.*

Wy, Heyndryck Croes ende Anthone Sayon, scepenen in Brugghe in dien tyden, doen te weten allen lieden dat wy waren als scepenen in de Nieustraete, up den houck van den Oudenburch, daer meestre Hubrecht Golts wettelick dede arresteren metten heere ende metter wet eerst al zulck recht, macht, cause ende actie als joncheer Guydo Lauryn, heere van Watervliet, Clynckerlandt etc., als alleene hoir ende aeldyngh van joncheer Marcus Lauryn, heere van Watervliedt, Waterlandt, etc., hadde, heessen ofte pretenderen zoude moghen t'hebbene an twee huusen met alle den toebehoorten, staende beede an de zuudtzyde van de voorn. Oudemburch, metter plaetse van lande, stallynghen, huussynghen ende ander pertinentiën van dien, daerachter staende, an de oostzyde van de Nieustrate, metsgaders noch an vier huussynghen, vier wonynghen zynde, ooc staende an de oostzyde van de voorn. Nieustraete, d'een neffens den anderen, ende de plaetse van lande daerachter liggende medeghaende ende daertoe behoorende, danof 't zuuderste van vieren staet

²² De tekst tussen haakjes werd naderhand in margine bijgeschreven met een verwijzingsteken naar de hier ingenomen plaats.

an den voet van der Nieubrugge ofte Gruuthuusbrugge, al toebehoorende den voorn. joncheer Guydo Lauryn, in minderynghe ende omme daeranne te verhalen de somme van twee duusent tweehondert zessentneghentich ponden neghen schellinghen eenen pennynck grooten, behoudens juuste calculatie, die den voorn. wylen joncheer Marcus in den arrestant ghehouden ende belanct es van huerlieder ghemeene negotiën ende tractaten, al volghende de conclusiën ghenomen by schriftelicke heessche, te desen annex, ende dit midts dat de voorn. joncheer Guydo Lauryn vremde es van deser stede, behoudens allen rechten.

In kennessen van desen dinghen zoo hebben wy, scepenen voorseyt, desen chartre bezeghelt met onsen zeghelen uuthanghende.

Dat was ghedaen in 't jaer duust vyfhondert tweentachtich in den veerthiensten dach van Wedemaent.

[*Onder de plooi getekend* :] J. Spetael.

Charters van private aangelegenheden,
nr. III, 1355. — De minuut van deze
akte is geregistreerd in het *protocol van*
J. Spetael, klerk van de vierschaar van
Brugge, over de jaren 1581-1583, blz. 192.

25

1582 December 4. — *Huwelijkscontract tussen Hubrecht Goltzius, weduwnaar van Elizabeth Verhulst, en Marie Vyncx, weduwe van Jan Bauters.*

Boom, Oudtvelde, 4 Decembre [15]82. — Compareirde meester Hubrecht Goltzius, den weduware, over hem zelven, ter eender zyde, ende joncvrauwe Marie filia Jan Vincx, weduwe van Jan Bauters, over haer zelven, ter andere zyde, welcke comparanten kenden ende leden, kennen ende lyden by desen, hoe tusschen hemlieden apparent es huwelijk te gheschieden zo verre tzelve voortganck hebben mach, zy elcanderen beghifft hebben vóór eenich bant ofte belofte van huwelicke in der manieren naervolghende, te wetene : dat indien de conditie zo ghebeurde dat de voorn. meester Hubrecht storfve vóór de voorn. joncvrauwe, zyne toecomende huusvrauwe, zonder kindt of kinderen van haerlieder beede lichame gheprocreërt achter te laten, gheboren ofte apparent staende gheboren te worden, in zulck gheval zal de voorn. joncvrauwe Marie voorenuut zynen sterfhuuse hebben ende behouden, by vorme van rechter duwarie, alle huere cleederen, habytten, ryngghen ende juweelen t'haren halze ende lichame dienende; voort 200 l. gr. in ghelde van den

ghereedsten goede dat t'zynen sterfhuuse bevonden zal wezen, ende daernaer deelen de resterende achterghelaten goedinghen alf ende alf, naer de costume deser voorn. stede; ende inghevalle van den precedenten overlydene van dezelve joncvrouwe, zonder kindt of kinderen achter te laten alsvooren, in zulck gheval zal hy, meester Hubrecht, uut crachte van desen contracte behouden alleene alle de goedinghen, die ten sterfhuuse bevonden zullen wezen, hoedanich die zyn, gheen ghereserveert, maer zullen de hoirs van dezelve joncvrouwe halen als crediteurs ten sterfhuuse van hem, meester Hubrecht, naer zyn overlyden de somme van vichtich ponden grooten, zonder meer; ende daer ten overlyden van den eersten van hem beeden kint of kinderen waren, van haerliedder beeder lichame gheprocreert, zal de lanchstlevende, wye tzelve zy, altyt voorenuut hebben zyne cleederen, habytten ende juweelen te lyfve van dezulcke lanchstlevende dienende, ende zullen alle de goedinghen van den sterfhuuse tusschen de lanchstlevende ende dezelve kinderen ghedeelt worden alf ende alf, naer de costume deser voorn. stede.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1580-1583, fol. 259 v.-260.

26

1583 Juni 9. — *In het geschil tusschen Marcel en Aurelius, beiden zonen van wijlen Hubrecht Goltzius en diens eerste vrouw, Elizabeth Verhulst, ter ener zijde, en Marie Vyncx, weduwe van de voormelde Hubrecht, ter ander zijde, beslissen schepenen van Brugge, dat beide partijen zich binnen de twee maanden nader zullen verklaren en betere bewijsgronden voorleggen. Middelerwijl zal Marie Vyncx als weduwe en bezitster van het sterfhuis aanzien worden, doch zij is verplicht aan de tegenpartij inzage te verlenen van de boeken en het nagelaten bezit, waarvoor zij overigens borg moet stellen.*

Up 't gheschil voor 't collegie van scepenen der stede van Brugghe gheresen tusschen Marcellus ende Aurelius Golts, zuenen ende apparente erfghenamen van wylent Hubrecht Goltz, huerliedder vader, ter eender zyde, ende joncvrouwe Marie Vyncx, haer zeggende wedewe ende bezitteghe van den sterfhuuse van denzelven Hubrecht, ter andere, spruutende uuyt cause dat de voornoomde Marcellus ende Aurelius hadden by requeste ghedaen vertoghen hoe de voornoomde Hubrecht Goltz, huerliedder vader, hadde huwelick aengegaen met dezelve wedewe, te vooren ghehuwet met Jan Bauters, sonder behoorlick verzekert te zyne van desselfs Jan Bauters

overlyden, zo zelfs dies alsnoch en was eenighe zekerheit, jae ter contrarie vaste sprake emmers bemoedynghe denzelven Jan Bauters noch te zyne in levene, ende emmers gheleeft t'hebbene ten aengaene van denzelven huwelicke, zynde d'attestatiën, by dezelve Marie Vyncx vermeten, van de doot van denzelven Jan Bauters, hueren eirsten man, gheensins ghenoughsamich als sprekende alleenlicke van hooren zegghen ende zonder eenighe zekere ghetuughenesse of wetenschap van dien, sustinerende by dien 't huwelick by haer ghecelebreirt met den voornoomden Hubrecht, huerlieder vader, ende zonder eenighe voorgaende kerckelicke gheboden, gheen huwelick te zyne ende consequentelick dezelve Marie gheene wedewe te zyne van denzelven Hubrecht noch bezitteghe van zynen sterfhuuse, zoude zou dienvolghende verclaerst worden niet gherecht te zyne totter duarie by haer vermeten noch an eeneghe desselfs Hubrecht, huerlieder vader, achterghelaten goedynghen.

De voornoomde Marie Vyncx by schriftelicke andwoorde ter contrariën sustinerende tusschen haer ende den voorseyden Hubrecht Goltz gheweest te zyne wettelick huwelick, als de voornoomde Jan Bauters, hueren eirsten man, langhe te vooren overleden gheweest zynde binnen der stadt van Ryssele oft daerontrent, zoo ghenouch blycken mochte by d'attestatiën onder haer berustende ende breeder zoude blycken, waer 't noodt, met meer andere redenen daertoe voortghebrocht.

Ghezien de bewysen by haer overghebrocht ende dat ten dezen meer was te ziene ende bemerckene met deliberatie van rade, 't collegie van scepenen ordonneirt beede partien breeder te articuliere ende huere faicten ooc te verifiere binnen twee maenden eirstcommende, middeldertyt consenterende de voornoomde joncvrauwe Marie Vyncx, by maniere van provisie, te blyvene ten sterfhuuse van de voornoomde Hubrecht Goltz ende tzelve te bezittene, midts by haer de voornoomde Marcellus ende Aurelius, boven de staet by haer in camere bezwooren, ghevende ghesichte ende inspectie tot hueren dancke van desselfs Hubrecht Goltz, huerlieder vader, boucken ende alle achtergheblevene goedynghen, ende voorts voor de bewarenesse van alle de goedynghen van den sterfhuuse stellende goeden souffisanten zekere.

Ghedaeen ter camere den neghensten dach van der maent van Junius vichtienhondert dryentachtentich, present beede partien in persoone.

[Getekend :] F. De Grootte.

Cieviele sententiën, door schepenen van Brugge gewezen, over de jaren 1582, fol. 7 v.-8. — De grosse van deze akte werd overgelegd in het proces, dat hierna volgt.

1583 Augustus-December(?). — *Proces voor schepenen van Brugge tussen Marcel en Aurelius, beiden zonen van Hubrecht Goltzius en diens eerste vrouw Elizabeth Verhulst, ter ener zijde, en Marie Vyncx, weduwe van de voormelde Hubrecht Goltzius, ter ander zijde.*

- I. *Uitspraak van schepenen van Brugge d.d. 9 juni 1583, waarbij beide partijen zich binnen de twee maanden nader zullen verklaren en betere bewijsgronden aanbrengen.*

[De tekst van deze uitspraak werd hierboven reeds onder nr. 26 afgedrukt].

- II. *Antwoord van Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius, op de aanklacht tegen haar gedaan voor de magistraat.*

Ghesien by Marie Vincx, Jans dochtere, weduwe ende bezitteghe van den sterfhuuse van wylent meester Hubrecht Golts, verweereghe, de requeste t'hueren laste ghepresenteert van weghen Marcellus Golts ende d'andere erfghenamen van dezelve meester Hubrecht Golts, ende volghende d'appostille daerup ghegeven van den eersten Juny 83, andtwordende up 't inhouden van dien, zeght ende vertoocht 't naervolghende voor edele ende weerde heeren burchmeesters ende scepenen van der stede van Brugge.

1. Alvooren dat ten tyde van den overlyden van de voorn. meester Hubrecht Gotz [sic] ende daer te vooren, de verweereghe wiert voor elcken ghehouden wettelicke huusvrauwe van denzelven meester Hubrecht.

2. Twelcke zou ooc was met rechte, anghезien dat de voornomde meester Hubrecht met huer, verweereghe, beede uut banden ende celibes zynde up den 4en in Decembre 1582 zyn ghetrauwet, formelick ende openbaerlick, naer voorgaende ondertrauwe, voor Pieter Boree, priestre van de catholique Roomsche Kercke²³, daertoe gheadmitteert by den collegie van deser stede, naer dat hem, Pieter Boree, was bleken van 't overlyden van Jan Bauters, 's verweereghes voorgaende man, zoo blyct by de copie autenticq van der attestatie, onder tzelfs Boree handteeken, hiermede gaende, ende de heesschers ghenouch kennen mochte ooc metter

²³ Voorzeker identiek met „Heer Pieter Boree, priestre ende cappellaen van Onser-Vrouwen [te Brugge], oudt 54 jaeren”, vermeld in een akte d.d. 10 April 1576. Zie : Brugge, stadarchief, *gerechtelijke dossiers*, nr. 2094.

waerheyt niet en zoude connen loochenen, ende dat tzelve trauwen gheschiede ten byzyne van vrienden ende ghebeurs solempnelick zoo men hierin ghewoone es te doene.

[*Kanttekening*] Ghelicht al het overlecht by my : Maria Vincx.

3. Welc nemen ten huwelick ghedaen es by den voorn. meester Hubrecht ten anziene ende welwetene van de heeschers, die hemlieden ter bruloffteeste ghevonden hebben, zonder daer jeghens gheseit of gheopposeert t'hebben, hebbende ooc tzydert tzelve huwelick de verweereghe ghenoept heurlieder moeder, ende anders bekendt voor de legittime huusvrauwe van de voorn. heurlieder vader, zo zou voor God ende de weerelt gheweest es.

4. Jeghens welc huer wettelick huwelick niet bejeghent 's heeschers voortstel ten zen article van de requeste, als dat de voorn. meester Hubrecht zoude verzocht hebben ghetrauwet te worden by den minister Joannes Capito²⁴, die zulcx zoude hebben gheweyghert, zendende — zo de heeschers zegghen — den voorn. meester Hubrecht an myne heeren van der wet.

5. Wandt alwaere zulcx de heeschers dienaangaende voortbringhen warachtich, dat de verweereghe ignoreirt ende niet en ghelooft, zonderlinghe in der vormen ende manieren, zo en was daeromme den voorn. meester Hubrecht niet benomen zyne liberteyt hem te trauwen by ende voor denghuenen hebbende daertoe de macht die 't hem beliefte, ghelyck anderen binnen deser stede.

6. Zonder dat hy meester Hubrecht ghehouden was totten verzoucke van consent van den collegie van deser stede naerdemael de huwelicke liber zyn ende dat niemandt anders zulcx an den collegie ghehouden es te doene.

7. Ghelick ooc niet en bejeghent 't vermeten ghebreck van proclamatiën, dewelcke notoirlick niet meer naer de oude canones dan de usancie van d'eene of d'ander religie nochte tzelfs het concilie van Trenten en zyn de forma precisa requisita ad matrimonii substantiam aut matrimonium subsistendum, zo ulieder edelheden kennelick es ende men lichtelic zoude connen betooghen.

8. Daertoe dat men ten tyde van den trauwen van den voorn. meester Hubrecht met de verweereghe niet en useerde

²⁴ Johannes Capito is de bekende predikant, die in de jaren 1579-1584, onder het Protestantse bewind, te Brugge een belangrijke rol heeft gespeeld. Zie over hem : *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, tom. VII (Leiden, 1927), kol. 277-278; H. Q. JANSSEN, *De Kerkhervorming te Brugge* (Rotterdam, 1856, 2 dln.), passim.

nochte alsnu useert te doen doene proclamatiën van de huwelicken, staende te doene ende gheschiedende voor den priestre van de voors. catholycke Roomssche religie, dies de verweereghe heur ghedraecht in de notorieteit.

9. De pretense obmissiën van denwelcken te min den voors. huwelicke prejudicieren want bovendien den voorn. Boree ghebleken es, volghende de voors. attestatie van den doot van de voorn. 's verweereghes voorgaenden man, zoude ooc daerof wederomme zo clierlick blycken, dedes nood, dat niemant des zoude cause hebben daeran eenichsins te twy-felen, nocte en zullen noch connen de heesschers gheen nadere redenen uuytbringhen in rechte ghefundeert tot beletsel of invalideren van den voors. huwelicke.

10. Anraeckende het 2e deel, daerup de heesschers willen funderen huerlieder verzouck, te wetene : tguendt dat de minister Joannes Capito zoude ulieder edelheden aendraeghen, de verweereghe zeght ende sustineert zulcx 's heesschers vermet insouffissant onghefundeert te zyne.

11. Want naer alle rechten kennelick es, dat men niemant up 't zegghen of rappoort van eenen andere, hoe eerlick of ghequalifiert hy zoude moghen zyn, en vermach recht te doene, maer zouden moeten de vermete redenen van de voorn. Capito overghegeven ende der verweereghe ghecommuni-quiert zyn om daerup behoorlick ghehoort te wordene, zonder welcke huere diffencie de sententie, die men daerup zoude gheven, zoude zyn negheen ende nul, niet dyckende ooc de verweereghe dat myne heeren zouden tot zulcke wys-domme verstaen willen.

12. Maer ten eynde de verweereghe recht gheschiede, zoo allesins schuldich es, verzouckt dat de heesschers zullen over-ghegeven by gheschrifte de redenen ende causen daeruyt zy pretenderen by de voors. tweeden deele van de requeste 't voors. huwelick te impugneren, die de verweereghe, niet wetende, niet en can solveren noch daerup huere verweere overgheven, of daer de voornompde Capito belieft zyne redenen in gheschrifte te stellen, dat dezelve zullen huer ghecommuniquiert worden om daerup pertinentelick t'and-wordene.

13. Daerby de verweereghe niet en verstaet (zo zou openlick protesteert) dese zaecke te houden slaepen, zo de heesschers zouden moghen, om haer odieux te maken huer naerscriven, maer de heesschers hiertoe behoorlick vuldaen hebbende es tevreden binnen derden, uuyterlick den zesten daeghe com-mende bin huerlieder raedt ghedient worden te procederen voor alle dilayen.

Conclusie. Midswelcken de verweereghe verzouckt recht up dies voors. es, omme tzelve ghedaen te concluderen t'allen finen, daertoe aenroupende het edele officie van ulieden myne heeren.

Ende want blyct van der voors. wettelicke trauwe ende boven 's heesschers kennesse breeder zoude blycken, dades nood, met menichte van oorconden voor dewelcke trauwe anders ooc naer rechte ghepresumeert wort, ende dat de verweereghe es by den heeschers altyts ghehouden ende verkendt gheweest, niet alleenlick voor ghetraude huusvrauwe van den voorn. meester Hubrecht, maer ooc voor zyne weduwe naer zyn overlyden, in welke qualiteit de heesschers met huer in diverssche zaecken gehandelt hebben, zoo ooc promptelick mach blycken, ende de voorn. Marcellus noch d'ander heesschers by eede van calumnja niet en zouden connen loochenen, waerby zou es in possessie van te zyne wetteghe huusvrauwe, weduwe ende bezitteghe, daerin zou schuldich es naer rechte ghehouden te zyne, hanghende dit 's heesschers vervolch ten petitoire, sustineert de verweereghe dat zou ghemainteneert zal worden in dezelve possessie ende dat 's heesschers verzouck zal hemlieden ontzeit worden als niet ghefundeirt, heesschende costen, protesterende van alle schaeden ende interesten.

[Getekend :] J. Dingne.

[*Aantekening op de rug :*] Andwoorde omme joncvrauwe Marie Vincx, weduwe van wylent meester Hubrecht Goolsius, verweereghe, contra d'hoirs van denzelve Hubrecht Goolsius, heesschers. — †.

III. *Intendit of lijst van vraagpunten, door Marcel en Aurelius Goltzius aan de magistraat overgelegd, om daarop de door hen met name genoemde personen te verhoren.*

Omme by Marcellus ende Aurelius Goltz, zuenen ende apparente erfghenamen van wylen Hubrecht Goltz, huerlieder vadere, heesschers, volghende ulieder mynheeren ordonnancie te articuliere ende veriffiere huerlieder faicten ende vermet jehghens Marie Vincx, haer qualifierende weduwe ende besitteghe van den sterfhuuse van denselven Hubrecht, zegghen ende proponeren 't naervolghende.

1. Alvooren dat de voorn. Marie over vele jaren ghehuwet es gheweest met Jan Bauters.
2. Dat deselve Jan in levende lyfve es gheweest in 't jaer 1576, ligghende alsdoen ghevanghen ten Steene deser stede.
3. Dat dezelve Jan daernaer noch ghevanghen gheweest

heeft te Ghendt in 't jaer 79 den 27 Octobre ende daernaer aldaer uut vanghenisse ghebroken ende gheroicht es.

4. Dat dien nietjegenstaende de verweereghe haer verwoordert heeft te begheven ten huwelicke met 's heesschers voorn. vadere, Hubrecht Goltz.

5. Zonder dat zou zal cunnen doceren van zyne precedente doot.

6. Want angaende huer onwarachtich vermet, dat deselve Jan Bauters zoude hebben ghevanghen gheweest van den volcke van den grave van Egmont, hebbende tot verificatie van dien overgheleyt zeker missive, die zou zeght by denselven Bauters ghescreven gheweest te zyne in Sporcle 1580 an heer Jacques Huerblock ²⁵.

7. Zegghen d'heesschers ter distructie van dien deselve missive by der verweereghe selve ghedicht ende gheforgiert te zyne als deselve missive niet ghescreven zynde by der hant van den voorn. Bauters. — Zegghende d'heesschers ter verificatie van dien over zekere andere missive ghescreven by denselven Bauters an denselven heer Jacques, by der collatie van dewelcke men bevinden zal tselve gheschrifte niet te accorderene, maer van elcanderen diverse te zyne. — Verzouckende up tselfs Bauters gheschrifte ghehoort t'hebbene. — Zegghende voorts over zekere missive an den heesschers ghescreven by den voorn. heer Jacques Huerblock daerby hy verclaerst de voornoomde ghefabricqueerde missive noynt ontfanen noch ghesien t'hebbene.

8. Item, dat bovendien de verweereghe, omme huer onduchdelick huwelick te bet te colorerene, heeft vermeten dat deselve huere man zoude ghevanghen ende ghehanghen zyn gheweest binnen der stede van Ryssele.

9. Ende dat men nochtans daerof gheen zeker bescheet en heeft cunnen ghecryghen, wat debvoir men, up tvoorseeits Hubrecht Goltz memorie ten dien fyne aldaer ghesonden, ghedaen heeft, vanwaer men tselve wederomme ghezonden heeft hiermede annex. — De heesschers versoucken ghehoort t'hebbene : Jan Sallop. — Hebbende ooc noch de voorn. Marie Vyncx dezelve Sallop last ghegheven daernaer te vernemene gheleden een maent tyts, als dies onzekere zynde.

²⁵ Voorzeker identiek met „eerweerde heere meester Jacop Huerle-blocq, priestre, canuenick van der cathedrale kercke van Brugghe, oudt acht en veertich jaeren” en met „meestre Jacob Huerblocq, priestre, canoninc van de cathedrale kercke van Sint Donaes deser stede, oudt 48 jaren”, respectievelijk vermeld in akten d.d. 6 en 15 April 1585. Vgl. Brugge, stadarchief, *gerechtelijke dossiers*, nr. 3269.

10. Item, dat het pretens huwelick tusschen haer ende 's heesschers vadere maer eerst en zoude anhegaen ende ghedaen zyn gheweest in de maent van Decembre 1582 laetstleden, ende also maer drie jaeren naer de voorn. 27 van de maent van Octobre 79 dat hy in levende lyfve was te Ghendt op 't Casteel.

11. Item, dat de voorn. Hubrecht Goltz, 's heesschers vadere, met weenende hooghen beclaecht heeft, dat hy 't voorn. huwelick mette verweereghe anhegaen was zonder eenighe zekerheit t'hebbene van 's voors. Jans pretens overlidene. — D'heesschers versoucken daerup ghehoirt t'hebbene : d'heer Jacques de Baes.

12. Item, dat deselve Hubrecht Goltz jehens Pieter Vermeersch, hem vraghende, alzo hy hem ter bruloft badt, of hy versekert was van 's voorseits Bauters doot, heeft verclaerst dat Jan Sallop hem hadde doen hebben certificatie van Ryssele dat hy Bauters aldaer ghehanghen was. — D'heesschers versoucken daerup ghehoirt t'hebbene denzelven Pieter Vermeersch.

Midswelcken etc.

[*Aantekening op de rug :*] Intendit hoirs Hubrecht Goltz, contra Marie Vyncx, verweereghe. — C.

IV. *Informatie door het stedelyk gerecht gehouden naar aanleiding van het proces tussen Marcel en Aurelius Goltzius, eisers ter ener zijde, en Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius, verweerderes ter ander zijde, op verzoek van de voornoemde eisers.*

Informatie ghehoort up den 6en Septembre 1583 ten verzoucke van Marcellus ende Aurelius Goltz, heesschers, jehens Marie Vyncx, verweereghe, partie ende oirconden ghedachvaert zynde by Jacques Hebbrecht, stedegarson.

Jan Sallop, oudt 38 jaren, capitein van eene compaignie onghegaigierde borghers der voorn. stede, ghehoort, ghevraecht ende gheëxamineirt zynde up 't inhouden van 't ge article van 's heesschers articulatie, zegt ende verclaerst by eede by den depositant der voorn. stede ghedaen, dat hy depositant ontrent twee maenden voor 't huwelick van Hubrecht Goltz heeft begroet gheweest by denzelven Goltz omme te willen vernemen tot Ryssele of Jan Bauters aldaer ghevanghen ende ghejusticiert hadde gheweest, daertoe de depositant verstaende ende ten dien fyne briefven ghescreven hebbende an zeker cooplieden der voorn. stede van Ryssele, en heeft van den voorn. Bauters niet kunnen vernemen, nemaer es hem depositant voor andwoorde ghescreven dat men aldaer

van denzelven Bauters niet en wiste te sprekene; attesteirt voorts dat hy, deposant, gheleden ontrent drie maenden heeft anderwarf ghescreven naer Ryssele, ten fyne voornoemt, ende ter begheerte van de verweereghe ghezonden derrewaerts eenen expressen bode, omme aldaer te vernemen an den chepier van der stedevanghenesse of de voorn. Bauters hadde ghedetineirt ofte ghejusticiert gheweest binnen derzelve stede van Ryssele, welke bode voor andwoorde was bringhende, dat niemand aldaer van hem, Bauters, en wiste te sprekene ende datter gheene persooene van diere name ghejusticiert ofte ghehanghen en hadde gheweest, ende dat danof wel hadde certificatie mede ghebrocht van die van der wet aldaer, indien hy dezelve hadde durfven verzoucken, nemaer dat hy dat was laetende uuyt vreesse van aldaer als spie ghelet ende ghevanghen te wordene; sluytende daarmede zyne depositie.

Pieter Vermeersch, oudt 40 jaren ofte daerontrent, couschepper, wonende up de Buerze, oirconde ghehoort up 't latste article van 's heesschers voorn. articulatie, zegt by eede dat hy ghenoodt gheweest zynde ter bruloft van den voorn. Hubrecht Goltz, huwende mette verweereghe, heeft hem, Golts, ghevraecht of 's verweereghes man overleden was ende of hy danof eenich bescheet hadde, daerup Golts voornoemt zeyde : dat jae ende dat de voorscreven oirconde hem danof hadde doen hebben certificatie van der wet der stede van Ryssele als dat 's verweereghes eersten man, ghe-naemt Jan Bauters, aldaer ghehanghen was, verclaersende voorts dat hy deposant heeft an den voorn. oirconde ghevraecht of danof yet was ende dat hy van hem verstaen heeft dat neen, nemaer dat hy van 's verweereghes man niet met allen en hadde cunnèn vernemen of hy in levende lyfve was ofte niet, wat deivoir nochtans hy daertoe ghedaen hadde, sluytende daarmede zyne depositie.

Gheëdt present : Houtvelde, scepen, up den laetsten Ougst 83.

D'heer Jacques de Baers, oudt ontrent de 64 jaren, jeghenwoordelicke raedt der voorn. stede, oirconde ghehoort ende ghevraecht zynde up 't XIe article van de voorn. articulatie verclaerst ende affirmeirt by eede, die hy ghedaen heeft ten aencommen van zyn voornoemt raedsheerscip, dat gheleden 5 ofte 6 jaren, alzo de voorn. Goltzius dicmael metten deposant quam eten duer de voorgaende familiariteyt die hy daer te vooren ggehadt hadde metten raedsheere meestre Gillis Wyts, zynen couzyn, onder andere ende vele propoosten dezelve Goltzius proponeirde over taeffel oft hem niet alzowel gheoirloft en was te trouwene de verweereghe (hoewel huer man leefde) als d'excellentie van den prince van Oraignen adhuc

umente uxore ghedaen hadde, twelcke by den assidenten ter taeffel metgaders by den depositant ghedebateirt wiert, hendelynghe zeyde hy, Goltzius, dat hy de voorn. verweereghe ghetrauwet hadde t'Andworpe naer het exempel van zyne voors. excellentie. De depositant bemoevende de contrarie van dien ende nietmin altyts blyvende converserende tot elcanderen huuse. Hendelinghe heeft de voorn. Goltzius hem, depositant, zeere melancolieux wesende ende hebbende vergheten dies voorseit es, ontrent neghen zo 10 maenden ten besten onthoude van hem depositant verclaerst dat hy van den advise was te trauwene de verweereghe, hem te dien fyne tooghende ende ghevende te lesen zeker certificatie ofte instrument wesende de depositie van meestre Joos Wyts filius meestre Gillis, vraghende of hetzelve niet souffisant en was omme metten huwelicke voort te gaene, daerup hy, depositant, naer conscientie zeyde dezelve depositie impertinent te wesene als maer van hooren zegghen ende zonder redene van scientie ende ooc dat dezelve meestre Joos lichtveerdich was ende niet gheloovelic, hoewel hy 's depositants couzyn was. Hendelinghe naer zeker langhen tyt daernaer hy, Goltzius, hem ghelaetende verblyt te zyne, heeft den depositant doen bidden (in zyn quartier commende) hem te willen commen spreken. Den depositant aldaer commende ende naer diverssche propoosten hem gheproponeirt, zeyde hy Goltzius : „monsieur de Baers, ic ben zeere verblyt ende hebbe u willen communicieren myne blytschap”. Ende langhende uuyt een buffetkin zeker blat papiers, wesende eene certificatie van zeker ander persoon, behelzende ghenouch als de voorgaende, daerby hy attesteirde als dat Jan Bauters zoude tot Ryssele mette bast ghejusticiert zyn, vraghende den depositant of dezelve twee attestatiën niet souffisant en waren omme te procederene ten huwelicke mette verweereghe, dewelcke aldaer ghelesen waren ende voor advis zeyde de depositant, dat hem dochte dat dezelve gheenssins souffisant en waren, maer wilde hy wel ende eerlick doen dat hy tzelve zoude by requeste vertooghen 't senaet der voorn. stede van Brugghen metgaders communicieren de zaecke metten ministre Capito, twelcke hy naedemael heeft verclaerst ghedaen t'hebbene, nemaer van over te gheven requeste an de heeren van Brugghen voornoemt en dochte hem niet gheraden te wesen. Anderwarf vragde of de depositant gheen expediënter middel en wiste omme te procederen totten voorn. huwelicke zonder requeste t'exhiberen, de depositant mediterende up de zaecke ende, aenziende de weemoedicheyt van den voorn. Goltzius, zeyde in effecte dat hy noch wiste eene eeneghe middele, te wetene : dat hy hem addresseren zoude an Jan Sallop, die vele ende diverssche affairen hadde up Ryssele ende zoveel debvoirs

doen, met consente van myne heeren van der wet, omme uuyt 't registre criminel der stede ende chastelenie van Ryssele te vernemene of aldaer in onderhalf jaren daer te vooren eenen Jan Bauters ter executie ghebrocht was, twelcke hy beloofde t'achtervolghene, ende naermaels verclaerst dat hy den voorn. Sallop verwillicht hadde. Ende naer vele laps van tyde heeft hy, deposant, bevonden dat hy in de zaecke zeere belaeiden was, hem dicwils ende te menigher stont ghevraecht of hem niet en dochte, dat hy zoude mueghen up den voet van de voorn. twee certificatiën te procederen totten huwelicke mette verweereghe, zeggheende van den voorn. Sallop nochte acte nochte certificatie en hebbende cunnen vercryghen; zeggheende bovendien valeat quante valere potest : „Ic wil haer trauwen”, twelcke de deposant hem hadde gheerne wederleyt. Ende alzo cesseirden de propoosten van denzelven huwelicke voor eenen zekeren tyt. Hendelinghe alzo de deposant wat vervreemde van den voorn. Goltzius, ziende dat hy zyn kynderen gheen duegt en jonde, es ghebuert naer 's deposants onthoudt ontrent de maent van Octobre ofte Novembre latsleden, dat de voorn. Goltzius met droefver herten zeyde : „Heere, hebt ghy niet verstaen dat ic ghehuwet ben?”. Waerup hy, deposant, andwoorde : „Neen ic; hoe zyt ghy aldus ghehuwet zonder raedt, daet ofte consent van den college?” Zeyde hy deposant : „Het es qualic van U begonnen, ic duchte dat het niet wel vulhenden en zal”. Hy, Golts, andwoorde met bedroefder herten ende weenende ooghen : „Het es nu te laete; ic ben met een pape ghetrauwet, twelcke my hertelick leedt es”. Daerup de deposant zeyde : „Ic en hadde U noynt zulcx betraut, nu zyt ghy een relaps ende nemmermeer en zal de justitie tzelve huwelick approberen nochte gheen luyden met eeren”. Zeyde hy Golts : „Het es te laete van my bedacht, ghelde dat mach; ic hebbe haer ghetrauwet”. De deposant vraegde of zy contract van huwelick ghemaect hadden. Golts zeyde dat jae. Ende hy, deposant zeyde dat tzelve niet subsisteren en zoude als ghedaen zynde in fraude van zyne kynderen, te meer dat hy notoirlicke in overspele met haer gheleeft hadde ende zonder 't consent van 't senaet alsvooren. Daeromme hy hem toonde zeere weemoedich, ghenouch tooghende 't leedwesen van tghuene by hem ghedaen interim de deposant absteinerde zeere van de voorgaende conversatie. Hendelinghe ontrent veerthien daghen voor tzelfs Goltz overlyden hy, deposant, ghemoveirt zynde by denzelven Golts, quam daghelix ten huuse van den voorn. Golts, dewelcke niet en dede danne souspireren, naer welcken alzo de deposant up eenen merghenstont aldaer commende bevant dat denzelven Goltzius decumbeirde up een plat coetskin in de neercamere; ende naer

zeere luttel spraecke die zy tsamen hadden, duer de presentie van de verweereghe, zeyde naer huer vertrecken; „Myn goede vriend ende heere, ic en beseffe my niet wel, ic hebbe te vele oesters gheheten”, zegghende: „Ic bidde U up alle vrientschepe wilt my merghen commen bezien, ic hebbe U wat te zegghen”. Ende alzo de deposant des anderen daechs aldaer quam, vant de verweereghe ontrent der duere, vraghende haer hoe dattet met Golzius was. Zy zeyde: „Niet wel, hy en es niet sprekelick”. Tsichtent welcke tyt de deposant noynt meer aldaer ghecommen en es, als hem laetende dyncken dat men hem daer niet en was begheerende. Hiermede de deposant sluytende zyne depositie.

V. Verzoekschrift van Marie Vynx, weduwe van Hubrecht Goltzius, aan de magistraat om nog drie maanden uitstel tot voorlegging van een autentiek bewijsstuk, dat haar eerste man, Jan Bouters, wel overleden was vóór zij met Hubrecht Goltzius hertrouwde.

Aen edele weerde ende voorzieneghe heeren, myne heeren burchmeesters ende scepenen van der stede van Brugghe.

Supplieert met alder reverentie Marie Vynx, weduwe van meester Hubrecht Golts, hoe in de zake daer zou aengesproken es by den erfghenamen van den voorn. meester Hubrecht, by uwe edele haer ende partie es ghegheven termyn ende dilay van twee maenden om over wederziden huerliedre preuve te doene, welcke termyn alsnu uutghegaen es, partie niet min huer alsnoch niet vernoucht ghehouden hebbende, binnen welcken tyt de suppliant alle debvoir heeft ghedaen om te vuldoene van huerer zyde, zoo zou by eede es ghereet te affirmeren, maer daertoe en heeft zou niet connen gheraken duer dat terstont, naer t'ordonneren van 't voors. dilay, es tusschen dese stede Cortrycke ende Meenen overcommen de legher van den viant, die tzydert altyts in 't land es gheweest, ende om de voors. huere preuve te doene noodelic es ghereyst te worden te Ryssle; daertoe zou wel vyf of zes weken lanc uut es om alleenlic yemand te vynden die hem zoude employeren nocte en heeft brieven ghezonden zoo over Calis als anders gheen retour connen hebben, waerduere zou wederomme heeft ghezonden, leden zeker tyt ten zelven fyne, verstaen hebbende dat tot ghelycke fine by consente by ulieden edelheyd ghezonden wiert naer Ryssle om zeker informatie dienende ten Vryen, daerof zou verhoopt andwoorde. Ende want duer 't uitgane van den voors. termyn zou ten vervolghen van partie zoude gheanticipeert worden tot becorten van hueren rechte ende dat alle dilayen tot preuve favorable zyn, zonderlinghe daer dusdanich belet ghefallen

es, bid de supplianten dat uwe edelheden believe huer te consenteren ende verleenen andre termyn van drie maenden, ten minsten, om huere preuve te doene, daerof zou employ doen zal voor dezelve tyt indien zou ghereet can werden, daerby partie niet gheïnteresseert es, want in alle ghevalle, alware datter verstekinghe gheviele, zou daerof by uwe edelheden of by den raed terstont can (volghende den rechte) ghereleveert worden huer betooch vercreghen hebbende.

Ende zullen myne heeren wel doen.

[*Kanttekening* :] Zy dese requeste ghetoocht partie. Gheschiede ter camere den 7 dach van Septembre 1583, my present : F. De Groote.

[*Aantekening op de rug* :] Supplicatie omme vidua meestre Hubrecht Ghoels. — E.

VI. *Inventaris van het dossier betreffende het proces tussen Marcel en Aurelius Goltzius, ter ener zijde, en Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius, ter ander zijde.*

Inventaris van den processe hanghende voor 't collegie van scepenen der stede van Brugghe ter camere, tusschen Marcellus ende Aurelius, zuenen ende erfghenaemen van wylen meester Hubrecht Goltz, heesschers, joncvrouwe Marie Vyncx, verweeghe.

Alvooren d'acte van entree, daerby partijen gheordonneert zyn t'articuleren ende verifiëren, in daten 9en Juny 1583. — A.

d'Andtwoorde van de verweereghe daerby verclaerst. — #.

d'Acte daerby de heesschers hemlieden content hielden van preuve ende de verweereghe ten eersten, in daten... — B.

Den intendit ende informatie van de heesschers. — C.

d'Acte daerby meester Lanbrecht Sproncholf over de verweereghe verzochte dach van drie maenden omme de redenen ghedreghen by de requeste by haer voor 't collegie ghepresenteert ende aldaer overgheleyt, ende de heesschers namen dach omme te procederen, in daten 17en Septembris 1583.

— D.

De voors. requeste. — E.

d'Acte daerby de heesschers debateirden de requeste van de verweereghe ende verzochten dach, midts dat zou boven de twee maenden haer gheconsenteert ghehadt heeft zes weken, ende de verweereghe persisteerte by de redenen van haere requeste ende zonderlynghe datter gheen acces en es tot Ryssele; sluitende beede partijen daarmede de zake in 't advys, in daten 21en Septembris 1583.

d'Acte daerby 't collegie consenteert de verweereghe noch een dilay van een maent voor alle dilayen ende zonder meer overhaelen, in daten 15en Octobris 1583.

d'Acte daerby de verweereghe verzochte noch uytstel van een maent, presenterende haer te purgieren van haeren debitoire. Ende Corte over de heesschers, midts de voorgaende dilayen, verzochte haer versteken t'hebbene, sluitende daermede de zake in 't advys, in daten 19en Novembris 1583.

[*Aanteekeningen op de rug* :] Inventaris hoirs meester Hubrecht Goltz, heesschers, contra joncvrauwe Marie Vyncx, verweereghe.

Gheconsenteirt de verweereghe noch een dilay van een maent voor alle dilayen ende sonder meer overhalen.

Te verstekene de verweereghe van preuve behoudens dezelve verstekinghe te moghen purgeren binnen een maent.

Gerechtelijke dossiers, nr. 3314 ²⁶.

28

1584 Februari 4. — *Schepenen van Brugge verlenen toestemming aan Marcel Goltzius en Pieter vander Meersch, voogden van de nog minderjarige kinderen van wijlen Hubrecht Goltzius en diens eerste vrouw, wijlen Elizabeth Verhulst, om samen met de andere kinderen uit dit huwelijk een akkoord aan te gaan met Marie Vyncx, tweede vrouw van de voormelde Hubrecht Goltzius, betreffende de nalatenschap van deze laatste.*

Present : burchmeestre van den courpse, Boodt, Cobry, Narroit, Waghe, Sainthilaire, Peenen, scepenen, 4 Sporcle [15]84. — Dat wy waren in 't ghemeene college van scepenen der voorn. stede aldaer dat compareerden in persoeone Marcellus Goltius ende Pieter vander Meersch ²⁷, als voochden van Aurelius, Scipio, Sabina ende Catherina, alle kinderen van wylen meestre Hubrecht Goltius, poorter deser stede, te kennen ghevende, hoe also proces gheresen was voor 't voorn. college tusschen joncvrauwe Marie filia Jan Vyncx, ter eendre, ende de voorn. weesen met huerlieder medehoirs ende aeldinghers van denzelven meestre Hubrecht Goltius,

²⁶ Het dossier van het onderhavige proces is niet volledig, zoals uit de hier afgedrukte *Inventaris* blijkt : alleen de stukken gemerkt A, #, C en E bleven bewaard.

²⁷ Identiek met Pieter Vermeersch hiervoren op blz. 27 geciteerd en met „Pieter vander Meersch, cousschepper, oudt 30 jaeren” en „Pieter vander Meersch, oudt 42 jaren, coussmaecker van zynen style”, respectievelijk vermeld in akten d.d. 9 Juni 1573 en 13 December 1584. Vgl. Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nrs. 1416 en 3549.

ter andere zyden, ter causen van de validiteyt van den huwelicke tusschen denselven meestre Hubrecht ende joncvrauwe Marie, metgaders van de verdeelinghe van de achterghelaten goedynghen van denselven Goltius zo uut crachte van haere huwelicxsche voorwaerden als anderssins, zoo waren zy comparanten ende medehoirs, by rade, advise ende tusschenspreken van meesters Maerten de Mil²⁸ ende Lambrecht Sproncholf²⁹ metgaders van meesters Jan Wyts³⁰ ende Jan de Corte³¹, veraccordeirt, gheappointeirt ende ghetransigiert in de naerscreven manieren, te wetene : dat de voorn. Marie zoude als weduwe bliven besitteghe van den sterfhuuse van den voorn. Goltz, huere overleden man, ende dienvolghende tusschen haer ende den voorn. hoirs zouden de goedinghen van denselven sterfhuuse zo in baten als in lasten ghedeelt worden alf ende alf, naer de rechten ende costumen van de poorterlicke sterfhuusen der voorn. stede van Brugghe, behoudens dat deselve weduwe voorenuut hebben ende thaerewaerts behouden zoude buten deele alle ende eenyghelick huere cleederen, habytten ende juweelen, maer scheeden van huere duwarie van tweehondert ponden grooten, haer toegheseyt by de voorn. huwelicxsche voorwaerde, ende dat voorts deselve weduwe zoude hebben ende behouden in minderinghe van haeren deele t'huus, ghenaeamt *De Groene Wyncke*, staende up de Bysscayersplactse, daerinne zou nu jeghenwoordelick wuende, ende dat ten pryse van 2 l. gr., daerup afslach doende de grondrente naer rate den penninc 20, ende de losrenten ten zulcken pryse als die te lossen staen,

²⁸ Identiek met „Meestre Maerten de Mil d'oude, oudt 69 jaren, greffier van de vierschare 's Lands van den Vryen” en met „Maertin de Mil d'oude, greffier van de vierschare 's Lands van den Vryen, oud tzeventich jaren”, vermeld in akten d.d. 4 Juli en 23 November 1588. Vgl. Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nrs. 4818 en 5106.

²⁹ Identiek met „meestre Lambrecht Sproncolf, taelman der stede van Brugghe, oudt 31 jaeren”, vermeld in een akte d.d. 30 Juni 1573. Vgl. Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nr. 1580.

³⁰ Identiek met „Meestre Jan Wyts, greffier van den Proossche, oudt 41 jaeren”, „Meestre Jan Wyts, greffier der heerliche van den Proosschen, oudt 60 jaren”, vermeld in akten d.d. 16 November 1566 en 15 April 1585. Vgl. Brugge, stadarchief, *gerechtelijke dossiers*, nrs. 936 en 3269.

³¹ Identiek met „Meestre Jan de Corte, taelman deser stede, oudt 42 jaeren” en met „Meestre Jan de Corte, taelman van de vierschare van Brugghe, oudt 47 jaren”, vermeld in akten d.d. 6 October 1569 en 15 September 1571. Vgl. Brugge, stadsarchief, *gerechtelijke dossiers*, nrs. 5363 en 1335.

metgaders 't loopende paiement van 23 l. gr. daarmede tselve huus belast was, up welck huus nietmin zou ghehouden werdt te versekeren de weeskinderen van den voorn. Goltius van huerlieder moeders goet ende successie, twelcke zou zal innehouden totten expireren van elcx huerlieder voochdie, mids betalende middeldertyt weese-interest den penninc 16 ende ten expireren van deselve voochdie elc uplegghende 't capitael van zyn goet metten advenante van den verloope van dien, ende dat tzelve appointement ende transactie stedehouden ende zyn effect sorteren zoude alwaer 't zo dat naermaels bevonden wierde dat Jan Bauters, selfs joncvrauwe Mariens eerste man, zoude ten ingaene van den voorn. huwelicke van den voorn. Goltius in levende lyfve zyn gheweest. Ende daarmede zouden ooc smelten de twee donatiën, die deselve Goltius der voorn. joncvrauwe Marie langhe voor zyn huwelick met haer ghedaen hadde voor scepenen der voorn. stede van 't voorn. huus metgaders van 300 l. gr. van zyne ghereetsten goedinghen, dewelcke dezelve joncvrauwe Marie mainteneirde haer te moeten volghene ende effect te sorteren als waer 't zoo dat 't huwelick in questie niet en hadde mueghen subsisteren. Daarmede doende de voorn. partijen an beeden zyden te niete 't voorn. proces metten costen, ende dat up 't welnemen ende behoudens 't consent ende decreet van den voorn. college van scepenen als uppervoochden van de voorn. weesen twelcke zy aldaer verzochten. Al twelcke ghehoirt, metgaders d'affirmatiën van de voorn. voochden als dat zy 't voorn. accord ghemaect hadden by rade ende advise van de voorn. gheleerde ende dat tselve was ten meesten oirboire ende proficte van de voorn. weesen ende dat huerlieder medehoirs van ghelycken deden, 't voorn. college, tot dies voorseit es interponerende zyn decret, heeft gheautoriseert ende autoriseert by desen den voorn. voochden omme daerup mette voorn. weduwe te contracteren ende verdeelene de goedinghen van den sterfhuse van den voorn. meestre Hubrecht Goltius.

In kennessen.

*Protocol van Jan de Corte, klerk van de
vierschaar van Brugge, over de jaren 1584-
1595, fol. 1-2 v.*

1584 April 20. — *Aurelius Goltzius, zoon van Hubrecht en Elizabeth Verhulst, wordt door schepenen van Brugge mondig verklaard.*

Gheconsenteert, present : Gloribus, Baston, Nieulant, Duvenede, Nieuwenhove, Colve, 20 April [15]84. — Compareren Marchellis Goltius ende Pieter vander Meersch, als voochden van Aurellius, de zone van meestre Hubrecht Goltius by Elizabet Verhulst zynen ten wyfve, vertooghende hoe dezelve Aurellius ghecommen es ter oude van 27 jaeren, ende ute goede experiëntie die zy van zyn leven hebben, dinct hemlieden oirboir t'zyne hem zyn selfs man te maken zonderlinghe ghemerct hy tzelve es begheerende. Al twelcke by 't voorn. college ghehoort, heeft, interponerende zyn decret, denzelven Aurellius ute voochdie ghedaen, etc.

In kennessen etc.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1583-1585, fol. 122.

30

1584 Juli 10. — *Hiëronymus Stadius, uit naam van zijn vrouw Marie Goltzius; Marcel Goltzius, voor zich zelf alsmede uit naam van zijn broeder Julius en als voogd, samen met Pieter Vermeersch, van Sabina en Catharina Goltzius, alle kinderen van wijlen Hubrecht Goltzius en diens eerste vrouw Elizabeth Verhulst, dragen aan Marie Vyncx, tweede vrouw van de voormelde Hubrecht, de eigendom over van de helft van een huis staande aan de oostzijde van de straat, die de Sint-Janskerk met de Sint-Jansbrug te Brugge verbindt.*

Compareirde Jheronimus Stadius, vervanghende ten desen Marie Goltius, zyn wyf, voort Marcellis Goltius, over hem zelve ende oock als voocht met Pietre Vermeersch van Sabyne ende Catherine, de kinderen van meester Hubrecht Goltius by joncvrouwe Elizabette Verhulst, zynen eersten wyfve, ten desen ooc vervanghende Julius Goltius, haerlieder broeder, met belofte van hem 't naerscreven te doen advoëren te wille ende vermane, met welck vervanghen de naervolghende acceptant zeyde tevreden te zyne, welcke comparanten, als ten zaken naerscreven specialick gheautoriseert by burchmeesters ende scepenen der stede van Brugghe, volghende d'acte van auctorisatie hemlieden daerof verleent, als uppervoochden van alle wezen etc., in daten... onderteekent..., welcken volghende ghaven halm ende wettelicke gifte joncvrouwe Marie Vincx, weduwe van den voorn. Hubrecht Goltius, present ende accepterende ten goeden juusten tytlen van coope van der rechter helftscheede van eenen huuse met zynen toebehoorten, danof de wederhelft haer als bezitteghe

van den sterfhuuse toebehoorde, staende ten voorhoofde binnen deser stede in de rechte strate die licht tusschen Sint-Jansbrugge ende Sint-Jansplaetse, an de oostzyde van diere, by Biscayersplaetse, naesten den huuse, gheheeten *De Struus*, toebehoorende wylen meester Pietre de Brune ende nu de weduwe ende hoirs van Staessen Houllier, an de zuudzyde an d'een zyde, ende den huuse wylen toebehoorende Cornelis Hebbrecht ende nu meestre Mattheeus Gilloen, an de noordzyde an d'ander zyde, met eene ghecalsyde plaetse van lande, kuekenkin van den huuse daer hiervooren totter helft ghifte of ghegheven es, in welcke ghecalsyde plaetse een hovekin staet, ende voorts anderssins belegghert conforme d'oude ghifte, die ter daten van desen niet ghezien en was, ende ooc in zulcker wys, vorme ende maniere als tzelve parcheel van huuse ter date van desen ghestaen ende ghelegghen was, belast met 7 l. 14 s. 2 d. par. ten rechten landscheins in 't gheheele daerute gaende metgaders uut zeker huus daerneffens staende, daerof dit huus jaerlicx ghelden moet 6 s. 6 d. gr., die men ghelt de naercommers van de weduwe van Jan vander Banck, ende 't ander huus 't remanant, ende voort noch met 2 l. 10 s. gr. tsjaers den penninck 18 boven de voorn. landscheins, die men jaerlicx ghelt, te wetene : de 20 s. gr. Cornelis de Ruddere, ander 20 s. gr. die van den cloostere van de Jacopinessen, ende 10 s. gr. tsjaers Reynier Verplancke, ende voort noch belast met ghelycke 20 s. gr. tsjaers den penninck 18, die men ghelt Danneel Evens, t'alzulcken daghe binnen den jaere als de brieven danof zynde dat verclaersen, cum garant.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1583-1585, fol. 148 v.-149 v.

31

1584 Juli 10. — *Onder verband van haar persoon en haar bezit, belooft Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius, aan Sabina en Catharina, de twee nog minderjarige kinderen van de voornoemde Hubrecht Goltzius en diens eerste vrouw Elizabeth Verhulst, elk een bedrag van 44 pond 3 schelling 5 ½ denier groot plus de opgelopen interest uit te keren zodra zij meerderjarig zullen geworden zijn.*

Idem scepenen, idem dach. — Compareerde joncvrauwe Marie Vincx, weduwe van wylen meester Hubrecht Goltius, dewelcke wedde ende beloofde over haer ende haere naercommers Marchellis Goltius en de Pietre vander Meersch, als

voochden van Sabyne ende Catheline, de kinderen van wylen meester Hubrecht Goltius die hy ghehadt heeft by Elisabette Verhulst zynen ersten wyfve, present ende accepterende, de somme van 88 l. 6 s. 11 d. gr., wezende voor elck kint 44 l. 3 s. 5 d. gr. 12 miten, procederende zo over 't vuldoen van haerlieder moeders successie als over tgone dat hemlieden liquidelick comt ute successie van den voorn. meester Hubrecht haerlieder vadere ende Scipio haerlieder broeder, volghende 't bordereel daerof ghemaect, te betalen ende up te legghen dezelve penninghen zo wanneer de weezen ende elcken sonderlinghe haerlieder selfs wezen zullen metten crooze van dien naer advenante van den pennynck 16, tzydert alf Meye 83 totten daghe van den uplegghen, daervooren verbyndende hare voorn. persooone ter eerlicke executie ende by speciale 't voorn. parcheel omme by ghebreke van betaelinghe van de voorn. somme ofte reste van diere tzelve parcheel daervooren te moghen doen vercoopen metter keersse al oft ter decreete ofghewonnen ware.

In kennessen.

Protocol van Zeger Bisschop, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1583-1585, fol. 149 v.

32

1584 Juli 13. — *In een request aan de magistraat verzoekt Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius, dat Hiëronymus Stadius, die met een dochter van Hubrecht Goltzius getrouwd is en momenteel te Brugge vertoeft, zou verplicht worden dadelijk te verklaren of hij ja dan neen akkoord gaat met de getroffen regeling in zake de afwikkeling van de nalatenschap van de voormelde Hubrecht Goltzius.*

An mynheeren burchmeesters ende scepenen der stede van Brugghe.

Suppliciert in alder reverentie de weduwe van wylen meester Hubrecht Goltius hoe up het different ghemoveert by eeneghe van de erfghenamen van denzelven meester Hubrecht Goltz ter camere deser stede jehens de qualiteyt van de weduwe ende bezitteghe van den voorn. sterfhuuse by de suppliantie haer toeghescreven ende by denzelven hoirs ten onghelicke ghedebutteert, zou metten zelve hoirs daernaer gheappointeert ende ghetransygiert es behoudens het consent van oppervoochden in regarde van de minueren ende het advue van de absente, welck consent van oppervoochden tzydert ooc daeruppe over de mineurs gheinterveniert es. Ende alzo

Jeronimus Stadius, ghetrauwet hebbende een van de dochters van denzelven meester Hubrecht, hem houdende met zyn residentie te Parys, een van dezelve absenten, alsnu in stede ghecommen es met intentie van corts wederomme te verreckene naer Parys, dezelve refuseert ende weyghert te verclaersene of hy hem an tzelve appointement houdt ofte niet, nietjeghenstaende dat hem visie ende communicatie ghedaen es gheweest van alle tghuene dies in dezelve zaeke ghepasseert es metgaders van de redenen partijen van beede zyden ghemoveert hebbende tot angaen van denzelven appointemente, ende want de suppliantie niet langher en wilt suspens blyven, bidt dat mynheeren believe te ordonnerene den voorn. Jeronimus Stadius, by appostille margienale up dese requeste, dat hy verclaerse binnen derden daghe of hy hem verstaet t'houdene an tzelve accord ofte niet, ende inghevalle dat jae, dat hy wettelick passeerde de ratificatie van dien, ende daer hy hem daeranne niet en verstaet t'houdene dat hy de suppliantie daerup heesch make voor Ulieden mynheeren binnen acht daghen, up peyne van eeuwich swyghen ende voorts procuruer stelle ende domicilie kiese omme aldaer alle daghinghen t' anveerdene.

Ende zult wel doen.

[*Kanttekening* :] Zy dese requeste ghetoocht Jeronymus Stadius ten hende hy vuldoe te versoucke van de suppliantie of inghevalle van weygheringhe make heesch binnen deser maent up peyne van eeuwich zwyghen. Factum ter camere den 13 July 1584, my present : F. de Grootte.

Requesten aan het stadsbestuur over de jaren 1583-1584, nr. 98.

33

1585 Maart 16. — *Inventaris der stukken van het proces, gevoerd voor schepenen van Brugge, tussen Pieter Obbelare en Marie Vyncx, weduwe van Hubrecht Goltzius. Pieter Obbelare eiste betaling van 8 pond 19 schelling 6 denier groot wegens levering van wijn. Daar de weduwe Goltzius deze eis niet tegensprak, werd zij veroordeeld om dit bedrag te betalen samen met de kosten van het geding.*

Inventaris van den processe, hanghende voor 't collegie van scepenen der stede van Brugghe ter camere, tusschen Pieter Obbelaere, heesschere ter eender zyde, ende de weduwe van meestere Hubrecht Goltz, verweereghe ter ander zyde.

Alvoeren d'acte daerby de heesschere tendeirde ten fyne dat de verweereghe ghecondemneert zoude werden in de

somme van acht ponden neghentien schellinghen zes penninghen grooten dewelcke zou den heesschere schuldich was van coope ende leveringhe van wyne, met heesch van costen, omme waerup t'andtwoirdene Michiel Reyniers nam dach ten eersten; in daten 23 Sporcle 1585. — *A*.

D'acte daerby de verweereghe haer laet versteken van andtwoirde, sluitende de heesschere daarmede de zake in 't advys; in daten 9 Maerte 1585. — *B*.

[*Aantekeningen op de rug*:] Verstekende de verweereghe van andwoorde haer te condemnerene den heesschere te betalene de gheheeschte somme van acht l. 19 s. 6 d. gr. metgaders in de costen van den processe ter taxatie.

Gheuyt den 16 Martii 1585, absent partie citatus per Vermuelene.

[*Aantekening op de rug*:] Inventaris Pieter Obbelare, heesschere, contra vidua meester Hubrecht Goltius, verweereghe.

Gerechtelijke dossiers, nr. 4091. ⁴⁴

34

1587 Januari 9. — *Jonkheer Guido Laurin, heer van Water-
vliet, verleent procuratie aan de hier genoemde personen om in
zijn naam gedrukte boeken en andere papieren op te eisen van
Arnoud de Conync, boekhandelaar te Antwerpen. Deze boeken
en papieren waren de Conync vroeger in bewaring gegeven door
de voormelde jonkheer Laurin en door Hubrecht Goltzius.*

Compareert joncheer Guydo Lauryn, heere van Watervliet, Waterlant etc., dewelcke comparant constitueert ende maect machtich by dezen eerweerde heere... Brugghel, canuynck van de cathedrale kercke binnen der stede van Antwerpen, heer Nicolaes de Los, capelaen derzelve kercke, ende elcken van hemlieden zonderlinghe toogher deser lettren, omme over ende uiter name van hem, comparant, te lichten ende aenveerden al zulcke boucken ende pampieren, ghedruct ende onghedruct, als bevonden zullen worden ten huuse van Aernout Sconyncx, boucvercooper binder voors. stede van Antwerpen, hem, comparant, ende meester Hubrecht Goltz ghesaemdelick toebehoorende, eertyts denzelven Aernout in bewaerensse ghegeven by meester Hubrecht Goltz voornoemt, volghende den inventaris danof ghemaect die dezelve

⁴⁴ Benevens de hier afgedrukte *Inventaris* bestond het dossier betreffende onderhavige zaak uit ten minste nog twee andere stukken, onderscheidelijk gemerkt *A* en *B*. Deze stukken schijnen echter verloren.

procureurs ofte een van hemlieden zullen exhiberen, ende in cas van weygheringhe denzelven Aernout by alle behoorlicke middele van justitie te bedwynghen tot mainlevé van dezelve boucken, hemlieden te dien fyne ghevende alzulcke macht ad lites et ad negotia als 't behooren zal met macht van substitutie ad lites, belovende etc.

Present : Anchemant, Busschere, 9 Lauwe [15]87.

Civiele sententiën door schepenen van Brugge gewezen over de jaren 1586-1587, nr. 133 (minuut).

35

1591 October 2. — *Jan Vyncx laat beslag leggen op de schuldvordering van wijlen Hubrecht Goltzius tegenover Marcus Laurin, heer van Watervliet, om aldus zijn borgtocht voor Zeger Naetse tegenover Catharina Goltzius en Toussaint Vignon te vrijwaren.*

Present : Hende, Ballynck, 2en Octobre [15]91. — Dat wy waeren als scepenen in Oudenburch voor 't huus van wylen den heere van Watervliet, aldaer voor ons compareerde Jan Vyncx, dewelcke [wettelicke dede arresteren metten heere ende metter wet], onder ende in handen van de douagiere van denzelven heere, zulcke actie ende deel als Zegher Naetse, ter cause van zyne huusvrauwe de weduwe van meester Hubrecht Goltz, es competerende in de schult die denzelven overleden heere van Watervliet originelick ghehouden ende belanct es ten sterfhuuse van denzelven meester Hubrecht Goltz, ende generalick ende specialick alle d'actie, zoo reële als personele, als denzelven Zegher daervooren es competerende tot laste van de achterghelaten goedinghen van denzelven heere ende de voorn. douagiere, omme daeranne te verhaelene quyctynghe ende indempniteyt van de borghtoght by denzelvan Jan Vyncx ghedaen over denzelven Zegher jehgens Catherina Goltius ende Touchain Vignon, ende voorts mede ten fyne van nyet te verliesen 't effect van de bewaerensse hier te vooren, te weten up den 30en April 1590 voor scepenen deser stede daervooren, an denzelven Jan Vyncx by den voorn. Zegher ghedaen.

Protocol van Pieter de Rouf, klerk van de vierschaar van Brugge, over de jaren 1589-1608, blz. 50. — In margine : „Solvit Pays, officier”.

1610 Juli 25. — *Marcel Goltzius, zoon van Hubrecht, gaat zich te Zierikzee vestigen en laat zich derhalve als buitenpoorter van Brugge inschrijven.*

Zierckzee. — Marchelis Goltz, filius meester Hubrechts, poorter by hoirie, wierdt te boucke ghestelt by joncvrauwe Marie van Hilderson, zyne huusvrauwe, als daertoe last hebbende, kiesende zyn domicilie ten huuse van Adriaen Ghyselyn, cuuper, wonende in *De Drie Conynghen* in de Steenstraete; ende Laureyns Cousyn constitueerde hem zeker voor 6 gr. tsjaers over selfs Marchelis non-residencie. Actum 25 July 1610.

Register van de buitenpoorters van Brugge over de jaren 1570-1620, fol. 176 v.

PERSOONSNAMENINDEX

N.B. — De cijfers verwijzen naar de volgnummers van de documenten. — Bg. = Brugge.

- Aertrycke (van) Jan, thesaurier van Bg., 5.
 Almeye (vander) Jacob, metselaar, 19.
 Ancheman Nicasius, schepen te Bg., 34.
 Baers (de) Jacob, raad te Bg., 27.
 — Jan, schepen te Bg., 4.
 Baes. Zie: Baers (de).
 Bambeke (van) Antoon, schepen te Bg., 1, 3.
 Banck (van der) Jan, 21, 23, 30.
 Baston Vincent, schepen te Bg., 29.
 Bauters Jan, 25, 26, 27, 28.
 Berghe (van den) Andries, schepen te Bg., 12, 13.
 — Joris, pastoor te Brugge, 11.
 Bisscop (de) Arnoud, 1.
 — Bartholomeus, 1.
 Blende (de), Pieter, schepen te Bg., 20.
 Blicck Jacob, 21.
 Boom (de) Maarten, schepen te Bg., 25.
 Boot (de) Adolf, schepen te Bg., 21, 23, 24.
 — Anselm, 28.
 — Cornelis, schepen te Bg., 20.
 Boree Pieter, priester, 27.
 Boucke Jacob, metselaar, 17, 18, 19.
 BruggheL., kanunnik te Antwerpen, 34.
 Bruhesen (van) Pieter, 4.
 Breydel Jan, schepen te Bg., 2.
 Brune (de) Pieter, 21, 23, 30.
 Bryncx Cornelis, 12, 13, 23.
 Busschere (de) Jacob, schepen te Bg., 34.
 Capito Johannes, predikant, 27.
 Casembroot Nikolaas, schepen te Bg., 12, 14.
 Cobrysse Nikolaas, schepen te Bg., 28, 29.
 Cobry. Zie: Cobrysse.
 Colve Gijsbrecht, 29.
 Coninxloo (van) Jan, schilder, 4.
 Corte (de) Jan, 28.
 Conync (de) Arnoud, boekhandelaar, 34.
 Coste (de la) Gabriël, schepen te Bg., 1.
 — Godelieve, weduwe van Jan Pardo, 17, 18, 19, 21.
 Coucq Michiel, schilder, 2.
 Cousyn Laurens, 36.
 Croes Hendrik, schepen te Bg., 23, 24.
 Croes (de) Jan, schepen te Bg., 21.
 Derbecys Karel, 1.
 Dirk, echtgenoot van Richarda Goltz, 15.

- Duvenede (van) Marcel, schepen te Bg., 29.
 Evins Daniël, 21, 23, 30.
 Ghyselyn Adriaan, 36.
 Gillon Mattheus, 21, 23, 30.
 Gloribus Jacob, schepen te Bg., 29.
 Goltz Aurelius, 12, 13, 26, 27, 28, 29.
 — Catharina, moeder van Hubrecht, 15.
 — Catharina, dochter van Hubrecht, 12, 13, 28, 30, 31, 35.
 — Julius, 12, 13, 23, 30.
 — Maaiken, 12, 13, 30.
 — Marcel, 11, 12, 13, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 36.
 — Richard, 15.
 — Sabina, 12, 13, 28, 30, 31.
 — Scipio, 12, 13, 28, 31.
 Grouf (de) Hendrik, schepen te Bg., 23.
 Groote (de) F., stadspensionaris te Bg., 33.
 Guldens Hans, gleierwerkmaker, 16.
 Hane (de) Joris, 1.
 Hebbrecht Cornelis, 21, 23, 30.
 — Jacob, 27.
 Hilderson (van) Marie, 36.
 Hollier Eustaas, 21, 30.
 Houllier. Zie: Hollier.
 Hoogendorpe (van) Cornelis, 13.
 Houtvelde (van) Jacob, schepen te Bg., 27.
 Huerblock Jacob, 28.
 Huustyn Guido, schepen te Bg., 12.
 Lap Toussaint, 16.
 Laurin Guido, heer van Clynckerland, 3, 12, 14, 24, 34, 35.
 — Marc, heer van Watervliet, 3, 5, 6, 20, 24.
 Los (de) Nikolaas, kapelaan te Antwerpen, 34.
 Mayaert Boudewijn, 1.
 Mil (de) Maarten, 28.
 Moyaert Jan, schepen te Bg., 15.
 Meesters Nikolaas, 2.
 Naetze Zeger, 35.
 Niclaus Jan, 4.
 Nieulant Anselm, schepen te Bg., 29.
 Nieuwenhaven ..., 4.
 Nieuwenhove (van) Frans, schepen te Bg., 29.
 Noiroot Frans, schepen te Bg., 23, 28, 29.
 Obbelaere Pieter, 33.
 Oranje (Prins van —), 28.
 Ortelius Abraham, 2, 20.
 Oudtvelde (van) Jacob, schepen te Bg., 25, 27.
 Oyseel Pieter, schepen te Bg., 11, 13, 14.
 Palerme (van) Antoon, schilder, 2.
 Pardo Jan, schepen te Bg., 5.
 Peene (van) Jan, schepen te Bg., 28.
 Peris, Jan, schepen te Bg., 12, 13, 14.
 Reyniers Michiel, 33.
 Ruddere (de) Cornelis, 21, 23, 30.
 Sainthilaire (de) Jacob, schepen te Bg., 28.
 Schietere (de) Jan, schepen te Bg., 15.
 Sproncholf Lambrecht, 28.
 — Olivier, schepen te Bg., 3, 11.
 Stadius Hiëronymus, 30, 32.
 Steppe Lieven, 20.
 Stochove Otto, schepen te Bg., 23.
 Theimseke (van) Everard, schepen te Bg., 23.
 Veën (van) Pieter, tapissier, 4.
 Verhulst Elizabeth, 2, 12, 13, 14, 23, 28, 29, 30, 31.
 Vermeersch Pieter, 27, 28, 29, 30.
 Verplancke Reinier, 21, 23, 30, 31.
 Vignon Toussaint, 35.
 Vyncx Jan, librariër, 11, 13, 21, 35.
 — Marie, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35.
 Wadimont (van) Bernard, schepen te Bg., 2, 11, 13, 14.
 Waghe Pieter, schepen te Bg., 28.
 Weerde (van) Maarten, schepen te Bg., 5.
 Wirtzburger Rutger, 15.
 Wulf (de) Frans, kanunnik te Bg., 3.
 Wyts Gillis, 5, 12, 13, 23, 28.
 — Jan, 28.
 — Joost, 28.

Boekbesprekingen

R. DUFLOU, *Geschiedenis van Vlamertinge*. Langemark, 1956. 336 pp., ill., plannen.

De schrijver, die gedurende lange jaren bediende was bij het gemeentebestuur en die regelmatig meewerkte aan *De Poperingenaar*, geeft hier in boekvorm al de aantekeningen die hij over zijn gemeente verzamelde.

Het eerste deel handelt over de gemeente zelf : het ontstaan, de betekenis van de gemeentenaam, de vroegere politieke indeling van de streek : kasselrij Veurne en Acht-Parochiën van het Veurne-Ambacht.

Zoals dat bijna overal het geval is, zien wij hier ook het grondgebied van de gemeente verdeeld over talrijke heerlijkheden. De parochie werd gesplitst uit de heerlijkheid Elverdinge-Vlamertinge om de heerlijkheid Vlamertinge te vormen. Maar daarnevens bestonden nog zes andere heerlijkheden. Wij hebben ook talrijke inlichtingen over het schependom en de keure van de parochie. Een tamelijk uitgebreid hoofdstuk behandelt de bekende heren van Vlamertinge, alsook de baljuws en de griffiers. Verder komt het gemeentehuis aan de beurt met zijn bewoners, de municipale agenten, de meiers en de burgemeesters, de sekretarissen, de ontvangers en het ander gemeentelijk personeel; alsook het armbestuur en het oudemannenhuis.

Vlamertinge heeft een oppervlakte van 2064 Ha. Wij betwijfelen echter of de parochie in 1487 wel 3210 inwoners telde. In 1800 waren er 1934 zielen, in 1908 - 3425, in 1921 - 3634 en in 1952 - 3537.

De schrijver bracht ook al de gegevens bijeen die hij kon vinden over de openbare verlichting, de staatsbaan Ieper-Poperinge, de talrijke buurtwegen, de straten en de waterlopen, de drie gemeentelijke kerkhoven en de negen militaire kerkhoven.

Dan komt het onderwijs aan de beurt. De oudst gekende onderwijzer wordt vermeld in 1547. Er is een bijlage over de schoolkoloniën in Frankrijk gedurende de oorlog 1914-1918.

Een lang hoofdstuk bevat de plaatsnamen van hofsteden, molens, bossen, bruggen enz.

De opgave van de verkiezingsuitslagen vanaf 1921 geven een overzicht van de politieke ontwikkeling van de gemeente. Erbij komen nog enkele statistieken.

Het eerste deel van het werk sluit met de geschiedenis van de spoorweg Ieper-Poperinge, van het plaatselijk postbureau en met de lijst van de heelmeeesters, geneesheren en notarissen die in de loop der eeuwen hun ambt op de gemeente hebben uitgeoefend.

Het tweede deel is gewijd aan de kerk en behandelt de kerkpatroon, het patronaat behoorde aan het kapittel van Sint-Pieters te Rijsel, dat ook een heerlijkheid had op de gemeente, over de kapelanijen, over de kerk in de geuzentijd en onder de Franse revolutie, het herbouwen of vergroten van de kerk in 1808, 1897, 1920, 1940 en 1950, alsook over het kerkelijk leven onder de oorlog 1914-1918. Verder wordt gehandeld over plaatselijke heiligenverering, over de meubilering van de kerk. Er volgt een lijst van de gekende pastoors en andere geestelijken en kerkbedienden.

Het derde deel bestaat uit een kroniek waarin de schrijver de algemene gegevens over zijn gemeente, die niet pasten in de vorige delen, heeft bijeen gebracht in kronologische volgorde.

Het is spijtig dat hij niet meer mededeelt over de oorlog 1914-1918. De herinneringen aan deze oorlog geraken stilaan verloren omdat de tijdgenoten uitsterven.

De geschiedenis van Vlamertinge is een verdienstelijk werk. Het is geen echte geschiedenis van de gemeente, maar het brengt bijeen, onder de vorm van nota's, de buitengewoon talrijke gegevens die de schrijver op zeer gewetensvolle wijze heeft bijeengebracht, vooral over de laatste 200 jaar. Zijn inlichtingen zullen voor de latere generaties een rijke documentatie vormen.

Jos. De Smet.

JEAN DE VINCENNES, *Sous le ciel de Furnes. La procession des pénitents*. Charleroi, Ed. Héraly, 1956, 86 blz. en 72 blz. foto's, 45 fr. — *Veurne, Spiegel van de Westhoek. De Boetprocessie*. (Vertaling van Chr. en A. Devyt). Charleroi, Uitg. Héraly, 1957, 88 blz. en 72 blz. foto's, 45 fr.

Reeds menig brochure en artikel werd aan de beroemde boetprocessie van Veurne gewijd. Bij gebrek aan inzage van de authentische bronnen en archieven, bleef de oorsprong van deze zo archaische processie met een waas van geheimzinnigheid omhangen. Thans is het mogelijk het archief van deze processie en van de sodaliteit, die ze sedert eeuwen inricht, te raadplegen en te doorsnuisteren. Wat J. de Vincennes, die bepaald een zwak heeft voor de Westhoek en zijn door-geloof-doordesemde

oude geplogenheden, met veel interesse voor het eigenaardige, gedaan heeft. De vrucht van zijn opsporingen en zijn bedenkingen deelt hij thans mede in een stijlvol geschreven en net uitgegeven boek. De sodaliteit dankt haar ontstaan aan Jacob Clou, een monnik van de Norbertijnerabdij van Sint-Niklaas te Veurne. In 1637 werd ze door hem gesticht. Ze kende reeds bij de aanvang allerlei moeilijkheden. Eerst in 1644 zou ze deelnemen aan de boetprocessie, in navolging van Brugge, door de Capucijnen van Veurne ingericht. Ook deze processie zou met tal van moeilijkheden in de loop van de tijden af te rekenen hebben. We noteren o.m. de noodlottige maatregel in 1786 getroffen door de keizer-koster Jozef II, de Franse bezettingstijd, de oppositie van de Gentse bisschop Mgr Fallot de Beaumont. Vanaf 1824 zou de processie nu jaarlijks de straten van Veurne doortrekken. De oorlogsperiode uitgezonderd. En nog steeds gaat ze uit, met groeiende belangstelling ook van buitenlanders, de laatste zondag van juli. De auteur voegt bij zijn historische uiteenzetting een dichtelijke beschrijving van de processie, waarvan de indrukwekkende groep van de boetelingen, het veruit belangrijkste deel is. Ook beschrijft hij de zo innige kruisweg, die ieder jaar gehouden wordt te middernacht, in de nacht van Witte Donderdag en Goede Vrijdag. Ook geeft hij enkele historische gegevens in verband met deze stille tocht. Prachtige foto's van Veurne en Veurne-Ambacht, enig-mooie opnamen van de boetprocessie zelf illustreren het geheel. Een boek dat ongetwijfeld de talentvolle auteur ter ere strekt. In een foldertje volgen nog enkele min of meer uitgebreide nota's over de geschiedenis en over de bijzonderste monumenten van het oude Veurne, dit van de hand van zijn stadsarchivaris J. Hindryckx. Ongetwijfeld zou een vernieuwde studie van het verleden van Veurne, sommige traditie-trouwe opvattingen wijzigen. Niettemin vormt het geheel een werkelijke aanwinst voor de kennis van Veurne en zijn vermaarde processie. Niemand die Veurne bezoekt op de grote dag, zou mogen nalaten eerst dit boek aandachtig te lezen. Naar we vernomen hebben zou de auteur ook zinnens zijn een studie te schrijven over de oude abdij van Sint-Niklaas van Veurne. We zijn ervan overtuigd, dat ook dit essay een ware aanwinst zal zijn voor de kennis van Veurne en gans Veurne-Ambacht. Advocaat Chr. Devyt en Mevr. Dr Jur. A. Devyt-Alaerts zorgden voor een keurige Nederlandse vertaling.

J. De Cuyper.

Kroniek

(Afgesloten op 20 November 1957)

Geschiedenis

Onder voorzitterschap van Professor G. Jacquemyns van de Brusselse Universiteit werd in juni 1955 een *Centre inter-universitaire d'histoire contemporaine* gesticht. Assistenten zijn de universiteitsprofessoren J. Dhondt (Gent), R. Demoulin (Luik) en H. Haag (Leuven). Dit centrum heeft zich als doel gesteld de studie van de moderne tijd gemakkelijker te maken, o.m. door inventarissen op te maken van de archieven van deze periode, een analytische en kritische bibliografie aan te leggen van de geschiedenis van ons land vanaf 1789, enz. Vanaf 1957 werden in een uitgave, *Cahiers* betiteld, inventarissen gepubliceerd, alsook studies over de methode volgens dewelke de hedendaagse geschiedenis dient bestudeerd. Het tweede *Cahier* behelst uitsluitend een studie van A. Simon : *Notes sur les archives ecclésiastiques*. Ongetwijfeld zal dit centrum en zullen deze uitgaven nuttig geraadpleegd worden door al wie belang stelt in de studie van de laatste anderhalve eeuw.

Van de hand van L. De Wachter verscheen het VIe deel van het *Repertorium van de Vlaamse Gouwen en Gemeenten* (Antwerpen, De Sikkel, 1957). Het bevat de tweede helft van de aanwinsten 1940-1950 en het register van de persoonsnamen, die voorkomen in delen V en VI. Het aantal nummers, zoals de auteur in zijn inleiding bemerkt, heeft voor 1800-1950 (de periode waarover het Repertorium loopt) thans de 100.000 overschreden. In een uitgebreide inleiding heeft de verzamelaar van die duizende titels van boeken en artikels eraan gehouden niet enkel de wording van zijn monumentaal werk uiteen te zetten, doch ook zijn methode te verantwoorden. Dit geeft hem de gelegenheid de bemerkingen die tegen zijn werk werden opgeworpen te bespreken en te beantwoorden. Ongetwijfeld is zijn arbeid reuzachtig geweest en zullen vele de vrucht ervan best kunnen benuttigen.

Onze gouw is rijk aan missionarissen. Wie een goed gedocumenteerd werk over de geschiedenis van de missie wil te rade gaan, dankt thans aan Mgr A. Mulders, een uitgebreide studie : *Missiegeschiedenis* (Bijdragen van het Missiologisch Instituut der R. K. Universiteit te Nijmegen, V, Antwerpen, 1957. In-8, 565 blz.). Gedurende vijftientig jaar heeft de

schrijver van dit rijk gedocumenteerd werk, de nodige bronnen verzameld en bestudeerd.

Een onmisbaar werktuig voor alwie de middeleeuwen bestudeert zijn de *Tables générales des Tomes I-XXV (1924-1955) de l'Archivum Latinitatis Medii Aevi (Bulletin Du Cange)*, samengesteld door M. Hélin en J. Stouffs. De woordentafel (blz. 301-399) behelst ongeveer 13.000 woorden.

In 1956 verscheen van de hand van Mej. J. Filz de derde uitgave van *De Nederlandse Musea* (Den Haag. In-16, XLIV-440 blz.). Door musea worden niet enkel de bekende openbare musea bedoeld, doch ook de private collecties en sommige gemeentehuizen, tot dewelke men toegang verkrijgen kan. Omstandig wordt de inhoud en het belang van ieder museum aangeduid. Het doorbladeren van dit nuttig studiewerk, doet de wens uiten, dat ook voor Westvlaanderen zo'n catalogus zou verschijnen. Zulk repertorium zou vele onbekende schatten aan het licht doen komen en getuigenis afleggen van de rijkdom van onze grote en kleine musea!

Na twee jaar onderbreking verschijnt opnieuw *Ons Heem*, het tijdschrift van het Verbond voor Heemkunde. De jaargang XI, begonnen in 1955, wordt thans voortgezet. Het tijdschrift wordt thans tweemaandelijks. De afleveringen verschijnen regelmatig en laten in dit opzicht het beste verwachten voor de toekomst. Dit zoveel te meer, dat naar het schijnt, de stof voor de volgende afleveringen reeds in het bezit is van de redactie. Als hoofdopsteller fungeert thans een lid van ons Genootschap Z. E. H. A. Lowyck. Onder zijn bevoegde leiding, zal *Ons Heem* zonder twijfel aan wetenschappelijke waarde en gehalte winnen. Folkloristische tijdschriften lopen steeds gevaar alles zonder ernstige controle op te nemen en zo de indruk te geven van onbetrouwbaarheid. In de reeks afleveringen verscheen reeds een Molnummer en een Bokrijknummer. De bekende bevoegdheid van de heer J. Weyns, de opsteller van de Bokrijk-artikels, waarborgt de degelijkheid van dit laatste nr.

J. D. C.

Studiekring voor de Geschiedenis en Oudheidkunde van Westvlaanderen.

Voor een veertigtal aanwezigen had de eerste bijeenkomst plaats op 11 juli 1957 in het Groot Seminarie te Brugge. De heer A. Schoutet verwelkomde de aanwezigen en besprak in het kort het doel en de werking van de studiekering. Na deze inleiding gaf Z. E. H. Kan. B. Janssens de Bisthoven een

overzicht van enkele belangrijke uitgaven in de Seminariebibliotheek aanwezig, waarna hij als gastheer optrad en een rondgang maakte door de gebouwen.

Daarna werd een vruchtbare bespreking onder de leden gevoerd. Vanwege Torhout werd de wens geuit op de hoogte te worden gehouden van de onderwerpen, die eventueel door de lokale kringen bestudeerd worden. Zo houdt men zich daar bezig met het bestuderen van de Torhoutse jaarmarkten.

Er wordt over geklaagd dat zo vele lokale nieuws-, beroeps-, verenigings- en kiesbladen voor immer verloren gaan. De stadsbibliotheken zijn aangewezen om de stadspers te bezitten, maar de gemeentebibliotheken zijn de geschikte plaats niet voor het bewaren van lokale bladen. Over het algemeen is men van oordeel dat de provincie moet tussenkomen. Daar er geen provinciale bibliotheek bestaat, zou dit wellicht best gebeuren door aankoop en deponeren in een stadsbibliotheek. Verschillende kolleges geven nu een eigen tijdschrift uit, waarin dikwijls over geschiedenis gehandeld wordt. Ze zouden tenminste in een bibliotheek moeten kunnen geraadpleegd worden. Er wordt verder op gewezen dat de Vlaamse pers uit Amerika in België niet te raadplegen is.

Er werd ook aandacht gevraagd voor archeologische vondsten. Het ware nuttig moesten de lokale historici grondwerken in hun streek volgen; eventuele vondsten dienen onmiddellijk gesignaleerd aan de verantwoordelijke instanties.

Hoe kan men verhinderen dat private verzamelingen verkocht worden en zo uiteenvallen? De gemeenten zien in de verzamelingen die hun overgedragen worden een financiële last. Soms is er dan de voorwaarde dat de verzameling in het huis moet blijven, wat bijzonder lastig is, als de gemeente reeds een museum heeft.

Er wordt beslist een memorandum over het bewaren van nieuwsbladen te zenden aan de verantwoordelijke instanties.

L. D.

Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis

Jan Provoost's Laatste Oordeel gerestaureerd.

In 1525 leverde Jan Provoost ter versiering van de Brugse Schepenkamer het Laatste Oordeel, dat in 1827 overgebracht werd naar de collectie van de Academie en sedert 1930 in het Groeningemuseum wordt bewaard¹. Kort nadien moest de

¹ Het paneel is omstandig besproken door J. WEALE, in : *Albert Cornelis, Hiérarchie des Anges. — Le Beffroi, Arts, Héraldique, Archéo-*

Brugse meester aan het schilderij enkele verbeteringen en herstellingen uitvoeren. In 1550 — Jan Provoost was toen sedert twintig jaar overleden — kreeg Pieter Pourbus de opdracht een gedeelte van Provoost's tafereel te overschilderen. Het door Weale gepubliceerd document in dit verband, vermeldt dat Pourbus „by laste van den college utghedaen heeft ende verandert uut tafereel van den Oordeele, staende in scepenen camere deser stede, de waghene mette gheestelicke personen die daarinne ghefigureert waeren.”

In 1956 werd deze wagen met de voorgestelde geestelijke personen, in de hel van Jan Provoost, opnieuw aan het licht gebracht. De herstelling van het Laatste Oordeel werd op advies van de Museumcommissie door het Schepencollege aan C. Leegenhoek opgedragen. De behandeling werd in het museum, onder toezicht van de commissie, uitgevoerd.

Bij het reinigen van het tafereel bleek het dat er een mogelijkheid bestond de eerste compositie van Provoost te herwinnen. Het paneel werd door Dr. Lateur te Brugge geröntgend. Overeenkomstig het advies van de Museumcommissie, besliste het Schepencollege, de volledige overschildering van Pourbus (1550) weg te laten nemen, in de mate dat het nodig zou blijken om de oorspronkelijke compositie van Provoost (1525) bloot te leggen. Dhr. Leegenhoek wist deze uiterst kiese herstelling geduldig en vakkundig tot een goed eind te brengen. Het kwam er op aan de verflagen van 1550 te verwijderen, zonder deze van 1525 te beschadigen. Het is vanzelfsprekend dat de pigmentlagen van Pourbus en van Provoost dezelfde hardheid vertoonden : het verschil van 25 jaar in het ontstaan, kan na een tijdspanne van vierhonderd jaar, niet worden waargenomen, temeer daar de schilderstechniek van de twee meesters niet merkkelijk verschilt.

De overschildering van Pourbus bood niets belangwekkends. In feite had Pourbus plichtbewust zijn opdracht vervuld. Hij had het koloriet van zijn voorganger nagebootst en de personages verdoken in een zee van vuur, waarin enkele verdoemden rondreven. Wat van Provoost's compositie kon bewaard worden, zonder te kort te doen aan de hem opgelegde taak, vermeed Pourbus te overschilderen. Een lans die in de hand stak van een te bedekken wapenknecht, zette Pourbus in de hand van een monster met gehelmd hoofd. Deze kop werd tijdens de restauratie van 1956 niet weggenomen en blijft dus als getuige van de overschildering van Pourbus bewaard.

Wij kennen nu de oorspronkelijke hel, van Provoost „de

logie, t. I, Brugge, 1863, p. 18-22. Zie ook onze bijdrage *De Herstelling van het Laatste Oordeel van Jan Provoost*, te verschijnen in : *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, deel XVII.

wagen met de geestelijke personen" in de huidige gerestaurerde toestand, die niet enkel volledige bevrediging geeft, maar aan het tafereel zijn verloren evenwicht heeft teruggeschonken. In feite heeft Provoost in de hel de hoofdzonden voorgesteld, grotendeels door geestelijken verpersoonlijkt. Over een toegevroren meer trekt als het ware een stoet, met voorop een geharnaste ridder te paard, gevolgd door een lans knecht met een puntige helm. Volgt dan een wagen voortgetrokken door drie ingespannen geestelijken. De eerste is geblinddoekt. Om de hals draagt hij een gareel, dat aan de dissel is verbonden. In de armen draagt hij een tiaar, twee mijters en krulstaf en op de rug, een sleutel. Deze figuur zal wel geen van de hoofdzonden verzinnebeelden, doch wel de ongelovigheid. Aan weerskanten van de dissel zijn een verbolgen monnik — de gramschap — en een grijnzende non — de nijd — in tweespan getuigd. Een duivel, in vrouwelijke gedaante en gezeten op de schouders van de monnik, ment met de zweep het gespan. In de wagen, onder het zeil, vrijt een gemijterde abt met een kloosterzuster. Deze scene zal de onkuisheid voorstellen. Een monnik houdt een bierkan geheven terwijl hij over het wagenbeschoot spuwt. Hij verzinnebeeldt de gulzigheid. Men ziet nog een vrouw die een spiegel omhoogsteekt : de hovaardigheid. Gierigheid en traagheid zouden aldus ontbreken.

Het onthuld tafereel van de hel, zoals Provoost het had geschilderd, geeft aanleiding tot o.i. verkeerde interpretaties van de bedoelingen, zowel van de schilder als van de stadschepenen die de geestelijke verdoemden deden overschilderen. Het was geen ongewoon verschijnsel in de middeleeuwen geestelijke personen in de hel uit te beelden. Het is een bekend feit dat de geestelijkheid en in 't bijzonder de hogere waardigheidsbekleders, niet steeds een voorbeeldig bestaan leidden. Zij worden dan ook des te gretiger in de hel vertoond, zoals andere tafereelen de onrechtvaardige rechter op de pijnbank voorstellen.

Men moet er op wijzen dat het Brugs tafereel beschadigd is geweest, vóór de overschildering. Een aantal gaten werden gestopt, alvorens Pourbus overging tot het bedekken met nieuwe verflagen. Het is mogelijk dat de voorstelling aanstoot had gegeven en baldadigheden had verwekt, zodat het overschilderen zich kan hebben opgedrongen als een gemakkelijke oplossing. Doch liever dan hypothesen voor te dragen, lijkt het redelijker aan te nemen dat in het midden van de XVIe eeuw, te Brugge, de voorstelling van Provoost niet meer in de middeleeuwse geest, waarin het voorzeker nog geschilderd werd, aanschouwd kon worden. De gemoederen werden hoe langer hoe meer tegen geestelijke en wereldlijke gezagdragers opgezweept.

De heer A. Strubbe was zo vriendelijk ons te wijzen op de edicten van Keizer Karel die het bewaren verboden van schandelijke uitbeeldingen van heiligen en personen van de geestelijke staat. De overschildering van het Brugs tafereel is het rechtstreeks gevolg van het edict van 29 april 1550.

Het paneel van Provoost bewaarde een gedeelte van zijn oude omlijsting, die in 1525 door Jacob Kempe, schrijnwerker, werd geleverd. Het stond opgesteld op de schoorsteen van de Schepenzaal en droeg in de bekroning, de wapens van Keizer Karel, terwijl links en rechts op de zijstukken een cartouche met de datum 1525 en de kenspreuk *Plus Oultre* te lezen waren. De gebeeldhouwde versieringen werden, vermoedelijk in de XIXe eeuw, volledig vernieuwd. De platte kanten van de omlijsting verkeren nog in de oorspronkelijke toestand en dragen volgende teksten in verband met de Oordeelsdag : *bovenaan* : DE C(O)ELO AUDITU(M) FECISTI JUDICIU(M) TERRA TREMUIT ET QUIEVIT CU(M) EXURGERET IN JUDICIO) DEUS (Ps. 76, vulg. 75,9 - 10); *links* : EXALTABUNTUR CORNUA JUSTI PS(ALMUS) 74° (in feite : Ps. 75, vulg. 74, 11); *rechts* : CORNUA PECCATORU(M) CONFRINGAM PS(ALMUS) 74° (in feite : Ps. 75, vulg. 74, 11); *onderaan* : VIDETE QUID FACIATIS NO(N) ENI(M) HO(MIN)IS EXERCETIS JUDICIU(M) SED D(OMI)NI PARALI(POMENUM) 2° (in feite II. Par. 19, 6).

Dr. A. Janssens de Bisthoven.

Boekenschouw

Bibliografie voor de Geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en de provincie West-Vlaanderen

(1 juli 1956 — 30 augustus 1957)

Voor de regels, die bij de samenstelling van deze Bibliografie werden gevolgd, zie *Hand. Emul.*, LXXXVIII (1951), p. 172.

Aan de Bibliografie hebben medegewerkt : E. H. A. Deschrevel, dr. L. Devliegher, dr. J. De Smet, dom N. Huyghebaert, dr. A. C. F. Koch, O. Mus, A. Schouteet, H. Stalpaert, J. Vandamme, Z.E.H. J. De Cuyper, en drs. L. Danhieux aan wie de leiding werd toevertrouwd.

I. HULPWETENSCHAPPEN

I. HANDLEIDING — BIBLIOGRAFIE

- 1 J. Dhondt, A. Scufflaire, J. Bovesse, M. Bruwier, R. de Roo, C. Joset, M. E. Dumont, H. Joosen, J. Kruithof, *Bibliografie van de geschiedenis van België 1955*. — BTFG., XXXIV (1956), 851-888, 1206-1247.
- 2 J. Dhondt, *L'histoire en Belgique en 1955*. — RN, XXXIX (1957), 49-83.
Jaarlijks commentaar bij de voornaamste bijdragen over de geschiedenis van België.
- 2bis E. de Béthune, *Algemene tabellen van de publicaties van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*. — GOK. Hand., XXVI (1953), 303-366.
- 3 J. Buntinx, *Het Archief van de Raad van Vlaanderen en de locale geschiedenis*. — Feder. Kringen Gesch. Oudh. van België. Hand. 36e congres (Gent, 1955), 255-260.
- 4 X. de Ghellinck Vaernewyck, *Bibliothèque héraldique de Belgique*. — Archivum heraldicum, LXXI (1957), 40-42.
Heraldische bibliographie 1953-56.
- 5 A. Verbouwe, *Iconografie van het arrondissement Oostende*. — Brussel, 1957, 240 blz. geill.

2. PALEOGRAFIE — DIPLOMATIEK
 CHRONOLOGIE — HERALDIEK

- 6 N.-N. Huyghebaert, *Examen des plus anciennes chartes de Messines*. — KCG. Hand., CXXI (1956), 175-222.
 Montre la dépendance entre les deux diplomes de Philippe Ier pour Messines, les deux chartes de l'évêque Drogon de Térouanne et la charte de Robert le Frison, du 2 février 1080. L'A. conteste la véracité du plus ancien exemplaire de la charte de Drogon de 1066 (M. l'abbé J. M. De Smet a déjà démontré la fausseté du second exemplaire) : il aurait été fabriqué par les dames de Messines peu avant la charte de 1080; les deux actes ont le même rédacteur.
- 7 A. C. F. Koch, *Actes des comtes de Flandre de la période 1071 à 1128*. — KCG. Hand., CXXII (1957), 261-278.
 Een akt van Robrecht II (1093), een van Boudewijn VII (1114), en een notice van 1126 voor de Sint-Pietersabdij. — Aanvulling op F. Vercauteren's *Actes des Comtes de Flandre*.
- 8 P. F[euchère], *Regeste des comtes de Saint-Pol (1023-1205)*. 1re partie (1023-1145). — RN, XXXIX (1957), 42-48.
 Somt zes akten op en een veertigtal vermeldingen.
- 9 G. Besnier, *Le cartulaire de Guiman d'Arras. Ses transcriptions. Les autres cartulaires de Saint-Vaast*. — MA, LXII (1956), 453-478.
 De monnik Guiman stelde zijn (thans verloren) cartularium op tussen 1170-1196. Deze verzameling werd meermaals overgeschreven, aangevuld en wellicht gewijzigd. Omstandigheden waarin deze copiën ontstonden.
- 10 H. Platelle, *Le premier cartulaire de l'abbaye de Saint-Amand*. — MA, LXII (1956), 301-329.
- 11 E. Brouette, *Supplément aux régestes de Thierry et de Philippe d'Alsace*. — Hand. Em., XCIII (1956), 65-69.
 Aanvulling op de uitgaven van H. Coppieiers-Stochove.
- 12 P. Favorel, *Enkele aantekeningen nopens het gelijktijdig gebruik van de Kerst- en Paasstijl tijdens de eerste regeringsjaren van gravin Johanna van Konstantinopel*. — Hand. Em., XCIII (1956), 80-83.
- 13 A. de Selliers de Moranville, *Deux armoriaux manuscrits d'Ostende au XVIIe siècle*. — RGH., VI (1957), 5-32, ill.
 In het bezit van de auteur van het artikel. — Het eerste bevat de lijsten van de magistraat; het tweede die van de rechters en greffiers van de Admiraliteit te Oostende.

L. Da.

- 14 X., *Curiosités héraldiques et onomastiques*. — RGH., IV (1955), 67-68.
Identificatie van een paar beelden in de schouw van het Stadhuis te Kortrijk.
- 15 J. Meurgey de Tupigny, *Deux volets aux armes Maldeghem et Boonem*. — RGH., II (1952), 39-41 + ill.
Luiken herkomstig van triptiek uit Dominikanenkerk te Brugge, met portret van Filips van Maldeghem, heer van Leyschot en burgemeester van Brugge (1678), en van Martine Boonem van Avelgem.

A. D.

3. AARDRIJKSKUNDE — TOPONYMIE VOORGESCHIEDENIS — TAALKUNDE

- 16 J. De Smet, *De kaarten en plannen [in het Gruuthuuse Museum]*. — WV., VI (1957), 46-48.
- 17 J.-E. Leunis, *De legende „een zee te Tongeren” en de Duinkerke zeeinval*. — Het Oude Land van Loon, XI (1956), 33-46 geil.
Vooral twee paragrafen vragen onze aandacht : „De omvang van de zeeinval” en „De taalgrens, een waterlijn?”
- 18 S. J. Fockema Andreae, *Studiën over waterschaps-geschiedenis. V. Zeeuws-Vlaanderen*. — Leiden, E. J. Brill, in 8°, 44 blz.
- 19 A. C. F. Koch, *Grenzverhältnisse an der Niederschelde, vornehmlich im 10. Jahrhundert*. — Rheinische Vierteljahrsblätter, XXI (1956), 182-218.
Het gebied tussen Gent en Antwerpen (St Baafs en Waasland) was niet alleen midden 13^e eeuw een twistappel tussen oost en west, doch reeds in de 10^e eeuw. Samen met de Vier Ambachten — die reeds lang bij Vlaanderen hoorden — werd dit gebied circa 995 opgenomen in de (duitse) mark van Antwerpen. Onbewezen acht Schr. het, dat de „Hollandse” graaf in de 10^e eeuw te Gent graaf zou zijn geweest. Nieuwe gegevens over hun macht in Zuid-Vlaanderen.
- 20 J. Ameryckx, *De polders van Oostende*. — B., LVIII (1957), 38-42, 79-84, 112-116.
- 21 R. Vandenbergh, *Damme. Laatste overblijfsels van de Lieve verdwenen*. — B., LVII (1956), 341-344.
- 22 M. Gysseling, *Germaans contra Keltisch in Oud-België*. — WT., XVII (1957), 99-106.
In de oudste toponymie.

- 23 H. Draye, *Ortsnamen- und Sprachgrenzforschung in Belgien*. — Rheinische Vierteljahrsblätter, XXI (1956), 97-109.
- 24 H. Draye, *Zur Problematik der zeitlichen Schichtung der älteren Namentypen mit Rücksicht auf die Besiedlung der südlichen Niederländer*. — Actes et Mémoires du 4e Congrès interna. des sciences onomastiques, Lund, 1954, blz. 227-244.
- 25 A. van Langenhove de Bouvekercke, *Les de Clerc, seigneurs de Bouvekercke*. — RGH., VI (1957), 69-96 + ill.
Robert de Clerc, abt van Ter Duinen (1519-1557), behoorde tot de oudste tak uit Arras. De auteur verwacht Bauvekerke en Bovekerke. Bauvekerke was een heerlijkheid in het Kortrijkse (Cfr. R. A. Gent, *Le rentier de la seigneurie de Bauvekercke, située à Courtrai, Sweveghem et Harlebeke, tenue en fief du château de Courtrai et appartenant à la douairière de Jean-Baptiste de Clercq, seigneur de Moerseke*).
De laatste mannelijke telg overleed in 1718. L. Da.
- 26 O. Leys, *Le nom de la première abbesse de Messines. Le point de vue de l'onomastique*. — RHE., LII (1957), 488-491.
Non pas *Frisildis* mais *Fredessendis*.
- 27 J. De Langhe, *Toponymica uit de Kuststreek*. — B., LVII (1956), 214-215, 281-282. LVIII (1957), 24-26, 56-57.
- 28 P. Bockstaele, „*Rond den Heerd*” en de Nederlandse *wiskundige vaktaal*. — WT., XVII (1957), 133-138.
- 29 V. Verstegen, *Over het taalkundig onderzoek van de landbouwtermen*. — WT., XVII (1957), 149-154.
Kort overzicht van het reeds gedane onderzoek voor wat ons taalgebied betreft.
- 30 L. Elaut, *Filologische tribulaties met het Laudanum*. — WT., XVII (1957), 139-142.
- 31 M. Hanot, *Nederlandse aanspreektitels en -woorden van Dames, vroeger en nu*. — WT., XVII (1957), 299-310, 405-412.

4. NUMISMATIEK — SIGILLOGRAPHIE

- 32 A. V(iaene), *Oude Muntnamen*. — B., LVII (1956), 353-359; LVIII (1957), 9.
- 33 P. Bastien, *Médailles et jetons dans l'histoire de Dunkerque*. — Duinkerke, 1955.
Zie bespreking van G. C. in SAM. Bull., XVIII, 541-542.

- 34 M. Nuijttens, *Valse munten onder het Frans Bewind.* — B., LVII (1956), 286-287.
- 35 *Mémoire sur la décoration des commerçants en 1700.* — TF., VII (1956), 258-268.
- 36 Ch. Selosse, *Une pièce de Musée.* — GOK. Hand., XXIV (1950-1951), 236-237.
Zegel van Nicolaas F. Basta, graaf van Hust en Moeskroen (1675).

5. GENEALOGIE — LEVENSBERICHTEN

- 37 A. de Schieter de Lophem, *Iconographie brugeoise. II L'Hopital de la Potterie.* — TF., VII (1956), 268-299, ill.
Deze eerste bijdrage over de portrettengalerij in de Potterie, geeft, naast een beschrijving van de schilderijen, een bondige biographie van 27 voogden, gaande van Maarten Lem (eind 15e E.) tot Jacob van Marievoorde (midden 17e E.).
- 38 L. Bouly de Lesdain, *Généalogies Dunkerquoises.* — TF., VII (1956), 239-249.
- 39 W. van Hille, *Les bourgeois d'Houtkerke.* — TF., VII (1956), 337-342.
- 40 Albéric [Dubois], *Registres paroissiaux de Poperinghe.* — TF., VII (1956), 256-258.
- 45 Ch. van Renynghe de Voxvrie, *Odon van Acker, soldat de l'empereur.* — TF., VII (1957), 108-121.
Aan de hand van enkele brieven.
- 46 L. Detrez, [*Pierre de Bailleul et Jeanne de Créquy*], *Dame et Seigneur de Bailleul au XIVe siècle et leurs portraits d'après les mémoriaux de Succa.* — CFF. Bull., XVI (1957), 39-49 + ill.
- 47 J. de Béthune, *Un conscrit brugeois au temps du Directoire : la correspondance de Pierre van Caloen.* — GOK. Hand., XXVI (1953), 3-70.
- 48 R. Goffin, *La famille Clément (dit Fiefvez), originaire du pays d'Enghien (suite et fin).* — Annales du cercle archéologique d'Enghien, X (1956), 241-286.
O.m. een tak te Izegem.
- 49 A. Lowyck, *Onze redaktiesekretaris Maurits Van Coppennolle. Ter nagedachtenis.* — Ons Heem, XI (1953-1957), 129-134.

- 50 W. van Hille, *Généalogie de la famille du Flocq.* — TF., VII (1957), 140-161.
- 51 G. de Liedekerke, *Histoire de la Maison de Gavre et de Liedekerke.* — Brussel, 1957, In-8°, 450 blz. + ill. en genealogische tabellen.
- 52 E. van Caloen, *Notes d'Eugène van Hoobrouck de Mooreghem (1756-1843).* — TF., VII (1957), 161-169.
- 53 E. De Ridder, *Généalogie van Lerberghe.* — TF., VII (1957), 192-239.
- 54 *Genealogisches Handbuch des in Bayern immatrikulierten Adels.* Band VI. — Neustadt an der Aisch, 1957, 602 blz. Komen voor : de genealogies der families van Maldegem en van Zuylen van Nyevelt.
- 55 A. de Burbure, *Un officier de marine ostendais au service de la France, captif en Angleterre.* — Bull. Soc. belge d'études napoléoniennes, n° 23 (juin 1957), 19-22.
Henri Marote, lieutenant sur l'*Aventurier*, fait prisonnier des Anglais. Libéré le 21 juin 1814. D'après ses mémoires.
- 56 W. Van Hille, *Famille Ryckewaert.* — De Schakel, XII (1957), 3-17.
Veurne, Diksmuide, Brugse Vrije, Gent.
- 57 W. van Hille, *Famille de Sadeleer (Herzele).* — LA., IX (1957), 78-81.
- 58 D. Tack, *Famille Tack, de Nieucappelle.* — TF., VII (1957), 9-108.
- 59 J. 't Kint, *Généalogie et histoire de la famille de Villegas; branche établie à Bruges puis à Bruxelles.* — Tablettes du Brabant, II (1957), 101-207.
- 60 *Het jubileum van Apoth. P. Vande Vyvere, 30 jaar redactie-secretaris, 1926-1956.* — Pharmaceutisch Tijdschrift, XXXIII (1956), 270-340.
Geeft namelijk de bibliografie van deze verdienstelijke west-vlaamse pharmaceut, botanicus en folklorist.
- 61 A. V(iaene), *De laatste graaf van Zwevegem.* — B., LVIII (1957), 33-37.
Graaf Alexander-Constantin-Joseph Nassau-Conroy (1738-1804).

6. FOLKLORE

- 62 J. De Vries, *De problematiek van het sprookje.* — WT., XVII (1957), 119-126.
Problematiek rond inhoud, vorm, oorsprong en wijze van verspreiding van het wondersprookje.

- 63 W. Giraldo, *Volksdevoties en volksbedevaarten in West-vlaanderen*. — De Toerist, XXXVI (1957), 279-283.
- 64 A. Van Sevenant, *De Sint-Godelieveprocessie te Gistel*. — De Toerist, XXXVI (1957), 470-475.
Oudst gekende vermelding in 1459.
- 65 A. L[owyck], *Over de heerd bij ... A. Ronse*. — Ons Heem, XI (1953-1957), 177.
- 66 J. Delbaere, *Grenstekens en molens*. — Ons Heem, XII (1957-58), 2-4.
Rumbeke, Ledegem, Rollegem-Kapelle, Roeselare, Izegem, Vichte, Beernem, Oedelem, S. Elooi-Winkel, Gullegem, Oekene.
- 67 H. Stalpaert, *In de keuken van Gruuthuse*. — WV., VI (1957), 24-27.
- 68 P. Declercq, *Viering van Sint Job te Nieuwpoort*. — B., LVII (1956), 360-362.
- 69 J. D. D(elbaere), *Dienen en bedevaren*. — B., LVII (1956), 241-245.
Rumbeke.
- 70 J. D. D(elbaere), *Ziektecliening eertijds van uit Rumbeke*. — B., LVII (1956), 319-314.
- 71 A. V(iaene), *Konijnenjacht in de duinen*. — B., LVIII (1957), 178.
XVe en XVIIe eeuwen.
- 72 J. Bertelee, *Het Groeningekapelleke en de 11 Juliviering*. — GOK. Hand., XXV (1951-52), 107-124.
- 73 J. Delbaere, *Marktzangers en marktliecleren uit het Kortrijkse*. — GOK. Hand., XVIII (1955), 198-213.
- 74 A. V(iaene), *Reizende wondermensen en wonderdieren te Brugge, 1654-1682*. — B., LVIII (1957), 120-123.
- 75 A. V(iaene), *Eerste nagel in een schip op de werf. Brugge, 1685*. — B., LVIII (1957), 16.
- 76 A. V(iaene), *Boetseerkunst in sneeuw*. — B., LVIII (1957), 51-52.
Volgens kroniek uit 18^e eeuw.
- 77 W. Giraldo, *Folklorica uit Kanunnik Tanghe's „Noodpatroonen”*. — B., LVII (1956), 263-272.
- 78 L. D[evlieglier], *Volkszeg rond opgravingen*. — B., LVII (1956), 351.
Gehoord tijdens de opgravingen te Roksem.
- 79 V. Arickx, *Hondenmerktekens in Vlaanderen*. — B., LVII (1956), 331-335.

II. ALGEMENE GESCHIEDENIS

I. GESCHIEDENIS VAN VLAANDEREN

- 80 J. Favier, *Enguerran de Marigny et la Flandre*. — RN., XXXIX (1957), 5-20.
E. de M., ridder en kamerheer van de koning van Frankrijk, Filips de Schone, en zijn bijzondere raadgever in de vlaamse aangelegenheden. Voor de franse geschiedschrijving zou hij zijn meester verraden hebben. De sleutel tot zijn vreedzame politiek. N. H.
- 81 L. Delfos, *Dramatis personae in 1302*. — WT., XVII (1957), 393-404.
- 82 J. F. Verbruggen, *Beschouwing over 1302*. — Hand. Em., XCIII (1956), 38-53.
- 83 J. F. Verbruggen, *De Strategie van het graafschap Vlaanderen van 1302 tot 1304*. — WT., XVII (1957), 155-164.
- 84 J. Leper, *Kunstmatige inundaties in Maritiem Vlaanderen 1316-1945*. — Veurne (Zwartenonnenstraat, 17), 1957, 328 blz.
Het eerste deel omvat de inundaties in de kuststreek van 1387 tot 1870 en in de Scheldepolders van 1316 tot 1838; het tweede deel is voorbehouden aan de kunstmatige overstromingen tijdens de eerste en de tweede wereldoorlog. De auteur, Directeur der Werken bij de Noordwatering van Veurne, heeft het duitse overstromingsplan in Veurne-ambacht in 1943 weten te saboteren.
- 85 H. Claude, *L'affaire Gautier de Warégnies. Épisode d'une guerre privée d'après des documents douaisiens*. — Mélanges de science religieuse, XIV (1957), 39-62.
Een vete tussen de henegouwse ridder Watelr van Warégnies en de stad Dowaai, 1321-1335.
- 86 K. Bittmans, *Die Zusammenkunft von Péronne. Ein Beitrag zur Kritik an den Memoiren des Philippe de Commines*. — Historische Zeitschrift, CLXXXIV (1957), 19-64.
De psychologische verklaring van de toorn van de hertog is onverantwoord, veeleer lag politiek doorzicht ten grondslag aan zijn strafexpeditie. L. Da.
- 87 K. Van Acker, *Een slachtoffer der ridderromans*. — WT., XVII (1957), 137-140.
Betreft Johanna van Castilië, echtgenote van Filips de Schone, moeder van Keizer Karel.
- 88 J. Lucas-Dubreton, *Charles-Quint enfant du Prinsenhof*. — La Revue des deux Mondes, 15 juin 1957, 613-625.
Récit littéraire. N'apporte rien de neuf.

- 89 F. de Cacamp, *Dertig maanden uit de geschiedenis van Aalst. Juni 1579 tot december 1581.* — LA., IX (1957), 1-30.
- 90 J. H. Bekouw, *De emigratie uit Belle, Poperingen en Hondshootten tijdens de Spaanse overheersing.* — Jaarboek van het Centraal Bureau voor Généalogie, VII (1953), 99-138; VIII (1954), 65-128; IX (1955), 159-196; X (1956), 107-151.
Bevat heel veel namen van uitwijkelingen en gegevens over hun bezittingen.
- 91 J. Murray, *The Cultural Impact of the Flemish Low Countries on Sixteenth- and Seventeenth-Century England.* — The American Historical Review, LXII (1957), 837-854.
De Nederlanden vormden de brug waarover de nieuwe gedachten en zeden Engeland bereikten. Zij speelden dezelfde rol als een paar eeuwen voordien Normandië en later, die welke Engeland zelf zou spelen t.o.v. Noord-Amerika. L. Da.
- 92 J. Lorette, *Le système défensif des Flandres de 1830 à 1839.* — Carnet de „La Fourragère”, 12e série, n° 3 (septembre 1956), 217-235 geill.
Aanvankelijk, toen België het defensief stelsel huldigde t.o.v. Nederland, werden kleine postjes opgericht langs de natuurlijke verdedigingslijnen. Vanaf 1832 werd een definitieve verdedigingsgordel aangelegd. Opgave van de voornaamste plaatsen uit die gordel. L. Da.

2. PLAATSELIJKE GESCHIEDENIS

- 93 J.-H. Maes, *Gedenkboek aan Beselare in de eerste wereldoorlog 1914-1918.* — Langemark, 1957, 117 blz. + ill. + een uitslaande kaart.
Vooral gesteund op verklaringen van ooggetuigen.
- 93bis B. Vermaseren, *De Carmel van Brugge en de buitenlandse kooplieden.* — Carmel, III (1950-51), 19-31.
- 94 A. Viaene, *Vijf eeuwen vriendelijk onthaal in Brugge.* — De Toerist, XXXVI (1957), 272-276.
- 95 J. De Smet, *De Heren van Gruuthuse.* — WV., VI (1957), 4-6.
- 96 A. V[iaene], *Sluiting op de deuren van het Brugse Stadhuis, 1761.* — B., LVII (1956), 248.

- 97 H. Hoste, L. De Baene, S. Leurs, J. Van Mierlo, R. Vandenberghe, *Damme*. — Antwerpen, V.A.B., 1956, 195 blz., 78 platen.
Zie de critische recensie door A. Janssens de Bisthoven in *Hand. Em.*, XCIV (1957), 76-78.
- 98 A. Impe, *De Koortskapel en St Annakapel te Dentergem*. — GOK. Hand., XXIV (1950-1951), 174-192.
- 99 J. Fevery, *De St-Godelieveabdij „Ten Putte” te Gistel*. — De Toerist, XXXVI (1957), 467-470.
- 100 C. D(enorme), *De Sint-Sebastiaansgilde te Loker*. — B., LVIII (1957), 117-119.
- 101 P. Declercq, *Nieuwpoort-Bad. Geschiedkundige schets van de badplaats en van de Sint-Bernardusparochie*. — Nieuwpoort, 1957, 85 blz. + 16 ill.
- 102 A. Degroeve, *Een bladzijde geschiedenis van Oostende*. — Oostende, 1956, 30 blz.
- 103 R. De Keyser, *Het kasteel van Oostkerke bij Damme*. — B., LVII (1956), 315.
- 104 J. D(e) C(uyper), *Een Engelse „slachorologie” op de toren van Pervijze in 1785*. — B., LVII (1956), 222-223.
Het oude torenuurwerk, te Nieuwpoort aangekocht, kwam uit het klooster van de engelse kartuizers.
- 105 A. Impe, *De Burgemeesters van Pittem*. — GOK. Hand., XXIV (1950-51), 193-212.
- 106 J. Vangaver, *De Pastorij van Ruiselede*. — GOK Hand., XXIV (1950-51), 167-173.
- 107 J. Delbaere, *Het genootschap der Gelovige Zielen te Rumbeke*. — GOK. Hand., XXIV (1950-51), 145-160.
- 108 J. Delbaere, *Over een landelijke kruisweg en enkele veldkruisen te Rumbeke*. — GOK. Hand., XVIII (1955), 198-213.
- 109 J. Delbaere, *Het kerkuurwerk van Rumbeke*. — GOK. Hand., XXV (1951-52), 177-178.
Het oudst bekende staat in 1537 vermeld. Lijst van Rumbeekse horlogemakers.
- 110 A. V(iaene), *„Onse Vrouwe int Boomken” te Sint-Andries, 1664*. — B., LVIII (1957), 159-160.
- 111 J. Noterdaeme, *Het Oosthof te Snellegem*. — GOG. Hand., X (1956), 49-113.

III. BIJZONDERE GESCHIEDENIS

I. RECHT EN INSTELLINGEN

- 112 F. L. Ganshof, *La Flandre*. — in : F. Lot en R. Fawtier, *Histoire des Institutions françaises au moyen âge*, I, Paris, Presses universitaires de France, 1957, blz. 343-426.
- 113 A. Pulles, *De eerste grondwet, 600 jaar her.* — *Brabantia*, VI (1957), 7-9.
Met kritiek daarop van F. J. van Eетро, *Politieke achtergrond van de slag bij Woeringen*, blz. 85-88.
- 114 E. Lousse, *Some chapters in the constitution of Belgium*. — *Schweizerische Beiträge zur allgemeinen Geschichte*, XIV (1956), 29-56.
Over de Boergondische instellingen en het groot privilege van 1477.
- 115 W. van Iterson, *Geschiedenis der confiscatie in Nederland. Een rechthistorische studie aan de hand van Noord-Nederlandse, een aantal Zuid-Nederlandse en andere bronnen*. — Utrecht, 1957, In-8°, 618 blz.
- 116 Ch. Lefebvre, *Une décrétale d'Alexandre III en matière de simonie et le chapitre de S. Pierre à Lille*. — *Mélanges de science religieuse*, XIV (1957), 21-38.
- 117 E. I. Strubbe, *Gedingvoering voor het leenhof te Ieper in de vijftiende eeuw*. — *KCUOW. Hand.*, XIX (1956), 100-172.
Met uitgave van vier reeksen teksten, voor de jaren 1401-1467, uit de registers 5062 en 5095 van het Rijksarchief te Brugge, fonds Ieper 1° reeks.
- 118 J. van Twembeke, *De „Wettelichede” of de Keure van Parike*. — *LA.*, IX (1957), 1-30.
Reglement opgesteld op 28 november 1472 voor Parike, heerlijkheid die afhing van het leenhof van de baanderij Boelare.
- 119 J. De Smet, *Het gruitrecht te Brugge*. — *WV.*, VI (1957), 2-3.
- 120 A. V(iaene), *„Gerecht van Desperatie” te Kuurne. 1555*. — *B.*, LVII (1956), 252.
- 121 A. V(iaene), *De boog van de heer spannen. Een feodale verplichting te Halewijn, 1614*. — *B.*, LVIII (1957), 42.

- 121 M. Cafmeyer, *Paalsteen op het Sijseelse opgegraven*. — B., LVII (1956), 273-277.
Met Bijlagen uit de Resolutieboeken van de heerlijkheid Sijsele 1748.
- 122 P. Declercq, *De paalstenen van Nieuwpoort*. — B., LVIII (1957), 136-140.
- 123 J. D. D(elbaere), „*Den Driepikkel*”: *paalsteen van drie bisdommen*. — B., LVII (1956), 316.
Te Rumbeke (1559-1801).
- 124 A. Lowyck, *Twee eeuwen Vlaams molenrecht*. — Ons Heem, XI (1953-1957), 161-164.
Uit het *Placcaetboek van Vlaanderen*. De Auteur schijnt de recentere reeks van de *Commissie van de Oude Wetten en Verordeningen van België* niet te kennen.

2. ECONOMISCHE EN SOCIALE GESCHIEDENIS

- 125 A. Verhulst, *Agrarische en domaniale structuur van het Vlaamse Platteland in de middeleeuwen*. — Feder. Krin- gen Gesch. Oudh. van België. Hand. 36e congres (Gent 1955), 193-196.
Een meer uitvoerige tekst van deze mededeling verscheen, in het Frans, in *Annales. Sociétés. Economie. Civilisations*, XI (1956) 61-70.
- 126 A. Verhulst, *Het Probleem van de verdwijning van de braak in de vlaamse landbouw (XIIIe-XVIIe eeuw)*. — Natuur- wet. Tijdschr., XXXVIII (1956), 213-219.
- 127 V. Ruwet, *De Familia van Boudelo*. — Cîteaux Ned., VIII (1957), 260-268.
Bewijst de aanwezigheid van *tributarii* (onvrijen) te Boudelo, ondanks de primitieve voorschriften der orde.
- 128 G. De Smet, *De goederen der Praemonstratenzerabdij van Drogen in het Land van Aalst, in de 17^e en 18^e eeuw*. — LA., IX (1957), 111-115.
Burst, Zonnegem, Mater, Bambrugge, Bavegem, Erpe, Impe, Erondegem, Vlierzele, Letterhoutem, Oosterzele, Velzeke, enz. (volgens een kaart van 1738 op het archief van de abdij Grimbergen).
- 129 H. Vangassen, *Het vlas te Ninove en omstreken vooral in de XVIIe eeuw*. — LA., VII (1955), 277-299.
- 130 L. Van Acker, *Westvlaamse voorlopers inzake ruilverkaveling*. — B., LVII (1956), 363-367.
August Wieland, van Westkerke (omtrent 1800); Edmond Leplae (Veurne 1868, + Leuven 1941).

- 131 M. Vermander, *Handelsbedrijvigheid der abdij Ter Doest*. — Cîteaux Ned., VIII (1957), 139-145.
Vooral in de XIIe en de XIIIe eeuw.
- 132 J. A. Van Houtte, *Het Nederlandse marktgebied: eenheid en differentiering*. — Verslag van de algemene vergadering van het Historisch Genootschap gehouden te Utrecht op 31 oktober 1955, Groningen-Djakarta, 1956, blz. 11-30.
Betreft o.m. Brugge.
- 133 L. Tytens, *Le assicurazioni in Fiandra nel medioevo*. — Assicurazioni, XXIV (1957), 40-47.
Vermits de „Rôles d'Oléron” uitsluitend handelen over wijnhandel, besluit de auteur dat het gewoonterecht in de vonnissen van Damme neergelegd, voorafgaan aan de zeevaarhandel met de Middellandse zee.
L. Da.
- 134 R.-W. Emery, *Flemish cloth and flemish merchants in Perpignan in the thirteenth century*. — Essays in medieval life and thought presented in honor of Austin Patterson Evans, Columbia Univ. Press, New York, 1955, 153-165.
Zie *Le Moyen Age*, LXII, 1956, 574-575.
- 135 G. Doorman, *Het haringkaken en Willem Beukels*. — TG., LXIX (1956), 371-386.
- 136 A. V(iaene), *Brugse kapoenen*. — B., LVII (1956), 247-248.
- 137 L. Danhieux, *Nog over Brugse kapoenen*. — B., LVII (1956), 283.
In de XVe eeuw reeds kwamen de kapoenen uit geheel Vlaanderen op de Brugse markt.
- 138 A. V(iaene), „*Cooplieden Aventuriers van Inghelant*” te Brugge, 1577. — B., LVIII (1957), 188.
- 139 A. Viaene, *Smokkelhandel in Veurne-Ambacht ten tijde van Maria-Theresia. 1760-1770*. — B., LVIII (1957), 5-9.
- 140 A. Viaene, *Glasblazerij te Brugge, 1741-1770*. — B., LVIII (1957), 129-135.
- 141 A. V(iaene), *Fabriek van Marseille zeep te Brugge, 1756*. — B., LVII (1956), 284-285.
- 142 A. V(iaene), *Nijverheid te Waasten in 1763*. — B., LVII (1956), 372.
- 143 J. Dhondt, *L'industrie contonnaire gantoise à l'époque française*. — Revue d'hist. moderne et contemporaine, II (1956), 233-279.
Analyse le développement de cette industrie à Gand. Progrès constants malgré des crises répétées. Motifs de ce progrès.

- 144 Selma Fecheyr, *Het stadspatriciaat te Ieper in de 13e eeuw.* — Feder. Kringen Gesch. Oudh. België. Hand. 36e congres, (Gent 1955), 197-204.
- 145 J. De Smet, *Het dagelijks leven van een rijke familie in de 17e eeuw.* — B., LVIII (1957), 161-167, 213-218, 245-247, 276-280.
Naar het handboek van jonker van Nieuwunster. Brugge, 1638-1668. (Brugge, RA., *Brugse Vrije*, reg. n° 16044).
- 146 J. De Smet, *Te Brugge op het einde van de XVIIIe eeuw.* — Brugge, 1957, 92 blz.
Het famous dagboek van burgemeester R. Coppieters (1724-1797) in 38 hoofdstukjes samengevat en met afbeeldingen van de XVIIIe eeuwse schilder J. Garemijn verlucht.
- 147 D. Oukhow-De Weerdt, *Het verslagboek van de Gentse Sectie van de Vlaamse Socialistische Partij in de jaren 1877-1878. Bijdrage tot de geschiedenis van de Arbeidersbeweging.* — KCG. hand., CXXII (1947), 1-125.
- 148 J. De Smet, *De Vissersopstand te Oostende. Augustus 1887.* — B., LVII (1956), 289-298.
- 149 J. Geldhof, *50 Jaar Christelijke Arbeidersbeweging, Izegem.* — Gent, 1956, 148 blz. + ill.
- 150 G. P. Baert, *Uitwijking naar Amerika uit de streek van Tielt. 1905-1910.* — B., LVII (1956), 200-210, 231-240.
- 151 B. Gille, *Les développements technologiques en Europe de 1100 à 1400.* — Cahiers d'histoire mondiale, III (1956), 63-108.
Brillant *Status questionis* de nos connaissances technologiques. Lacunes de ces connaissances. Une des plus anciennes représentations d'un moulin à vent, sur le sceau des meuniers de la ville de Bruges (1408). Les procédés employés contre l'ensablement du Zwin, d'après H. van Werveke, *Bruges et Anvers.*
L. Da.
- 152 H. van Werveke, *De Gentse Sint-Nicolaasparochie in 1681. Demografisch-historische studie.* — GOG. Hand., IX (1955), 17-47, 2 afb.
Volgens een *Status animarum* van 1681.
- 153 J. Delbaere, *De bevolking van Rumbeke [1622-1953].* — GOK. Hand., XVIII (1955), 214-221.

3. GESCHIEDENIS DER WETENSCHAPPEN EN LETTEREN

- 154 R. Baron, *Notes biographiques sur Hugues de Saint-Victor.* — RHE., LI (1956), 920-934.
Hugo van Saint-Victor, de beroemde auteur van het *Didascalicon* († 1141), was werkelijk te Ieper geboren.

- 155 A. Van den Bosch, *Rondom Alanus van Rijsel*. — Cîteaux Ned., VIII (1957), 52-56.
Kritische bibliografie betreffend het werk van deze cisterziënser theoloog en het auteurschap van de *Summa „Totus homo”*.
- 156 L. Delfos, *De veertien laatste jaren van Maerlant's leven*. — WT., XVII (1957), 1-11.
Steunt op Maerlant's verdwenen grafschrift te Damme, een betrouwbaar getuigenis, naar 's schrijvers oordeel. Maerlant's sterfjaar : 1300. Maerlant's werken tot en na 1287. De „dubbeltinnige” Nicolaas van Cats. De weg naar Damme, enz.
- 157 L. Delfos, *Maerlant in Italië*. — WT., XVII (1957), 106-116.
- 158 M. Hocquette, *Auger de Bousbecque, diplomate et botaniste*. — CFF. Bull., XVI (1957), 50-55.
Rapporta la tulipe, le lilas, le glaïeul et le maronnier d'Inde de son ambassade auprès de Soliman I.
- 159 A. Viaene, *Vlaamse vluchtelingen te Douai. Hun verweer tegen Marnix' Biënkorf. 1578-1584*. — Hand. Em., XCIII (1956), 5-37.
- 160 P. Grootens, *Joannes Crombecius S. J. (1558-1626) als geestelijk schrijver*. — OGE., XXX (1956), 5-24.
Levensbijzonderheden van deze te Douai geboren jezuiet, auteur van een *De studio perfectionis* (1613).
- 161 A. Geerardijn, *Lambertus Vossius, een dichter uit de zeventiende eeuw*. — Bijdragen tot de Geschiedenis inzonderheid van het oud hertogdom Brabant, XL (1957), 118-122.
Zijn vriendschappelijke betrekkingen en zijn briefwisseling met zijn leermeester O. Vredius.
- 162 L. Wils, *Vlaams en Hollands in het Verenigd Koninkrijk*. — DWB., jg. 1956, blz. 527-536.
Rond de Siegenbeekspelling : de Westvlaming P. Behaegel en zijn *Nederduitsche Spraekkunst*, L. De Foere en zijn *Spectateur belge*; De brugse maatschappij *Eendracht en Vaderlandsliefde*.
- 163 R. de Coninck, *Het zgz. westvlaams partikularisme van de vorige eeuw*. — Handel. van de Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis, 1955.
Nooit zou G. Gezelle de bedoeling hebben gehad het Westvlaams tot een afzonderlijke taal te maken. Hij wilde alleen de overheersing van het hollands „dialect” breken. Reeds in 1877 (bij het verschijnen van De Vlaamsche Vlagge) bestond er in Westvlaanderen een algemeen Diets bewustzijn.

- 164 A. Gerlo, *Charles de Coster en de Vlaamse Beweging*. — VG., XLI (1957), 87-95 (zie 126-127).
Zijn rechtvaardigheidszin, zijn afkeer voor het Frankrijk van Napoléon III maken er een Franssprekend flamingant van. Volgens Conscience's kronieken in het anti-klerikale weekblad van Félicien Rops, *Uylenspiegel*.
- 165 J. Pollet, *Het klein Seminarie en Albrecht Rodenbach*. — WV., V (1956), 184-190.
- 166 F. Baur, *Albrecht Rodenbach voelde voor Gezelle*. — WV., V (1956), 173-176.
- 167 R. F. Lissens, *Albrecht Rodenbach*. — DWB., 1956, 577-580.
- 168 J. Delbaere, *Uit het werk van een dorpsdichter*. — GOK. Hand., XXV (1951-1952), 186-189.
Honoré Lagae, van St-Eloois-Winkel. Uitgave van enkele verzen van deze volksdichter.
- 169 L. Defraeye, *Uit de papieren van Deken Debo*. — B., LVII (1956), 218-219.
Enkele verzen aan deken Debo bij zijn aanstelling te Poperinge (1884) aangeboden.
- 170 J. De Smet, *Meester Lenaart op vakantie te Klemskerke*. — B., LVIII (1957), 10-15.
Ignatius De Bo (1794-1867) oom van de latere deken L. Debo, was pastoor van Klemskerke.
- 170 A. Viaene, *Pol de Mont, medewerker aan „Rond den Heerd”*, 1876-1879. — B., LVIII (1957), 97-106.
- 171 A. de Bruyne, *Drie Westvlamingen: Dr A. Depla, Mr Dr J. Leuridan, Dr J. A. Spincemaille*. — Zellik, 1956, 17 p.
Drie namen uit de Vlaamse beweging. Herdenkingsrede.
- 172 J. De Vroye, *Felix Timmermans te Oostduinkerke*. — De Toerist, XXXVI (1957), 421-422.
- 173 L. Danhieux, *Opvoering van een mirakelspel te Dadizele in 1783*. — B., LVIII (1957), 141-144.
- 174 J. Hardeman, *„De Sterre” in Frans-Vlaanderen*. — De Toerist, XXXVI (1957), 240-242.
Toneelopvoeringen van „En waar de sterre bleef stille staan” (F. Timmermans) door „De Verbroedering” uit Westouter.
- 175 A. Viaene, *Jan Breidel en zijn „kloecke daeden” in een Nieuwjaarwens van het Vleesambacht. Brugge, 1788*. — B., LVII (1956), 193-199.
- 176 K. Deleu, *Ludwig Uhland te gast in Vlaanderen*. — WT., XVII (1957), 311-318.
Zijn ontmoeting te Brugge met kanunnik Carton.

- 177 J. De Smet, *Het Oudheidkundig Genootschap van Brugge*. — WV., VI (1957), 14.
- 178 Ch. Selosse, *L'historien de Mouscron, Alphonse-Marie Coulon*. — GOK. Hand., XXVI (1953), 254-265.
- 179 Fr. Ganshof, *Paul Fredericq, historien de la Réforme*. — Annales Soc. Hist. du Protestantisme belge, 4e série, 3 (1954), 142-151.
P. Fredericq werd in 1876 te Gent als lid van de hervormde kerk opgenomen.
- 180 L. Elaut, *Gustaaf Verriest, medisch hoogleraar te Leuven (1843-1918)*. — GOK. Hand., XXVI (1953), 180-201.
- 181 A. Verhulst, *L'activité et la calligraphie du Scriptorium de l'abbaye de Saint-Pierre-au-Mont-Blandin de Gand à l'époque de l'abbé Wichard († 1048)*. — Scriptorium, XI (1957), 37-49, 6 pl.
- 182 A. Viaene, *De librije van Lodewijk van Gruuthuse*. — WV., VI (1957), 7-9.
- 183 J. Buntinx, *Verdachte boeken en drukkerspractijken*. — Hand. Em., XCIII (1956), 54-64.
Over de wrijvingen tussen Kerk en Staat, over de ontduiking van de plakaten op de verboden boeken, over de activiteit van de fiscalen en over de practijken van drukkers en uitgevers in het begin van de 17^e eeuw in Vlaanderen.
- 184 L. Indestege, *De boekband in de zuidelijke Nederlanden tijdens de 16^e eeuw*. — De Gulden Passer, XXXIV (1956), 40-65.
Enkele brugse stempelbanden.
- 185 L. Indestege, *Een verlucht getijdenboek uit ca. 1420 in zijn oorspronkelijke Vlaamse paneelstempelband bewaard in het „Museo Correr” te Venetië*. — WT., XVII (1957), 171-186.
- 186 A. Vermeulen, *Zeventiende-eeuws Augustijns humaniora-onderwijs in de Zuidelijke Nederlanden*. — Annalen van het Thijmgenootschap, XLV (1957), 94-117.
Roeselare, Ieper, Brugge, Gent.
- 187 D. Berat en G. Houwen, *Historisch overzicht bij de derde eeuwfeest van het Sint-Stanislascollege te Poperinge (1657-1957)*. — Z.p.n.d., 52 blz., 22 pl.
Beknopte goed gedokumenteerde geschiedenis van het bisschoppelijk college van Poperinge. Het Sint-Stanislascollege werd in 1832 door onderpastoor Benoît Frutsaert opgericht, maar het kwam de plaats van een vroeger „college”, in 1808 door een ijverig priester, P. L. Varlet, gesticht en door de gemeenteraad aangenomen. Het college van 1808 sluit op zijn beurt aan bij „de Latynse Schoole” die, in 1657, op verzoek van Filips Gillocq, abt van Sint Bertinus en heer van Poperinge, door de Minderbroeders recolletten werd geopend.
N. H.

4. KUNSTGESCHIEDENIS

- 188 X., *La renaissance de l'hôtel-musée Merghelynck à Ypres.* — RGH., II (1952), 95-96, ill.
- 189 J. Philippe, *La peinture murale du XIVe siècle en Belgique.* — Feder. Kringen Gesch. Oudh. van België. Hand. 36e congres (Gent 1955), 335-375.
Distingue le „groupe mosan”, le „groupe brabançon” et le „groupe scaldien” (349-371), où il étudie la fresque à Tournai, Gand, Courtrai, Ypres, Bruges, Damme et Nieuport.
- 190 H. E. s' Jacob, *Beschilderde middeleeuwse grafkelders te Aardenburg.* — Bull. v. d. Kon. Ned. Oudh. Bond, 6e s., VII (1955), 125-150.
- 191 J. Maquet-Tombu, *Broederlam méconnu.* — Actes du XVIIIe congrès international d'histoire de l'art, Amsterdam, 1952 (Den Haag, 1955), 231-236.
- 192 J. Coenen, *De kinderen van Hubrecht van Eyck.* — WT., XVI (1956), 425-428.
- 193 J. Duverger, *De „Kinderen te Meester Ubrechts” [Van Eyck].* — WT., XVII (1957), 237-242.
In de Gentse stadsrekening van 1425-26 staat een post : *Item ghegheven in hoofscheden den kinderen te meester Ubrechts. VI. gr. S.* bewijst dat hier niet bedoeld zijn Hubrecht en zijn zonen, maar dat „kinderen” hier voorkomt in de veelgebruikte betekenis van „leerknepen”. Zie *Hand. Em.*, XCIV (1957), 86.
- 194 F. Winkler, *Einige Ergebnisse der van Eyckforschung.* — Actes du XVIIIe congrès international d'histoire de l'art, Amsterdam, 1952 (Den Haag, 1955), 237-246.
- 195 J. De Baets, *Het dubbelportret der Arnolfini's in de branding der kunstkritiek.* — Schets, IX (1956), 322-336.
Vertaalt „Johannes de Eyck fuit hic” door „J. van Eyck woonde hier”. Er is geen huwelijksplechtigheid afgebeeld.
S. meent nog dat het portret van Margareta van Eyck op de Vismarkt gevonden werd. L. D.
- 196 F. Claeys Bouuaert, *L'adoration de l'Agneau mystique de van Eyck à la cathédrale de Saint-Bavon à Gand.* — Gent, 1957.
- 196bis M. English, *De Madonna van Kanunnik van der Pale in de Sint-Donaaskerk te Brugge. 1584-1643.* — B., LVIII (1957), 73-78.
- 197 A. De Schrijver, *Hugo van der Goes' laatste jaren te Gent.* — Gentse Bijdragen, XVI (1955-56), 193-211.
De schilder woonde in 1478 nog in de St. Pietersnieuwstraat te Gent.

- 198 J. De Baets, *De betekenis van het drieliuk „De Kruisdood” van Josse Van Wassenhove in de Sint-Baafskathedraal te Gent.* — Schets, X (1957), 33-37, geill.
Geïnspireerd, evenals Van Eyck, door het blokboek „Speculum Humanae Salvationis”. Nieuwe interpretatie van de zijpanelen als: „Het wonder van Mara” en „De koperen slang”. „Beide typologieën van het Kruis verkondigen de glorie en de genade van Jesus’ Schandehout”, aldus de auteur. L. Da.
- 199 G. Marlier, *Ambrosius Benson et la Peinture à Bruges au temps de Charles-Quint.* — Damme, Museum van Maerlant, 1957, XV-343 blz.
- 200 L. Devliegheer, *Een misrekening van P. Pourbus in zijn plan van de Duinenabdij.* — B., LVIII (1957), 176-177.
De lengte van de kerk en het portaal bedraagt niet 455, maar 371 voeten.
- 201 S. Bergmans, *Een „Sabbatdans” in het Gruuthusemuseum.* — WV., VI (1957), 49-50.
- 202 P. De Keyzer, *Jan Baptist van Baelen en zijn verzameling tekeningen en schilderijen te Kortrijk in de XVIIe eeuw.* — BTOK., XXV (1956), 179-235.
- 203 D. Verstraete, *Oude schilderijen in de kerk van Waterloet.* — B., LVII (1956), 278-280.
- 204 L. Devliegheer, *J. B. Suvée en het Frans Klassicisme (1743-1807).* — Hand. Em., XCIII (1956), 134-144.
- 205 F. Grossmann, *Flemish paintings at Bruges.* — Burlington Magazine, XCIX (1956), 3-9.
Over de tentoonstelling „Vlaamse kunst uit Brits bezit”. Blz. 125-127: polemiek over dit artikel tussen C. Norris en F. Grossmann.
- 206 Ch. Selosse, *Monuments funéraires à Saint-Barthélemy [à Mouscron].* — GOK. Hand., XXIV (1950-51), 213-217, ill.
- 207 E.-J. Ciprut, *Un maître parisien de Jérôme Stalpaert, sculpteur brugeois.* — BTOK., XXV (1956), 177-178.
Leerkontraat met Mathieu Jacquet dit Grenoble uit Parijs (12 september 1606).
- 208 E. Jacques, *Joseph Fernande, sculpteur brugeois (1741-1799) et le mécénat autrichien au XVIIIe siècle.* — Brussel, 1957, Koninklijke Academie van België, Klasse der Schone Kunsten, Verhandelingen X, nr. 4, 131 blz., 16 afb.

- 209 L. De Poortere, *De wederwaardigheden van een predikstoel* [St. Rochus, Kortrijk]. — GOK. Hand., XXVI (1953), 202-208.
Neo-gothisch werk van Clement Carbon, van Roeselare, uitgevoerd in 1882, volgens schets van August van Assche (1826-1907).
- 210 A. Janssens de Bisthoven, *Beeldhouw- en meubelkunst.* — WV., VI (1957), 18-23.
In het Gruuthusemuseum.
- 211 E. Dhanens, *Edelsmeedwerk* [in het Gruuthusemuseum]. — WV., VI (1957), 15-17.
- 212 C. Denorme, *Inscriptions sur les argenteries des églises de la Flandre occidentale.* — TF., VII (1957), 121-139.
Deze voorlopige inventaris is gerangschikt volgens de dekenijen. Beschrijft zilverwerk in kerken te Avekapelle, Avelgem, Blankenberge, Booitshoeke, Brielen, Brugge, Dranouter, Eggewaartskapelle, Gistel, Gits, Gyverinkhove, Haringe, Ieper, Isegem, Kemmel, Koekelare, Kortrijk, Krombeke, Lampernisse, Lichtervelde, Lissewege, Lo, Nieuwpoort, Noordschote, Outrijve, Poperinge, Ramskapelle (Veurne), Roeselare, Rumbeke, Steenkerke, Tielt, Uitkerke, Veurne, Vyvekapelle, Waarmaarde, Wakken, Westrozebeke, Wingene, Wulpen, Zonnebeke, Zwevezele.
- 213 C. D[enorme], *De zilveren ceremoniestaf van Helkijn.* — B., LVIII (1957), 151-152, 188.
Oudenaards werk, in 1783 vervaardigd.
- 214 J. Versyp, *Tapytwerk en borduurwerk* [in het Gruuthusemuseum]. — WV., VI (1957), 32-34, 56.
- 215 G. Van Damme-Ketele, *Kanten* [in het Gruuthusemuseum]. — WV., VI (1957), 35-37.
- 216 J. Helbig, *Delfts aardewerk* [in het Gruuthusemuseum]. — WV., VI (1957), 38-41, 53-54.
- 217 J. Squilbeck, *De wapens* [in het Gruuthusemuseum]. — WV., VI (1957), 28-51.
- 218 R. Weakland, *Hucbald as Musician and Theorist.* — The Musical Quarterly, XLII (1956), 66-84, 1 pl.
Hucbald, monnik van St. Amand in het bisdom Doornijk, (X^e eeuw), en schrijver van een *De Institutione harmonica*.
- 219 J. de Sturler, *Note sur l'emploi de poteries creuses dans les édifices du moyen âge. A propos de la première église de Saint-Donatien à Bruges.* — MA., LXIII (1957), 241-266.
- 220 G. Coolen, *L'église carolingienne de Saint-Bertin.* — SAM. Bull., XVIII (1956), 513-518.
Aanvulling op vorige bijdragen.

- 221 Firmin De Smidt, *Opgravingen in de Sint-Baafsabdij te Gent. De abdijkerk.* — Gent, 1956, 295 blz., 190 afb.
- 222 J. Goeminne, *De oude en de nieuwe St Elooiskerk van Kruishoutem.* — Bijdragen tot de Geschiedenis der Stad Deinze, XXII (1956), 62-134.
Een bezetting van de abdij Corbie in Vlaanderen. Beschrijving van de voormalig (romaanse) en huidige kerk.
- 223 J. Mertens & L. Devliegheer, *Oudheidkundig onderzoek in de S. Amandskerk te Hooglede.* — Hand. Em., XCIII (1956), 70-80.
- 224 J. G. N. Renaud, *Onderzoekingen in de Sint-Bavokerk te Aardenburg.* — Bull. en Nieuws-Bull. van de Kon. Nederlandse Oudheidkundige Bond, 6^e serie, IX (1956), 189-196.
De opgraving bracht de romaanse en vroeggotische koorpartij aan het licht.
- 225 D. Bolten, *Over de bouwgeschiedenis van de St. Bavokerk te Aardenburg.* — Nederl. Kunsthist. Jaarboek, VI (1955), 77-82.
- 226 L. Devliegheer, *De Sint-Bavokerk te Aardenburg.* — Bull. v. d. Kon. Ned. Oudh. Bond, 6^e s., IX (1956), 197-216.
- 227 L. Devliegheer, *De opkomst van de kerkelijke gotische bouwkunst in West-Vlaanderen gedurende de XIIIe eeuw.* Tweede deel. — Bulletin van de Koninklijke Kommissie voor Monumenten en Landschappen, VII (1956), 7-121. 40 afbeeldingen.
Naast de 36 kerken uit het eerste deel, worden nu ook nog besproken : de Dominikanenkerk te Brugge, O.L.V. te Nieuwpoort, S. Pieters te Outrijve, de kerk van de S. Andriesabdij, S. Elooï te S. Elooï-Vijve, O.L.V. te Waarmaarde. De kenmerken van de XIIIe eeuwse West-Vlaamse kerken worden bestudeerd en vergeleken met het omliggende; verder worden behandeld de kronologie en de bronnen en literatuur.
- 228 K. Loppens, *De Sint-Laurenskerk van Nieuwpoort.* — B., LVIII (1957), 17-19.
Geeft de schematische tekening de oorspronkelijke toestand van de kerk weer? Waren er geen zijkooren?
- 229 L. Devliegheer, *De bouwgeschiedenis van Gruuthuse.* — WV., VI (1957), 10-13, 55.
- 230 M. English, *Kerkbouwkunst van nu in Westvlaanderen.* — De Toerist, XXXVI (1957), 265-271.
Naast enkele kerken, heropgebouwd na de eerste wereldoorlog, worden speciaal behandeld de kerken van Zonnebeke, Zwevegem, Ardooië, Staden, Kortrijk (Karmelieten), Oostduinkerke, Knokke, Bredene, S. Kruis (S. Trudoabdij Male).

- 231 E. Trips, *De oudste archeologische dokumenten [van het Gruuthusemuseum]*. — WV., VI (1956), 42-45.
- 232 J. Carpentier, *Les potiers de La Panne*. — GOK. Hand., XXIV (1950-51), 123-135.
Les ateliers de La Panne demeurèrent en activité durant six siècles environ, du milieu du Ve siècle avant jusqu'au IIIe siècle après J. C.
- 233 M. Amand, *La romanisation du Tournaisis*. — Feder. van de Kringen Gesch. Oudh. van België. Hand. 36e Congres (Gent 1955), 155-166.
- 234 M. Amand, *Les fragments de vase de Bavay retrouvés à Tournai*. — Latomus, XIII (1954), 40-49.
- 235 M. Amand, *Un nouveau fragment de vase de Bavay retrouvé à Tournai*. — Latomus, XV (1956), 347-352.
- 236 M. Renard, *Vase inscrit de Tournai*. — Latomus, XV (1956), 366-368.
- 237 J. Carpentier, *Découverte d'un puits romain [à Swevegem]*. — GOK Hand., XXV (1951-52), 181-183.
- 238 J. Carpentier, *Notes sur quelques objets antiques découverts à Wervicq en 1952*. — GOK. Hand., XXV (1951-52), 179-181.
- 239 J. Carpentier, *Fouilles à Wervicq (juin 1951)*. — GOK. Hand., XXIV (1950-51), 237-238.
- 239bis R. Crois, *Zedelgem : een Gallo-Romeinse vindplaats*. — B., LVII (1956), 324.

5. KERKGESCHIEDENIS

- 240 M. Amand, *Les reliques de saint Nicaise et l'emplacement du premier cimetière chrétien à Tournai*. — BTFG., XXXV (1957), 66-74.
- 241 D. A. Stracke, *Over de Vita Eligii*. — Bijdragen tot de Geschiedenis, inzonderheid van het oud hertogdom Brabant, XXXIX (1956), 90-137, 160-206, 221-269.
Kritische studie.
- 242 D. A. Stracke, *St. Eligius in Vlaanderen*. — WT., XVII (1957), 115-120.
Over culturele en godsdienstige toestanden van Westelijk Vlaanderen omstreeks 650, volgens de *Vita Eligii*.

- 243 F. Courteaux, *De oudste Aalsterse bidplaats.* — LA., IX (1957), 121-128.
„De Werfkapel aanvaarden als een Amandusstichting lijkt ons .. wel moeilijk : alleen de oprichting van 1363 en de heroprichtingen van 1782 en 1956 zijn vaststaande feiten.”
- 244 K. Goebels, *Audomar, der Heilige und Frechener Pfarrpatron.* — Frechen-Keulen, 1952, 42 blz.
Betrekkingen tussen Frechen in Rijnland en Sint-Omaars in de middeleeuwen.
- 245 A. Leyman, *Een confrerie of broederschap van Onze Lieve Vrouw te Ename rond het jaar 1090.* — Handel. van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, 1956, p. 93-97.
Dit broederschap is feitelijk ouder, mits het gesticht werd door gravin Adela († 1079).
- 246 M. English, *Oude Mariabeelden en Mariadevoties te Nieuwpoort.* — B., LVII (1956), 325-330.
- 247 G. Coolen, *Sainte Godelive ou Godeleine de Ghisteltes, Vierge et Martyre.* — SAM. Bull., XVIII (1957), 604-608.
Simple paraphrase du récit de Drogon. L'auteur ignore les publications néerlandaises concernant la sainte. L. Da.
- 248 A. Bussels, *De verering van Sint Lutgart in Vlaanderen in de jongste eeuw.* — De Toerist, XXXVI (1957), 461-465.
O.m. over de werking van G. Gezelle.
- 249 A. Hodüm, *La réforme monastique d'Arnoul le Grand, comte de Flandre.* — SAM. Bull., XVIII (1957), 577-603.
Vertaling van *De kloosterhervorming van Arnulf den Grooten in Vlaanderen* (Collationes Brugenses, 1945), door Dom N. Huyghebaert, die ook de bibliographie bijwerkte.
- 250 A. Viaene, *Ignatius van Loyola te Brugge 1528-1530.* — Hand. Em., XCIII (1956), 145-155.
- 251 Cl. Closset, *Andries Baerdeloos, martyr à Alost en 1566.* — Annales Soc. hist. du Protestantisme belge, 4e série, III (1954), 175-182.
Vlaams Calvinist, afkomstig uit Hondschoote.
- 252 P. De Zuttere, *Pierre-Anastase de Zuttere, théologien protestant gantois.* — Annales Soc. hist. du Protestantisme belge, 4e série, III (1954), 198-206.
Werd in 1553 uit Gent verbannen, stierf te Leiden op 4 februari 1602.
- 253 L. Geerts-van Roey en J. Andriessen, *Pater Joannes David S. J. (1546-1613).* — OGE., XXX (1956), 113-155.
Pastoor van de Sint-Maartenskerk te Kortrijk tot in 1582, dan jezuiet; vriend van P. Simons, de latere bisschop van Ieper.

- 254 J. De Cuyper, *Jan Bekaert, Deken van de Kerstenheid van Veurne, auteur van de „Monomachia” (1626)*. — B., LVIII (1957), 155-156.
- 255 J. Delbaere, *Petrus Deschoemakere, pastoor te Rumbeke van 1622 tot 1646*. — Hand. Em., XCIII (1956), 97-133.
- 256 J. Delbaere, *De Sint-Michielskerk te Kortrijk op bisschoppelijk bevel gesloten in 1810*. — GOK. Hand., XXVI (1953), 71-98.
- 257 A. Impe, *Uit den Kortrijksen zouaventijd*. — GOK. Hand., XXVIII (1955), 239-251.
- 258 G. De Smet, *Iwein van Aalst en de Norbertijnerabdij van Drongen*. — LA., IX (1957), 73-75.
- 259 P. Favorel, *Geschiedenis van de Guldenbergabdij te Wevelgem*. — GOK. Hand., XXIX (1956), 537 blz., ill.
Geschiedenis van een cistercienser vrouwenabdij. Ook afzonderlijk verschenen onder boekvorm.
- 260 B. Van Dorpe, *De abdij van Groeninge*. — GOK. Hand., XXV (1951-1952), 3-106.
Vanaf de stichting (1238) tot haar verwoesting door de Geuzen (1578). De abdij bezat goederen o.m. te Ardooie, Hulste, Kortrijk, Marke, Menen, Moeskroen, Ramskapelle, Rollegem, Veurne en in de Vier-Ambachten. A. D.
261. J. De Cuyper, *Margareta Ghoy's van Keiem, „familiaris” van de Duinenabdij († 1348)*. — B., LVII (1956), 211-213.
- 262 A. Dubois, *Une oblate aux Dunes*. — Cîteaux Ned., VIII (1957), 42-51.
Marguerite Goys, weduwe van Niklaas de Zwevelare. Met de uitgave van een akt van 1348, 11 juli.
- 263 A. Viaene, *De Sint-Trudo abdij in Odeghem, 1555*. — B., LVII (1956), 299-306.
- 264 N. N. Huyghebaert, *Anecdota Aldenburgensia. Uit de geschiedenis van de St. Pietersabdij te Oudenburg in de XVIe eeuw*. — Sacris erudiri, VIII (1956), 329-348, ill.
1. Over de jeugd van Dom Jaspas de Bovincourt (met zijn portret door Pieter Pourbus); 2. Abt Everaert's overlijden (20 september 1583); 3. De vlucht van Arnout Wion, de schrijver van het *Lignum Vitae* (1595), naar Mantua. Hij overleed in 1600, of kort daarna, wellicht in S. Giovanni di Parma.
- 265 A. Demedts, *De abdij van Vlaanderen's Westhoek. De Onze Lieve Vrouwabdij van Sint-Sixtus te Westvleteren. Westvleteren, 1956. 39 blz. afb.*
Het hoofdstuk „Lijst van degenen die onder de banier van Cîteaux in Sint-Sixtusabdij gestreden hebben” en het „Aanhangsel” zijn van Pater Desideratus Slembrouck.

- 266 N. Huyghebaert, *A Saint-André, il y a cinquante ans...* — Les Cahiers de Saint-André, XIV (1957), 86-91.
29 september 1907 legde Mgr G. van Caloen de eerste steen van de abdijkerk van Sint-Andries.
- 267 A. De Meester, *De wonderbare genezing van Pieter De Rudder. Het kanoniek onderzoek, 1907-1908.* — Oostakker, 1957, 257 blz. + ill.
- 268 X., *Dom Grégoire Coussement (1895-1957).* — Les Cahiers de Saint-André, XIV (1957), 71-85.
Geboren te Roeselare; als missionaris gestorven te Elisabethstad. Zijn geestelijk dagboek.
- 269 R. Berger, *Deux règlements pour l'hôpital de St. Jean-Baptiste d'Aire-sur-la-Lys.* — SAM. Bull., XVIII, 545-560.
1e reglement van 1221, door Adam, bisschop van Terwaan; 2e daterend uit de XVe eeuw, is een letterlijke copie van dat van het St. Janshospitaal te Sint-Omaars. A. D.
- 270 A. V(iaene), *Het Begijnhof van Kortrijk in 1491.* — B., LVII (1956), 257-259.
- 271 J. de Vincennes, *Sous le ciel de Furnes. La procession des Pénitents.* — In bijlage: J. Hindryckx, *Notes sur l'histoire et les Monuments de Furnes, Charleroi, 1957.* 86 + 32 p., 72 ill.
Nederlandse vertaling door C. en A. Devyt: *Veurne, spiegel van de Westhoek. De Boetprocessie.* 88 + 32 p., 12 ill.

INDEX OP DE VERKORTINGEN

- B. = *Biekorf*, Brugge.
- BTFG. = *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*. Brussel.
- B TOK. = *Belgisch Tijdschrift voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde*. Antwerpen.
- CFF. Bull. = *Bulletin du Comité flamand de France*. Rijsel.
- Cîteaux Ned. = *Cîteaux in den Nederlanden*. Abdij van Westmalle.
- DWB. = *Dietsche Warande en Belfort*. Antwerpen.
- GOG. Hand. = *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*.
- GOK. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*.
- Hand. Em. = *Handelingen van de Société d'Emulation te Brugge*.
- KCG. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*. Brussel.
- KCUOW. Hand. = *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België*. Brussel.
- LA. = *Het Land van Aalst*.
- MA. = *Le Moyen Age*. Brussel.
- OGÉ. = *Ons Geestelijk Erf*. Tielt.
- RGH. = *Recueil de l'Office généalogique et héraldique de Belgique*. Brussel.
- RHE. = *Revue d'Histoire ecclésiastique*. Leuven.
- RN. = *Revue du Nord*. Rijsel.
- SAM. Bull. = *Bulletin trimestriel de la Société académique des Antiquaires de la Morinie*. Saint-Omer.
- Schets. = *Schets. Orgaan van het Hoger Instituut St. Lucas*. Gent.
- TF. = *Tablettes des Flandres*. Brugge.
- TG. = *Tijdschrift voor Geschiedenis*. Groningen.
- VG. = *De Vlaamse Gids*. Brussel.
- WT. = *Wetenschappelijke Tijdingen*. Gent.
- WV. = *West-Vlaanderen. Uitgave van het Christelijk Vlaams Kunstenaarsverbond*. Tielt.

ALFABETISCHE INDEX OP DE SCHRIJVERSNAMEN*

- Amard M., 233, 234, 235, 240. De Bruyne A., 171.
 Ameryckx J., 20. de Burbure A., 55.
 Andriessen J., 253. de Cacamp F., 89.
 Arickx V., 79. Declercq P., 68, 101, 122.
 Baert G. P., 150. De Coninck R., 163.
 Baron R., 154. De Cuyper J., 104, 254, 261.
 Bastien P., 33. Defraeye L., 169.
 Baur F., 166. de Ghellinck Vaernewyck X., 4.
 Bekouw J. H., 90. Degroeve A., 102.
 Berat D., 187. De Keyser R., 103.
 Berger R., 269. De Keyzer P., 202.
 Bergmans S., 201. De Langhe J., 27.
 Berteele J., 72. Delbaere J., 66, 69, 70, 73, 107,
 Besnier G., 9. 108, 109, 123, 153, 168, 255,
 Bittmans K., 86. 256.
 Bockstaele P., 28. Deleu K., 176.
 Bolten D., 225. Delfos L., 81, 156, 157.
 Bouly de Lesdain L., 38. de Liedekerke G., 51.
 Bovesse J., 1. De Meester A., 267.
 Brouette E., 11. Demedts A., 265.
 Bruwier M., 1. Denorme C., 100, 212, 213.
 Buntinx J., 3, 183. De Poortere L., 209.
 Bussels A., 248. De Ridder E., 53.
 Cafmeyer M., 121. De Roo R., 1.
 Carpentier J., 232, 237, 238, 239. de Schietere de Lophem A., 37.
 Ciprut E.-J., 207. De Schrijver A., 197.
 Claeys-Bouuart F., 196. de Selliers de Moranville A., 13.
 Claude H., 85. De Smet G., 128, 258.
 Closset Cl., 251. De Smet J., 16, 95, 119, 145,
 Coenen J., 192. 146, 148, 170, 177.
 Coolen G., 220, 247. De Smidt F., 221.
 Crois R., 239*bis*. De Sturler J., 219.
 Courteaux F., 243. Detrez L., 46.
 Danhieux L., 137, 173. de Vincennes J., 271.
 De Baene L., 97. Devliegheer L., 78, 200, 204, 223,
 De Baets J., 195, 198. 226, 227, 229.
 de Béthune E., 2*bis*. De Vries J., 62.
 de Béthune J., 47. De Vroye J., 172.

(*) De cijfers verwijzen naar de volgnummers. De voorzetsels de, des, du, van, von, enz., worden bij de rangschikking in acht genomen.

- Devyt C. en A., 271.
 De Zuttere P., 252.
 Dhanens E., 211.
 Dhondt J., 1, 2, 143.
 Doorman G., 135.
 Draye H., 23, 24.
 Dubois A., 40, 262.
 Dumont M. E., 1.
 Duverger J., 193.
 Elaut L., 30, 180.
 Emery E.-W., 134.
 English M., 196bis, 230, 246.
 Favier J., 80.
 Favorel P., 12, 259.
 Fecheyr S., 144.
 Feuchère P., 8.
 Fevery J., 99.
 Fockema Andreae S. J., 18.
 Ganshof F., 112, 179.
 Geerdardijn A., 161.
 Geerts-Van Roey L., 253.
 Geldhof J., 149.
 Gerlo A., 164.
 Gille B., 151.
 Giraldo W., 63, 77.
 Goebels K., 244.
 Goeminne J., 222.
 Goffin R., 48.
 Grootens P., 160.
 Grossmann F., 205.
 Gysseling M., 22.
 Hanot M., 31.
 Hardeman J., 174.
 Helbig J., 216.
 Hindryckx J., 271.
 Hocquette M., 158.
 Hodüm A., 249.
 Hoste A., 97.
 Houwen G., 187.
 Huyghebaert N. N., 6, 249, 264, 266.
 Impe A., 98, 105, 257.
 Indestege L., 184, 185.
 Jacques E., 208.
 Janssens de Bisthoven A., 97, 210.
 Joosen H., 1.
 Joset C., 1.
 Koch A. C. F., 7, 19.
 Kruithof J., 1.
 Lefebvre Ch., 116.
 Leper J., 84.
 Leunis J.-E., 17.
 Leurs S., 97.
 Leyman A., 245.
 Leys O., 26.
 Lissens R. F., 167.
 Loppens K., 228.
 Lorette, 92.
 Lousse E., 114.
 Lowyck A., 49, 65, 124.
 Lucas-Debreton J., 88.
 Maes J.-H., 93.
 Marquet-Tombu J., 191.
 Marlier G., 199.
 Mertens J., 223.
 Meurgey de Tupigny J., 15.
 Murray J., 91.
 Norris C., 205.
 Noterdaeme J., 111.
 Nuijttens M., 34.
 Oukhow D., 147.
 Philippe J., 189.
 Platelle H., 10.
 Pollet J., 165.
 Pulles A., 113.
 Renard M., 236.
 Renaud J., 224.
 Ruwet V., 127.
 Scufflaire A., 1.
 Selosse Ch., 36, 178, 206.
 s' Jacob H. E., 190.
 Squilbeck J., 217.
 Stalpaert H., 67.
 Stracke D. A., 241, 242.
 Strubbe E. I., 117.
 Tack D., 58.
 't Kint J., 59.
 Trips E., 231.
 Tytens L., 133.
 Van Acker K., 87.
 Van Acker L., 130.
 Van Caloen E., 52.
 Van Damme-Ketele G., 215.
 Vandenberghe R., 21, 97.

- Van den Bosch A., 155.
Van Dorpe B., 260.
Van Ettro F. J., 113.
Vangassen H., 129.
Vangaver J., 106.
Van Hille W., 39, 50, 56, 57.
Van Houtte J.-A., 132.
Van Iterson W., 115.
Van Langenhove de Bouvekercke
A., 25.
Van Mierlo J., 97.
Van Renynghe de Voxvrie Ch.,
45.
Van Sevenant A., 64.
Van Twembeke J., 118.
Van Werveke H., 152.
Verbouwe A., 5.
Verbruggen J. F., 82, 83.
Verhulst A., 125, 126, 181.
Vermander M., 131.
Vermaseren B., 93bis.
Vermeulen A., 186.
Verstraete D., 203.
Verstegen V., 29.
Versyp J., 214.
Viaene A., 32, 61, 71, 74, 75, 76,
94, 96, 110, 120, 121, 136, 138,
139, 140, 141, 142, 159, 170,
175, 182, 250, 263, 271.
Weakland R., 218.
Wils L., 162.
Winkler F., 194.

ALGEMENE INHOUD

I. BIJDRAGEN

L. DEVLIEGHER, Oudheidkundig onderzoek van de St. Elooi-kerk te Snellegem	89-113
A. DEWITTE, Erasmus en Brugge, 1515-1536	5-21
L. ELAUT, Dokter Willem Pantin uit 'Tielt, en de humanistenkring te Brugge in de zestiende eeuw	22-35
L. VAN ACKER, Export van schilderijen naar Engeland onder het Frans bewind	36-46

II. OORKONDEN EN MEDEDELINGEN

L. DEVLIEGHER, De Romaanse kerk van Westvleteren	64-66
P. FAVOREL, Naam en wapenschild van de Guldenbergabdij te Wevelgem	52-64
A. SCHOUTEET, Kroniekachtige aantekeningen uit het gildeboek van de Brugse droogscheerders, 1519-1598	66-73
A. SCHOUTEET, Documenten betreffende de Brugse drukkers uit de XVIe eeuw. — VI. Hubrecht Goltzius	114-161
A. VIAENE, Malou-Riga in de politieke omkeer te Ieper, 1791	47-51

III. BOEKBESPREKINGEN

J. DE VINCENNES, Sous le ciel de Furnes. La procession des pénitents. — Veurne, Spiegel van de Westhoek. De Boetprocessie (<i>J. De Cuyper</i>)	163-164
R. DUFLOU, Geschiedenis van Vlamertinge (<i>J. De Smet</i>)	162-163
J. GELDHOF, 50 Jaar christelijke arbeidsbeweging, Izegem (<i>J. De Smet</i>)	80-81
H. HOSTE, L. DE BAENE, ST. LEURS, J. VAN MIERLO, R. VANDENBERGHE, Damme (<i>A. Janssens de Bisthoven</i>)	76-78
J. PURAYE, Dominique Lampson, humaniste, 1532-1599 (<i>A. Dewitte</i>)	74
J. PURAYE, Les effigies des peintres célèbres des Pays-Bas par D. Lampson (<i>A. Dewitte</i>)	75
A. VERBOUWE, Iconografie van het arrondissement Oostende (<i>D. Verstraete</i>)	78-80
IV. KRONIEK	82-88 165-170
V. BOEKENSCHOUW	171-199

ENKELE UITGAVEN NOG IN VOORRAAD :

- Annales de la Soc. d'Émulation*, vanaf 1839 (ten grote dele uitgeput) per deel 125 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. II. Les ménestrels de Bruges*. Brugge, 1912, in-8°, 163 blz. 60 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Essais d'archéologie brugeoise. III. Mémoires de Bruges*. Brugge, 1913-1920, 2 dln. in-8°, 457 + 327 blz. 250 fr.
- ST. VAN OUTRYVE D'YDEWALLE, *Geschiedenis van het „Veld” of Zuid-Westelijk gedeelte van de gemeente Sint-Andries*. Brugge, 1921, in-8°, 233 blz. . . . 70 fr.
- L. GILLIODTS-VAN SEVEREN, *Inventaire diplomatique des archives de l'ancienne école Bogarde à Bruges*. Brugge, 1899, 3 dln. in-8°, 463 + 1290 blz. . . 400 fr.
- H. DUSSART, S. J., *Fragments inédits de Rombout de Doppere. Chronique brugeoise de 1491 à 1498*. Brugge, 1892, in-4°, XIV + 137 blz. 60 fr.
- J. BETHUNE, *Mémoires des familles brugeoises*. Brugge, 1890, 2 dln. in-4°, XXXV + 512 blz. 400 fr.
- A. HEYSSE, O. F. M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*. Brugge, 1910, in-4°, XXV + 169 blz. 100 fr.
- A. C. DE SCHREVEL, *Établissement et débuts des Carmes Déchaussés à Bruges*. Brugge, 1910, in-8° 136 blz. 40 fr.
- CH. PIOT, *Cartulaire de l'abbaye d'Eename*. Brugge, 1881, in-4°, 432 blz. 200 fr.
- A. SCHOUTEET en E. I. STRUBBE, *Honderd Jaar Geschiedschrijving in West-Vlaanderen (1839-1939). Analytische inhoud en registers van de Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Émulation” te Brugge*. Brugge, 1950, in-8°, 335 blz. 200 fr.

Te bestellen :

Secretariaat van het Genootschap voor Geschiedenis,

Komvest, 22, Brugge

Het Genootschap voor Geschiedenis „Société d'Émulation”, in 1839 gesticht, heeft tot doel de geschiedenis van het oude graafschap Vlaanderen en van de Provincie West-Vlaanderen te beoefenen en te bevorderen.

De „Handelingen” vormen ieder jaar een boekdeel van minstens 200 bladzijden, waarin bijdragen over historische onderwerpen van allerlei aard opgenomen worden.

Om lid van het Genootschap te worden, wende men zich tot het Bestuur (Adres : SECRETARIAAT VAN HET GENOOTSCHAP VOOR GESCHIEDENIS, KOMVEST 22, BRUGGE) met opgave van naam, beroep en adres. Het lidmaatschap verplicht tot betaling van de jaarlijkse contributie (150.— fr.) en geeft recht op de toezending van de „Handelingen” en van de afzonderlijke uitgaven. Bovendien wordt aan de leden een korting van 20 % verleend op de prijs van de „Handelingen” of de afzonderlijke uitgaven, die vóór hun toetreding tot het Genootschap zijn verschenen.